

SYNERGING

ЧОРНОМОРСЬКА БЕЗПЕКА

АНАЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС №2 (32) 2018

У ФОКУСІ:

ТРУБОПРОВОДИ
ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У ФОКУСІ:

РОСІЯ НА АЗОВІ

У ФОКУСІ:

ПОЛІТИКА США

19 вересня 2018 року в Братиславі на Головній площі в центрі міста відбулась сидяча акція протесту за звільнення Олега Сенцова та українських бранців Кремля. Акцію організували небадужі словацькі інтелектуали, митці, правозахисники. «MY SME OLEG SENCOV (Ми всі — Олег Сенцов)». До акції приєдналися учасники IV Українсько-Словацького Форуму. Фото: Яна Вишка.

Президент Центру глобалістики «Стратегія XXI» Михайло Гончар під час дискусійної панелі присвяченій енергетичній безпеці на 28-му Економічному форумі в м. Криниця-Здруй, Польща

**Аналітичний часопис
«Чорноморська безпека»
2(32) 2018 р.**

**Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво КВ
№23053-12893ПР від 11.12.2017 р.**

**Видавець — Центр глобалістики
«Стратегія XXI» (Київ)**

Мова видання — українська

**Адреса редакції:
вул. Щекавицька, 51, офіс 26, 04071 Київ
Тел.: +380444254162;
е-пошта: geostrategy@ukr.net
веб-сторінка: geostrategy.org.ua**

Редакційна колегія:

Михайло Гончар, головний редактор
Віталій Мартинюк, відповідальний секретар
Павло Лакійчук, заступник головного редактора
Андрій Чубик, заступник головного редактора
Сергій Жук, оглядач
Маттео Каццулані, керівник Європейського бюро
Оксана Лесняк, керівник Бюро по Східній Азії
Тантелі Ратувухері, керівник Бюро по Південній Азії
Члени редакційної колегії журналу, севастопольці Олексій Бессарабов та Дмитро Штибликов є політичними бранцями Кремля і з 2016 року перебувають у російських застінках за сфальшованими звинуваченнями.

Наклад: 500 примірників
Надруковано ФОП Лановенко О.О.
м. Київ, вул. Гмирі, 1
тел.: +38 044 441-82-44

При використанні матеріалів посилання на часопис
«Чорноморська безпека» обов'язкове.
Редакція може не поділяти точку зору авторів часопису.
Відповідальність за зміст поданих матеріалів
несуть автори.

Журнал був заснований Центром сприяння вивченню
геополітичних проблем та євроатлантичного
співробітництва «НОМОС» та видавався у Севастополі
протягом 2005-2014 р.р.

ISSN 2616-4027

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ	2
У фокусі: Трубопроводи подвійного призначення <i>Анатолій Бургомістренко, Сергій Гайдук, Михайло Гончар, Павло Лакійчук</i> МОРСЬКА ГАЗОВА ІНФРАСТРУКТУРА У РОСІЙСЬКІЙ ПРОТИДІІ НАТО НА ЙОГО СХІДНОМУ ФЛАНЗІ: ПОТЕНЦІАЛ ГІБРИДНОГО ВИКОРИСТАННЯ У ЧОРНОМУ ТА БАЛТІЙСЬКОМУ МОРЯХ.	4
У фокусі: Політика США <i>Віталій Мартинюк</i> ПОЗИЦІЯ США З ВРЕГУЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ	23
У фокусі: Росія на Азові <i>Андрій Клименко</i> СТАНОВИЩЕ НА АЗОВІ: БЛОКУВАННЯ СИЛАМИ РФ МАРІУПОЛЯ ТА БЕРДЯНСЬКА. НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ.	27
У фокусі: Східне Середземномор'я <i>Юрій Федоров</i> ВІЙНА В СИРІЇ ТА БЕЗПЕКА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ	41
У фокусі: Західні Балкани <i>Венціслав Буїч</i> ВПЛИВ РОСІЇ НА РЕСПУБЛІКУ СЕРБІЮ: НАСЛІДКИ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	51
У фокусі: Західні Балкани <i>Деніс Хаджовіч</i> РОСІЙСЬКА ТІНЬ НАД ЗАХІДНИМИ БАЛКАНАМИ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»	56
У фокусі: Південь України <i>Давимука Олександра, Замікула Микола, Каракуц Андрій</i> Кравченко Валерій ПАСПОРТ БЕЗПЕКИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	60
Західно-європейські оцінки <i>Маттео Каццулані</i> ТАНДЕМ САЛЬВІНІ – ОРБАН: АЛЬЯНС ДЛЯ ПЕРЕКРОЮВАННЯ ЄВРОПИ À LA RUSSE	65
Західно-європейські оцінки: <i>Сесіль Весє</i> ФРАНЦУЗЬКІ НАЩАДКИ БЛИХ РОСІЙСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ ТА РОСІЙСЬКА ВЛАДА	70
<i>Оксана Ішук</i> ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ	76

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ

Шановні читачі,

Ви тримаєте в руках 32-й — з початку видання — номер часопису «Чорноморська безпека». Ключова тема — використання Росією цивільної морської газової інфраструктури у воєнних цілях. Цілком вписується в технології ведення війни гібридного типу. У даному випадку — на морі. Такі газопроводи як «Північний потік», «Північний потік-2», «Турецький потік» можуть стати протяжними зонами розташування технічних засобів ведення розвідки проти НАТО на Балтиці та в Чорному морі. Але не тільки розвідувальне обладнання може розміщуватись там, але й за певних умов, з урахуванням стрімкого розвитку роботизації та компактизації засобів ураження, траси газопроводів можуть стати місцем бойового чергування підводних ударних безпілотників. Про це на прикладі того, що робить Росія на захопленій в українського «Чорноморнафтогазу» видобувній інфраструктурі на Чорноморському шельфі йдеться у дослідженні «Морська газова інфраструктура у російській протидії НАТО на східному фланзі: потенціал гібридного використання у Чорному та Балтійському морях», виконаному експертами Центру глобалістики «Стратегія XXI» із залученням фахівців та ветеранів ВМС України.

У фокусі аналізу цього номеру — політика США щодо російсько-української війни авторства Віталія Мартинюка. Як би не намагалась Москва усе «повирішувати» на рівні особистого спілкування Путіна з Трампом, система державного управління США є багаторівнева, а її запобіжники забезпечують сталість американської позиції. Вашингтон надав досить чіткі сигнали — Росія має визнати свою провину за війну на сході України та залишити усі окуповані нею території країни.

Західні Балкани потрапили в зону уваги цього номеру «Чорноморської безпеки». Венцислав Буїч, керівник ГО «Сербсько-Євро-Атлантичне Співробітництво» з Белграду та Деніс Хаджовіч, директор Центру безпекових досліджень з Сараєво детально описують

у своїх статтях російські впливи в Сербії та Боснії і Герцеговині, розписують механізми поширення російської пропаганди та антиНАТОВської й антиЄСівської діяльності. «Москва намагалась розширити свій вплив в усіх країнах колишньої Югославії. Метою Москви є зупинити їх на шляху до членства в НАТО», — констатує Д. Хаджовіч. «Сербська влада створила сприятливі умови для того, щоб «труба інформаційної пропаганди» з Росії вільно наповнювала інформаційний простір Сербії. Сербія і її населення практично не знайомі з Україною та українським народом, немає ніякого інформування, а тієї інформації, що надходить, недостатньо», — відзначає Венцислав Буїч.

Відомий російський експерт професор Юрій Федоров висвітлює важливу для Чорномор'я тематику російської інтервенції в Сирії та її можливі наслідки для регіону. Добре відомо, що «сирійський експрес» забезпечується переважно морськими поставками, що йдуть не стільки з чорноморських портів Росії, скільки з окупованого Севастополя. У статті «Війна в Сирії та безпека Чорноморського регіону», спеціально підготовленої для нашого журналу, Юрій Федоров аналізує можливі сценарії нової хвилі кризи у Сирії у зв'язку з ідлібським вузлом протистояння між РФ, США, Туреччиною, Іраном, Ізраїлем та її наслідки для регіонів Східного Середземномор'я та Чорного моря, а також для України.

Керівник Європейського бюро журналу Маттео Каццулані у своїй статті «Тандем Сальвіні — Орбан: альянс для перекроювання Європи a la russee» висвітлює не тільки перспективи нового політичного блоку отримати позитивний результат на наступних виборах в Європейський парламент, що може призвести до тектонічних змін як всередині ЄС, так і позначитись на його зовнішній політиці. Автор відзначає специфічні відносини між Сальвіні та російською владою, що закріпились через часті візити Сальвіні до Москви й породило угоду між «Лігою Півночі» та путінською «Єдиною Росією».

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ

Професор Університету Верхньої Бретані Рен II Сесіль Весье, яка спеціалізується на російських та радянських студіях, надала для журналу цікавий аналітичний матеріал стосовно діяльності Російської православної церкви у Франції, церковних механізмів поширення «русского мира» та використання співвітчизників, в якості агентів впливу у Західній Європі.

У цьому номері ми приділили увагу внутрішньо-українській регіональній тематиці півдня України, зокрема, паспорту безпеки Одещини, підготовленому Центром міжнародної безпеки та становищу на Азовському морі. Інститут стратегічних чорноморських досліджень на чолі з Андрієм Клименком здійснює найбільш глибокий та системний моніторинг Азово-Чорноморського басейну та нового витка агресії гібридного типу, що її 5-й рік Росія веде проти України.

Також ми традиційно приділили увагу тому, що публікують про Чорноморський регіон провідні аналітичні центри, ЗМІ в різних країнах. Оксана Іщук виконала моніторинг іноземних джерел, на основі якого можна констатувати, що Чорне море ще не остаточно перетворилося на російське озеро і діяння Кремля в регіоні, хоча й не є в епіцентрі західної уваги, проте й не залишаються в тіні.

І насамкінець те, про що не йдеться у поточному номері, але що лишається в полі нашої уваги і буде висвітлено у наступному числі журналу. Це питання українських бранців Кремля, у числі яких двоє членів редколегії з Севастополя

Олексій Бессарабов та Дмитро Штибликов, які лишаяються в'язнями путінського режиму. Дмитро Штибликов перебуває у колонії строгого режиму в м. Омськ (РФ), де відбуває 5-річний термін ув'язнення за сфальсифікованою «справою диверсантів». Олексій Бессарабов разом з іншим «диверсантом» Володимиром Дудкою продовжує утримуватись в СІЗО ось уже два роки. Олексій відкидає будь-які звинувачення, наполягаючи на фабрикації справи. За нашими оцінками, ФСБ через окупаційне «правосуддя» готує шоу по «справі диверсантів», яка розвалюється навіть в підконтрольному суді, оскільки усе шито білими нитками. Кремлівський режим, потрапляючи дедалі більше під міжнародний тиск, особливо на тлі голодування «терориста» Сенцова, спробує довести у притаманній пропагандистській манері, що «диверсанти» справжні, навіть за обставин, коли жодної диверсії на території окупованого Криму та Севастополя не мало місця. Ми триматимемо вас у курсі справ «екстремістів», «терористів», «диверсантів», «шпигунів», сфабрикованих репресивним режимом Кремля на окупованих територіях України.

Наостанок, в якості бонусу нашим читачам в додатку ми публікуємо схему глобальної паутини Кремля з нової роботи Катерини Смаглій, присвяченої виявленню агентів впливу путінської клептократії в Європі та США.

Михайло Гончар
Головний редактор часопису
«Чорноморська безпека»,
Президент Центру глобалістики
«Стратегія XXI»

Анатолій БУРГОМІСТРЕНКО,

Капітан 1 рангу

Сергій ГАЙДУК,

Віце-адмірал, командувач ВМС України у 2014-2016 рр.

Михайло ГОНЧАР,

Президент Центру глобалістики «Стратегія XXI»,

Павло ЛАКІЙЧУК,

Керівник військових програм Центру глобалістики «Стратегія XXI»,

капітан 1 рангу у відставці

Морська газова інфраструктура у російській протидії НАТО на східному фланзі: потенціал гібридного використання у Чорному та Балтійському морях

Offshore Gas Infrastructure in the Russian Counteraction to NATO on the Eastern Flank: Potential for the Hybrid Use in the Black Sea and the Baltic Sea

The article discloses the possibilities of cyber espionage and cyberattacks, which can be created through the technological connection of the “streams” and their commercial traffic, as well as the use of pipeline infrastructure for delivery of tactical nuclear weapons. The Russian streams — the existing Nord Stream, the potential Nord Stream 2 and TurkStream, could be used as platforms for enhancing Russia’s intelligence capabilities in the Baltic and Black Sea regions in the context of its preparation for the warfare at sea. It is also logical to assume that in the corridors of gas pipelines, facilities for defeat of the underwater and surface targets, in particular combat unmanned submarines, could be hidden.

Негативне ставлення Росії до Північно-Атлантичного альянсу широко відоме. За будь-якої нагоди, російське керівництво вважає необхідним це задекларувати. «Просування інфраструктури НАТО до наших кордонів буде представляти для нас загрозу і ми будемо ставитися, звичайно, вкрай негативно...», — відзначив Володимир Путін на

зустрічі з російськими дипломатами 19 липня 2018 року [1]. Раніше, 1 червня 2017 року, на полях міжнародного економічного форуму у Санкт-Петербурзі він застеріг Швецію щодо її можливої спроби вступу до Альянсу: «Якщо Швеція приєднається до НАТО, то це вплине на наші відносини в негативному плані, тому що ми будемо вважати, що і ось з цього боку — з боку Швеції — до нас інфраструктура військового блоку наближається, і ми повинні будемо думати, як нам реагувати на додаткову загрозу... і будемо думати, як нам купірувати ці загрози» [2].

Насправді, Росія не буде думати, вона вже все не тільки придумала, але й втілює в життя. Заяви Путіна — це спосіб маскуванню того, що вже зроблено або робиться. Під пропагандистським прикриттям тези про загрозу від наближення воєнної інфраструктури НАТО, яке вона ж і спровокувала своєю агресією проти України та брязканням зброєю навколо країн Балтії, Росія здійснює комплекс заходів, які спрямовані на стримування, а за необхідності — ураження сил Альянсу на східному фланзі. Запорукою успішності вважається ефектив-

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

на розвідувальна діяльність, особливо, з використанням засобів інструментальної розвідки та ще й у нетрадиційний спосіб.

Газопроводи типу «Північний потік» у Європі прийнято оцінювати тільки в бізнесовій системі координат. Проте, російські проекти газових потоків мають і додаткові виміри, зокрема, корупційний. Але є ще й вимір військовий, який цілком вписується в технологію полігібресії Росії — мультифронтальної, багатовимірної агресії гібридного типу, що її Кремль веде проти України та Заходу, використовуючи, з-поміж іншого, невійськовий інструментарій.

Балтика в зоні особливої уваги

Південне узбережжя Балтійського моря можна назвати узбережжям НАТО, адже усі три країни Балтії, Польща та Німеччина — його члени, а Швеція та Фінляндія, хоча й нейтральні країни, проте являють собою скандинавську частину західного світу, будучи членами ЄС. В Росії не залишилися непоміченими підходи НАТО, окреслені на липневому 2018 року саміті в Брюсселі і зафіксовані в його підсумковій Декларації [3]:

«19. Ми посилюємо розбудову своїх військово-морських сил та прийняли конкретні заходи з покращення нашої поінформованості про обстановку на морі. За допомогою розширеної програми навчання ми будемо відновлювати та удосконалювати наші колективні навички бойових дій на морі в ключових сферах, з-поміж яких протичовнові бойові дії, десантні операції та захист морських шляхів сполучення...»

52. Північно-Атлантичний Альянс розвиває взаємовигідну співпрацю у сфері безпеки з Фінляндією та Швецією з широкого спектру питань. Ми як і раніше віддані подальшому зміцненню нашого співробітництва, в тому числі через тісні політичні консультації, загальну обізнаність про обстановку та спільні навчання, з метою забезпечення своєчасного та ефективного реагування на спільні виклики.

Для Москви це служить підставою для нарощування пропаганди про «посилення НАТО»

та обґрунтуванням необхідності розгортання власних розвідувальних спроможностей, оскільки, за логікою Кремля, Альянс готується до агресії проти Росії, намагаючись втягнути в свою орбіту «нейтралів» — Швецію та Фінляндію задля створення регіональної військово-стратегічної переваги над РФ.

Відповідно до затверджених російським президентом у 2017 році «Основ державної політики Російської Федерації в галузі військово-морської діяльності до 2030 року», вона зіштовхується з низкою загроз, з-поміж яких — розгортання іноземними державами в прилеглих до її території акваторіях морів та океанів стратегічних неядерних систем високоточної зброї морського базування, а також систем протиракетної оборони. Тому, заходи в Балтійське море кораблів ВМС США, оснащених керованою ракетною зброєю та системою ПРО «Aegis», а також десантних кораблів, в РФ ідентифікуються як загрози для її морських комунікацій та об'єктів морської енергетичної інфраструктури в регіоні, в тому числі — підводним газопроводам, термінальним комплексам з перевалки нафти, нафтопродуктів та скрапленого газу, що розташовані в прибережній зоні російського сектору Балтики.

Відповідно до директивних документів МО РФ, на ВМФ покладені, з-поміж інших, такі завдання:

- створення і підтримка умов для забезпечення безпеки морегосподарської діяльності РФ в Світовому океані;
- виявлення комунікацій і обладнання океанських і морських театрив в стратегічно важливих районах Світового океану;
- вивчення ймовірних районів бойових дій і умов використання різних родів сил ВМФ, застосування зброї і технічних засобів;
- розвідка діяльності іноземних кораблів і авіації.

Пункт 33 «Основ...» особливо відзначає, що «з розвитком високоточної зброї перед ВМФ РФ стоїть якісно нове завдання — знищення

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

воєнно-економічного потенціалу противника шляхом ураження його життєво важливих об'єктів з моря» [4].

Також варто звернути увагу і на доволі відверті висловлювання, що звучать з Москви. Зокрема, головний зовнішньополітичний радник Путіна Сергій Караганов позаминулорічному інтерв'ю німецькому журналу «Шпігель» був відвертим: *«Ви заспокоюєте такі країни, як Польщу, Литву та Латвію тим, що розміщуєте там ракетні комплекси...*

У випадку, якщо там розпочнеться повномасштабна криза, ця зброя буде знищена нами в першу чергу. Росія більше ніколи не буде воювати на своїй території!

Ви маєте зрозуміти — ми вам зараз довіряємо рівно на 0 відсотків...

...ви маєте усвідомити, що ми розумніші, сильніші та рішучіші, а ніж ви вважаєте» [5].

Дії Росії за «алгоритмом Караганова» потребують відповідних розвідувальних спроможностей. На Балтиці вони давно існують й постійно удосконалюються. В контексті посткримських реалій російської підривної діяльності в Європі, мова йде про їх розвиток, особливо, під завдання нанесення блискавичного удару по силах НАТО. Звісно, Балтійська операційна зона не порівнювана з океанськими ТВД, але, тим не менше, Балтика дедалі більше стає місцем протистояння з НАТО, оскільки РФ розцінює контингенти країн-членів Альянсу, що прибули до країн Балтії та Польщі, як загрозу. Елементи системи ПРО у вигляді корабельного комплексу в береговій модифікації «Aegis Ashore» та допоміжний об'єкт ВМС США («Naval Support Facility») в Редзіково в Польщі, а також 4 есмінці типу «Arleigh Burke», що базуються на базі Рота в Іспанії та регулярно чергують в Балтійському морі, постійно в полі уваги розвідки російського Балтфлоту, авіації та розвідувальних супутників. Поки що невідомо, де буде обрано місце для розміщення «Форту «Трамп», але у будь-якому випадку частково логістичний трафік до американської бази пролягатиме морським шляхом через Балтику з ви-

користанням портів у Щецині та Гданську. Тому маршрути на ці порти будуть в зоні особливої уваги розвідувальних підрозділів Балтійського флоту РФ.

Росія вже намагалась в 2000-х, коли проектувався перший «Північний потік», наростити потенціал ведення інструментальної розвідки, використовуючи унікальну можливість її маскування «під обладнання цивільної інфраструктури». Тоді планувалось спорудити в Балтійському морі сервісну платформу в 68 км від шведського острова Готланд. Однак, у 2006 році Агентство з оборонних досліджень та Міністерство оборони Швеції вчасно оцінили та зрозуміли подвійне призначення подібної споруди в центрі Балтики, зокрема, можливість її використання в якості платформи для розміщення обладнання контролю за надводною та підводною обстановкою в інтересах системи розвідки Балтійського флоту РФ. Будівництво сервісної платформи було відхилено шведською стороною, що змусило Росію переглянути проект газопроводу та скоригувати його маршрут. Це стало поразкою ГРУ ГШ ЗС РФ, але не зупинило робіт по тематиці використання цивільної морської, зокрема, газової інфраструктури для вирішення військових завдань, передусім, ведення інструментальної розвідки.

Понад 1220 км траси коридору 4-х ниток газопроводів РФ — існуючого «Північного потоку» та ймовірного «Північного потоку-2» — це шанс для Балтійського флоту РФ, забезпечити собі перевагу перед силами НАТО в оперативному просторі Балтики. По суті, коридор газопроводів являє собою протяжний майданчик, на якому Росія приховано може розміщувати додаткові мобільні розвідувальні потужності для сканування підводної та надводної обстановки вздовж усього узбережжя НАТО.

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Рис. 1. Коридор російських підводних газопроводів
«Північний потік» та «Північний потік-2» в Балтійському морі
<https://bizresurs.com.ua/evropeyskaya-komissiya-utverdit-nord-stream-2.html>

Коли цього року у США було акцентовано увагу на тому, що «Північний потік-2» може бути використано Росією для вирішення завдань, не пов'язаних з транспортуванням газу, зокрема, ведення розвідки, це було зі скепсисом сприйнято у Європі. Мається на увазі травнева заява представниці Державного департаменту США Сандри Удкірк, що «Росія використовуватиме газопровід для збору розвідувальної та військової інформації про діяльність НАТО у Балтійському морі» [6] та червнева реакція на неї з боку європейців — мовляв, американці перебільшують. Зокрема, скепсис висловив міністр оборони Данії Клаус Йорт Фредеріксен, пославшись на оцінку національної розвідувальної служби Королівства. Однак, американська впевненість в тому, що РФ може використовувати цивільну інфраструктуру, у даному випадку — трасу газопроводів для розміщення розвідувального обладнання, має вагомі підстави. Для того, щоб переконатися у цьому, потрібно поглянути на те, що робить Росія на Чорному морі.

Становище на Чорному морі

Захоплені російським спецназом у березні 2014 року в ході операції з окупації Криму видобувні та бурові платформи української державної компанії «Чорноморнафтогаз» (дочірня компанія НАК «Нафтогаз України», 100%) стали зручними майданчиками для опрацювання форм і способів ведення радіо- та радіотехнічної розвідки ЧФ РФ з використанням можливостей об'єктів цивільної морської інфраструктури в північно-західній частині Чорного моря.

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Фото 1. Корабель Чорноморського флоту РФ патрулює біля захопленої у виключній морській економічній зоні України бурової платформи.

Першим кроком стало нормативно-правове обґрунтування мілітарних дій шляхом видання наказу Міністерства транспорту РФ «Про встановлення меж зони безпеки навколо штучних споруд, розміщених на континентальному шельфі Чорного моря». Мета — забезпечення охорони та безпеки захоплених у виключній морській економічній зоні України об'єктів української компанії, яка після окупації та незаконної анексії півострова Росією отримала

назву «Государственное унитарное предприятие Республики Крым «Черноморнефтегаз» (ГУП ЧНГ). Такими штучними спорудами на газових та газоконденсатних родовищах (ГР та ГКР) в українському секторі Чорного моря є: морські стаціонарні платформи (МСП), самопідйомні бурові установки (СПБУ), блок-кондуктори (БК), центральні технологічні платформи (ЦТП).

Табл. 1.

Штучні споруди	Нормативний радіус зони безпеки навколо об'єктів, розташованих на шельфових родовищах, каб. (м)*			
	Голіцинське ГКР	Штормове ГКР	Архангельське ГР	Одеське ГКР
МСП-2	3,00 (555)			
МСП-4	3,14 (580)			
МСП-5	3,08 (570)			
МСП-17		3,10 (575)		
МСП-18	3,08 (570)			

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Штучні споруди	Нормативний радіус зони безпеки навколо об'єктів, розташованих на шельфових родовищах, каб. (м)*			
	Голіцинське ГКР	Штормове ГКР	Архангельське ГР	Одеське ГКР
БК-1				2,86 (520)
БК-2				2,80 (518)
БК-10	2,86 (530)			
БК-11	2,75 (510)			
БК-13	3,14 (580)			
БК-23		2,80 (518)		
ЦТП-7			2,86 (520)	

* Джерела:

Извещение мореплавателям № 1402-1541. — С-Пб., 2016, 19 марта. — Вып. 12 (9956.12) — С. 15-17.

Извещение мореплавателям № 2105-2258. — С-Пб., 2016, 23 апреля. — Вып. 17 (9956.17) — С. 19.

Извещение мореплавателям № 3924-4074. — С-Пб., 2016, 23 июля. — Вып. 30 (9956.30) — С. 18-19.

Извещение мореплавателям № 6878-7005. — С-Пб., 2016, 17 декабря. — Вып. 51 (9956.51) — С. 18-19.

Наступним кроком стало розгортання комплексної системи моніторингу надводної та підводної обстановки з метою здійснення детекції надводних, підводних та низьколітаючих повітряних цілей.

Протягом III та IV кварталів 2016 року ГУП ЧНГ здійснено закупівлю та встановлення на СПБУ та МСП систем спостереження за надводною обстановкою. Постачальник — ЗАТ «Морські комплекси та системи» (м. Санкт-Петербург). Загальна вартість контракту — 39,469 млн. рублів.

Довідково:

Система спостереження за надводною обстановкою призначена для контролю обстановки в районах розміщення об'єктів, що підлягають охороні та своєчасного радіолокаційного виявлення і супроводження кораблів, суден, низьколітаючих повітряних цілей. Склад системи — пост технічного спостереження (ПТС) — 3 од., локальні автоматизовані робочі місця (АРМ) — 5 од., обладнання ситуаційного центру моніторингу надводної обстановки. Максимальна кількість ПТС та АРМ в комплексі може сягати більше 10. Цифрова інформація в системі відображається в режимі реального часу одночасно на всіх АРМ.

Система спостереження за надводною обстановкою, зокрема, у вигляді радіолокаційної станції (РЛС) сантиметрового діапазону типу «Нева-БС» була розгорнута на СПБУ «Таврида», МСП-17 родовища «Штормове», МСП-4 родовища «Голіцинське» у кількості трьох комплектів. РЛС «Нева-БС» здійснює автоматичне захоплення та супроводження до 200 цілей одночасно. Дальність їх виявлення в залежності від розмірів та умов розповсюдження радіохвиль — до 30 морських миль (55,5 км) для великих (крейсер, танкер), до 15-20 миль (28-37 км) для середніх (ракетні та патрульні катери, лоцманські судна), до 8 миль (15 км) для надмалих цілей типу човен. Додатково, на СПБУ «Таврида» було встановлено комплект РЛС «Нева-Б» міліметрового діапазону та комплект телевізійно-оптичної системи. Означена РЛС має наступні дальності виявлення цілей: голова бойового плавця — до 0,5 миль (1 км), надмалі цілі — до 4,3 миль (8 км), малі цілі — до 8 миль (15 км), середні цілі — до 13,5 миль (25 км), великі цілі — до 24,3 миль (45 км). В РЛС реалізовано прийом даних по каналах міжнародної автоматичної системи ідентифікації суден AIS (Automatic Identification System), режим селекції цілей, автоматична звукова сигналізація при переході межі контрольованої зони. РЛС має можливість сполучення з оптико-електронними системами [6].

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Фото 2. РЛС типу «Нева».
Фото АТ «Тетис КС»

Фото 3. АРМ на базі РЛС «Нева-Б»

Передача інформації здійснюється по радіорелейному каналу зв'язку, який забезпечує комплект цифрових радіорелейних станцій. Інформація в режимі реального часу надається Прикордонному управлінню ФСБ РФ по Криму, а також потрапляє і до системи розвідки ЧФ Південного військового округу РФ. Таким чином, як показано на Рис. 2, розміщення систем

спостереження за надводною обстановкою на захоплених у виключній морській економічній зоні України об'єктах «Чорноморнафтогазу» забезпечує Росії майже повний контроль за трафіком комерційних суден та військових кораблів, що прямують в порти України та у зворотному напрямку.

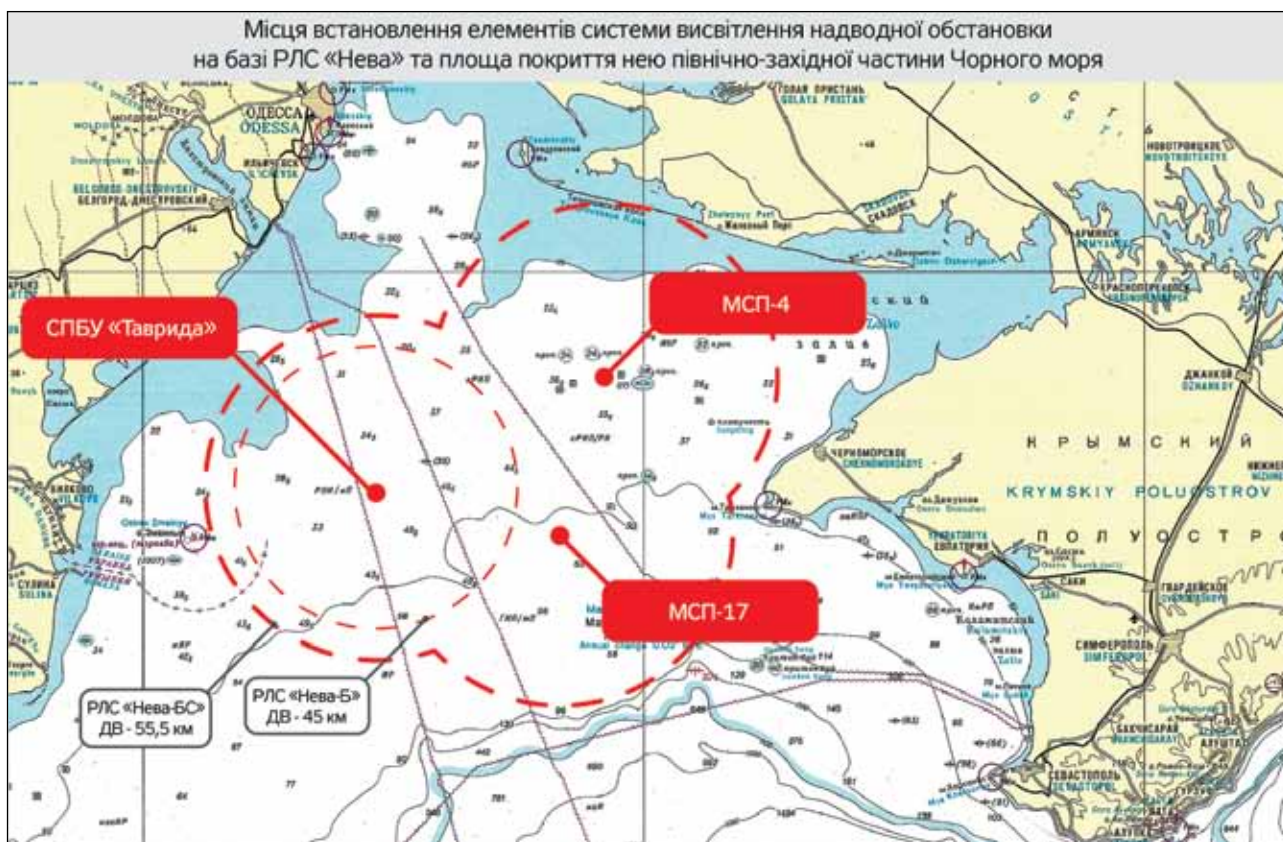

Рис. 2. Місця встановлення елементів системи висвітлення надводної обстановки на базі РЛС «Нева» та площа покриття нею північно-західної частини Чорного моря

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Фото 4. Розміщення РЛС «Нева-Б» та «Нева-БС» на захопленій в української державної компанії «Чорноморнафтогаз» СПБУ «Таврида» на Одеському ГР. Фото виконане під час спільного моніторингового рейду Морської охорони Державної прикордонної служби України та компанії «Чорноморнафтогаз» у 2017 р.

Фото 5. Розміщення РЛС типу «Нева-БС» на захопленій в української державної компанії «Чорноморнафтогаз» СПБУ «Сиваш» поблизу МСП-4 на Голіцинському ГКР. Фото виконане під час спільного моніторингового рейду Морської охорони Державної прикордонної служби України та компанії «Чорноморнафтогаз» у 2017 р.

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Окрім встановлення РЛС для контролю надводної обстановки, здійснено розгортання гідроакустичної системи висвітлення підводної обстановки (ГАС ВПО) на об'єктах ГУП ЧНГ (див. Рис. 3):

- МСП-4 Голіцинського родовища, що знаходиться в 61 км на північний захід від кримського мису Тарханкут;
- МСП-17 Штормового родовища в 72 км на захід від мису Тарханкут;
- БК-2 Одеського родовища в 66 км на північний схід від острова Зміїний.

Протягом грудня 2016 року ГУП ЧНГ придбало 3 комплекти ГАС ВПО загальною вартістю 67,684 млн. рублів. Постачальник той самий — ЗАТ «Морські комплекси та системи».

Довідково: ГАС ВПО призначена для контролю підводної обстановки в районі об'єктів ГУП ЧНГ та своєчасного виявлення рухомих

підводних об'єктів, визначення їх координат шляхом пеленгування, параметрів руху та супроводження в районі захоплених технічних споруд шельфового видобутку на газових та газоконденсатних родовищах. Дана система має можливість сполучення по протоколу інформаційно-логістичної взаємодії з системою моніторингу надводної обстановки. Комплект ГАС ВПО складається з двох підводних модулів та двох модулів сполучення, блоку обробки та візуалізації з відповідним програмним забезпеченням. Підводний модуль системи розміщується під водою на глибині до 30 м. Пошук та виявлення цілей здійснюється в автоматичному режимі та контролюється оператором. Місця встановлення апаратури управління — приміщення СПБУ, МСП або на борту судна забезпечення. Дальність виявлення цілей: 900-400 метрів.

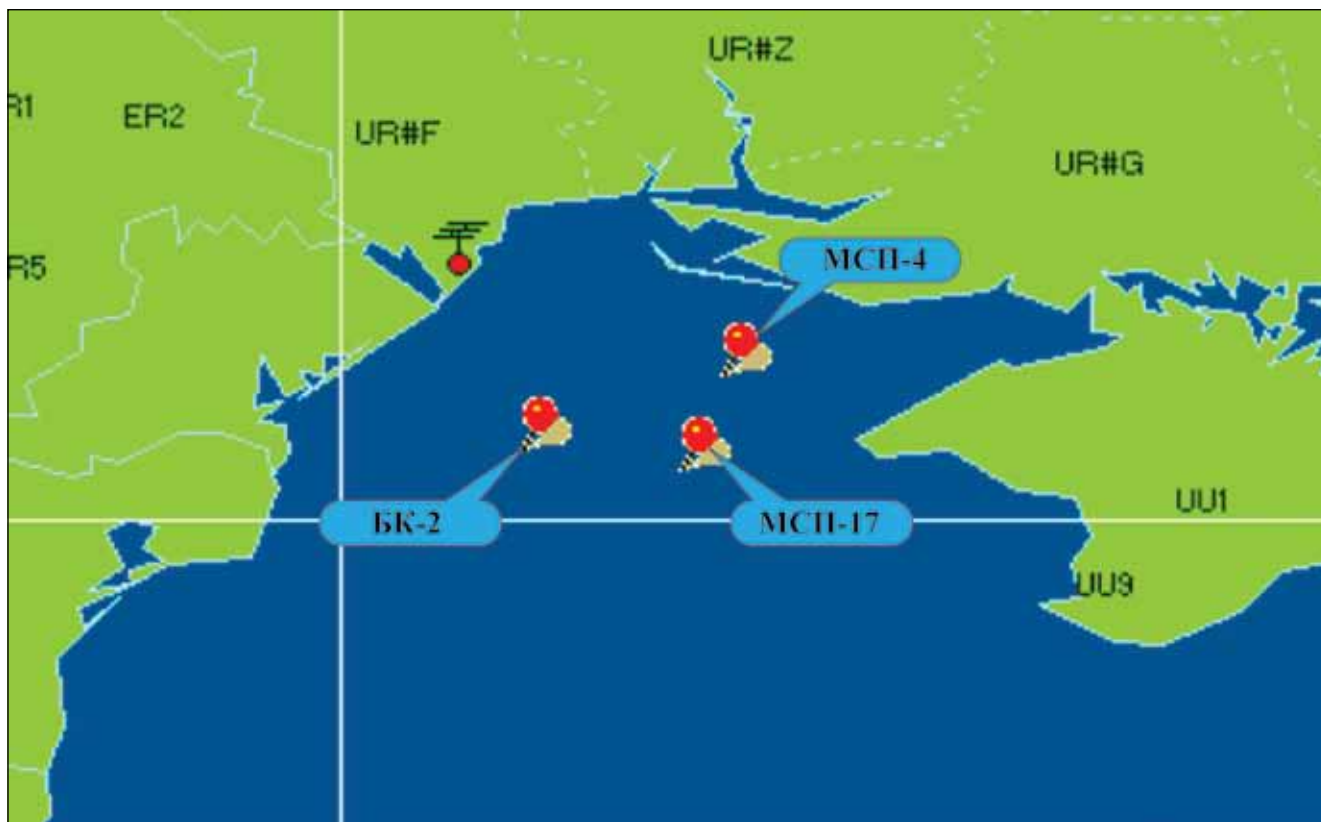

Рис. 3. Місця встановлення елементів системи висвітлення підводної обстановки на базі ГАС

Встановлена міжвідомча взаємодія в рамках обміну інформацією про надводну та підводну обстановку в північно-західній частині Чорного моря, яка дозволяє через технічні можливості

ГУП ЧНГ, керівництву берегової охорони ФСБ РФ в Криму та командуванню ЧФ Південного військового округу ЗС РФ здійснювати в реальному масштабі часу:

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

- комплексний моніторинг надводної та повітряної обстановки на лінії мис Тарханкут — острів Зміїний;
- контроль міжнародного судноплавства;
- розвідувальне забезпечення оперативних рішень щодо ведення бойових дій відповідно до завдань вищого командування.

Виходячи з наведеного вище, можна дійти висновку — нарощування потенціалу системи висвітлення надводної обстановки шляхом розміщення навігаційних РЛС на стаціонарних та мобільних об'єктах морської інфраструктури дозволяє не лише наростити радіолокаційне поле та забезпечити охорону об'єктів, але й моніторити міжнародне судноплавство та дії кораблів ВМС інших країн у північно-західній частині Чорного моря й видавати необхідну інформацію силам ЧФ РФ для проведення силових акцій у разі постановки бойових завдань.

Викликає питання регулярність та системність проведення навчань протидиверсійної та антитерористичної спрямованості, зокрема на Чорноморському флоті та Каспійській флотилії. На наш погляд, вони мають явно надмірний характер. Створюється враження, що відпрацьовується певна технологія гібридного характеру — створення casus belli задля «превентивного удару», який буде аргументований «діями у відповідь на спробу диверсії на об'єкті». Мається на увазі, що під прикриттям штучно створеної надзвичайної ситуації — прийом сигналу від охоронної системи про начебто проникнення диверсійної групи в охоронну зону об'єкта, мобільні сили можуть вдатися до наступальних дій проти країни-«диверсанта».

В цьому контексті заслуговує на увагу нарощування угруповання на Азовському морі під приводом захисту від ймовірних диверсійних дій проти нової гідротехнічної споруди — мостового переходу через Керченську протоку з подальшим силовим впливом на цивільне судноплавство та економіку країни-«пірата», якої Україна подається в російських ЗМІ. Не

слід виключати і сценарію, коли ситуація з диверсіями чи терактами на об'єктах морської інфраструктури може бути інспірована самою РФ як привід для подальших силових дій. Спецслужби РФ мають відпрацьовані технології та досвід їх проведення.

Спекулюючи тезою про «зростання активності ВМС НАТО в Чорному морі», РФ розгортає «полігон» для випробування новітніх радіотехнічних засобів висвітлення надводної та підводної обстановки навколо Криму та у Чорномор'ї у цілому. Складовими цієї регіональної системи є засоби, які розгорнуті на об'єктах так званого ГУП ЧНГ.

Опанування нових форм та способів ведення розвідки, формування архітектури системи управління її силами та засобами в оперативному просторі Чорного моря з використанням цивільної морської інфраструктури може стати прикладом для Балтики, оскільки географічно це подібні закриті морські акваторії. До того ж, в Балтійському морі наявна морська газотранспортна інфраструктура російської державної компанії «Газпром», яка підлягає охороні, з одного боку, а з іншого, вона може бути використана як платформа для ведення розвідки в глибині зони відповідальності НАТО, маючи розвідувальну функцію виконанням типової функції охорони трубопроводів інструментальними засобами.

Щодо можливих російських підходів до інструментальної розвідки на Балтиці в контексті «Північного потоку»

Балтійське море, порівняно з Баренцевим на півночі чи Середземним на півдні, не відіграє, на перший погляд, стратегічної ролі ні для НАТО, ні для Росії на усьому східному фланзі — від Норвегії до Болгарії. Але це тільки на перший погляд. В геостратегічному відношенні Росія вважає, що членство країн Балтії в НАТО та розміщення на їх території

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

сил та засобів Альянсу, створило «ефект ножа, приставленого до російського горла». Відповідно, подібна загроза потребує, на їх думку, комплексної нейтралізації. Завдання ведення цілеспрямованої, безперервної, активної і прихованої розвідки виходять при цьому на перший план.

У 2006 році, в період підготовки до будівництва «Північного потоку», російський президент В. Путін був достатньо відвертим щодо завдань Балтфлоту: *«На Балтійський флот покладено також завдання забезпечення наших економічних інтересів в Балтійському басейні. У нас їх там достатньо. На Балтійський флот покладено завдання забезпечення безпеки морських комунікацій. ... Ось зараз, ви знаєте, один з наших крупних, пріоритетних проєктів — це будівництво Північно-Європейського газопроводу, який має пройти по дну Балтійського моря та забезпечити вихід наших енергоресурсів напряму нашим основним споживачам у Західній Європі»* [7]. Подібні висловлювання насторожили у той час багатьох у Європі, однак, це не стало перепорою для реалізації проєкту «Північний потік».

Сили і засоби розвідки БФ РФ сконцентровані на «оточеному НАТО європейському форпості Росії» в Калінінградській області. Це 1-й Червонопрапорний радіозагін особливого призначення (в/ч 81304), розташований в Зеленоградську та 72-й окремих дивізіон розвідувальних кораблів (в/ч 15130), що базується в Балтійську. До складу дивізіону входять середні розвідувальні кораблі ССВ-520 «Адмірал Федір Головін», ССВ-231 «Василь Татіщев» 864-го проєкту і малі ГС-19 «Жигульовськ» та ГС-39 «Сизрань» проєкту 503М. Усі кораблі, оснащені як засобами радіо- та радіотехнічної, так і гідроакустичної розвідки — ГАК «Пам'ять», «Рось-К», ГАС пеленгування гідроакустичних маяків тощо. Кораблі можуть здійснювати постановку та зйомку в морі підводного обладнання спеціального призначення. Вся інформація від кораблів і берегових частин розвідки передається на 105-й командно-розвідувальний центр БФ, розташований в

Калінінграді, на вулиці Кірова, 24. Саме там відбувається остаточна розшифровка і обробка усієї отриманої розвідувальної інформації. Зона оглядової розвідки Балтійського флоту — північно-східна Атлантика. Балтійське море і східна частина Північного моря — зона детальної розвідки. Російські розвідувальні кораблі регулярно з'являються в Балтійському морі біля берегів Швеції, Польщі, Німеччини, країн Балтії, курсуючи, в тому числі, вздовж коридору «Північного потоку», здійснюючи певні маніпуляції.

В Росії завершується створення Єдиної державної системи висвітлення надводної та підводної обстановки РФ (ЄДСВНПО), яке розпочалось ще у 2000-х. Паралельно здійснюється розвиток нових та удосконалення існуючих високотехнологічних інструментальних засобів з можливістю їх практичних випробувань на реальних об'єктах морської інфраструктури як одного з пріоритетних напрямків створення переваг перед НАТО, використовуючи різноманітні платформи цивільного призначення. Так, наприклад, в Арктиці розгортається глобальна інформаційна мережецентрична система підводного моніторингу на основі новітньої системи з автономних підводних роботизованих апаратів навігації та зв'язку «Позиціонер», що має ніби-то цивільне призначення для обслуговування районів шельфового нафто-газовидобутку, але так само успішно може використовуватися і для військових цілей, і не тільки в Арктиці.

Морська газотранспортна інфраструктура («Північний потік» та «Північний потік-2») виконує не тільки бізнесову, але й геоекономічну (забезпечення домінування російського нафтогазового експорту й інфраструктури на Балтиці) та геополітичну (воєнно-політичне домінування під прикриттям тези про захист економічних інтересів від посягань з боку неєвропейських гравців) функції. Тому питання забезпечення безпеки морських газотранспортних систем, в тому числі і з точки зору убезпечення від можливих диверсій, будуть автоматично індукувати їх військову прив'язку

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

під приводом загрози з боку НАТО. Усе це слугує підставою для визначення зон безпеки, як гарантії безперебійної експлуатації об'єктів морської газотранспортної інфраструктури, з подальшим розгортанням систем безпеки подвійного призначення — з одночасним веденням інструментальної розвідки. Таке поєднання є вдалою формою маскування, тобто на платформі безпекових заходів на суто цивільних об'єктах морської газотранспортної інфраструктури, будуть виконуватись заходи розвідувального характеру в операційному просторі Балтики, як протидія силам НАТО. Перспективними засобами інструментальної розвідки можуть бути роботизовані підводні апарати-розвідники російського виробництва, які спроможні занурюватися на глибини до 300 метрів та функціонувати без втручання люди-

ни до 3 місяців, забезпечуючи «бачення» руху підводних та надводних об'єктів з підводного простору, в залежності від їх розмірів, рівня шумності та типу гідрології, на відстані, яка може досягати десятків кілометрів. До речі, траса газопроводів «Північний потік» пролягає в основному на глибинах 80-110 метрів. Такі глибини є «комфортними» для дій підводних розвідувальних апаратів.

Також у трасі газопроводів можуть замасковано розіщуватись і бойові ударні засоби — підводні безпілотники. Російські ЗМІ вказують на «російську революцію на морі» — створення сімейства підводних безпілотників «Клавесин», «Галтель», «Чилим», що надходять з 2017 року на озброєння ВМФ РФ.

Фото 6. Російський мобільний підводний багатоцільовий комплекс «Галтель — Алеврит». Використовується в Сирії в районі пункту базування ВМФ РФ в Тартусі.

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Хоча має місце суттєве перебільшення пропагандистами Кремля їхніх бойових якостей, тим не менше, по мірі технічного удосконалення перших серійних зразків, які зараз проходять дослідну експлуатацію у Східному Середземномор'ї, вони являтимуть собою доволі серйозний виклик для сил і засобів НАТО на морських просторах.

Один з найважливіших компонентів морського моніторингу — пасивні станції гідроакустичної розвідки. Вони нічого не випромінюють. Вони слухають морський простір з-під води. Наприкінці 2016 року Міністерство оборони РФ розпочало розгортання глобальної підводної системи гідроакустичного стеження. Мета — виявлення та ідентифікація усіх надводних та підводних об'єктів, а також низько пролітаючих літальних апаратів в ключових районах Світового океану, формування каталогів даних, алгоритмів розпізнавання і класифікації цілей. Основним її елементом є «Гармонія» — мережа підводних роботизованих комплексів, що можуть розгортати на дні потужні автоматичні гідроакустичні станції, які збирають інформацію та передають її на командний пункт розвідки (КП-Р). За російськими планами, «Гармонія» має запрацювати не пізніше 2020 року. Для Балтики ця дата синхронізується із запуском «Північного потоку — 2».

Основа «Гармонії» — роботизовані автономні донні станції (АДС). Зі спеціального підводного човна-носія чи надводного корабля (судна) вони можуть бути непомітно встановлені на дні. АДС можуть вести пасивну гідроакустичну розвідку, прослуховуючи навколишній простір. Станція фіксує характерні шуми гребних гвинтів, двигунів та інших механізмів бойових кораблів та суден, а також шум низько пролітаючих гелікоптерів та літаків. АДС може за необхідності в короткому імпульсі випромінювати спеціальний активний звуковий сигнал для класифікації надводних та підводних цілей. Кілька АДС можуть об'єднуватися в єдиний комплекс і працювати спільно в мережевому форматі. У такому ви-

падку вони будуть здатні бачити підводну та надводну обстановку на площі в сотні квадратних кілометрів, одночасно стежачи за великими і протяжними акваторіями [8].

Оголошені архітектура і принципи роботи системи «Гармонія» та її АДС свідчать про необхідність застосування спеціальних суден-носіїв, завданням яких буде доставка АДС до місць установки, їх установка у визначені місця та несення чергування. У складі ВМФ РФ є деяка кількість підводних човнів і кораблів спеціального призначення, які можуть бути потенційними носіями даної системи. Найбільш зручними носіями АДС є спеціально обладнані підводні човни, які, на відміну від надводних суден, мають більше можливостей непомітного виходу у визначений район з подальшим розгортанням донних станцій. При цьому потенційний противник матиме мінімальні шанси дізнатися про місця розміщення АДС, завдяки чому райони розміщення елементів системи «Гармонія» залишаться секретом. Але й надводні носії можуть цілком успішно справлятися з завданням непомітного розміщення АДС. Можна сказати — на виду у всіх, якщо у якості носія буде використано відповідним чином переобладнане цивільне судно, що здійснює регулярні рейси в акваторії Балтики. Наприклад, один з танкерів російської компанії «Совкомфлот» чи науково-дослідницьке судно.

Перспективна система інструментальної розвідки може включати три контури: морський, космічний та береговий. Морський — це малогабаритні позиційні гідроакустичні станції з мережевою структурою виносних прийомних гідроакустичних пристроїв, які сканують обстановку та передають отриманні данні на супутники космічного контуру. З космічного контуру інформація передається до берегового контуру для обробки та прийняття подальших рішень.

В якості висновку слід вказати, що «Газпром» здатний надавати доступ до інформації з охоронних систем своїх об'єктів в коридорі газопроводів третім сторонам, передусім,

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВІДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ФСБ РФ для охорони морського кордону та відстеженню комерційних трафіків, Розвідувальному управлінню Головного штабу ВМФ РФ для використання як джерела інформації в ЄДСВНПО РФ тощо.

Крім того, нарощування системи розвідки дозволить розвантажити мобільні (підводні, надводні та авіаційні) засоби ведення розвідки БФ РФ, особливо кораблі розвідки, яких за оцінками російських військових експертів бракує в ВМФ РФ.

Швейцарське маскування розвіддіяльності на Балтиці.

Особливо слід звернути увагу на те, як загальна система управління газопроводами «Північний потік» вбудовується в російський розвідувальний контур в Європі. Головний центр управління підводною газопровідною системою розташовується зовсім не в Росії, і не в Німеччині, як можна було би припускати. Він розташовується в швейцарському Цузі і є підрозділом компанії «Nord Stream AG», яка зареєстрована там само (див. Рис. 4 та 5).

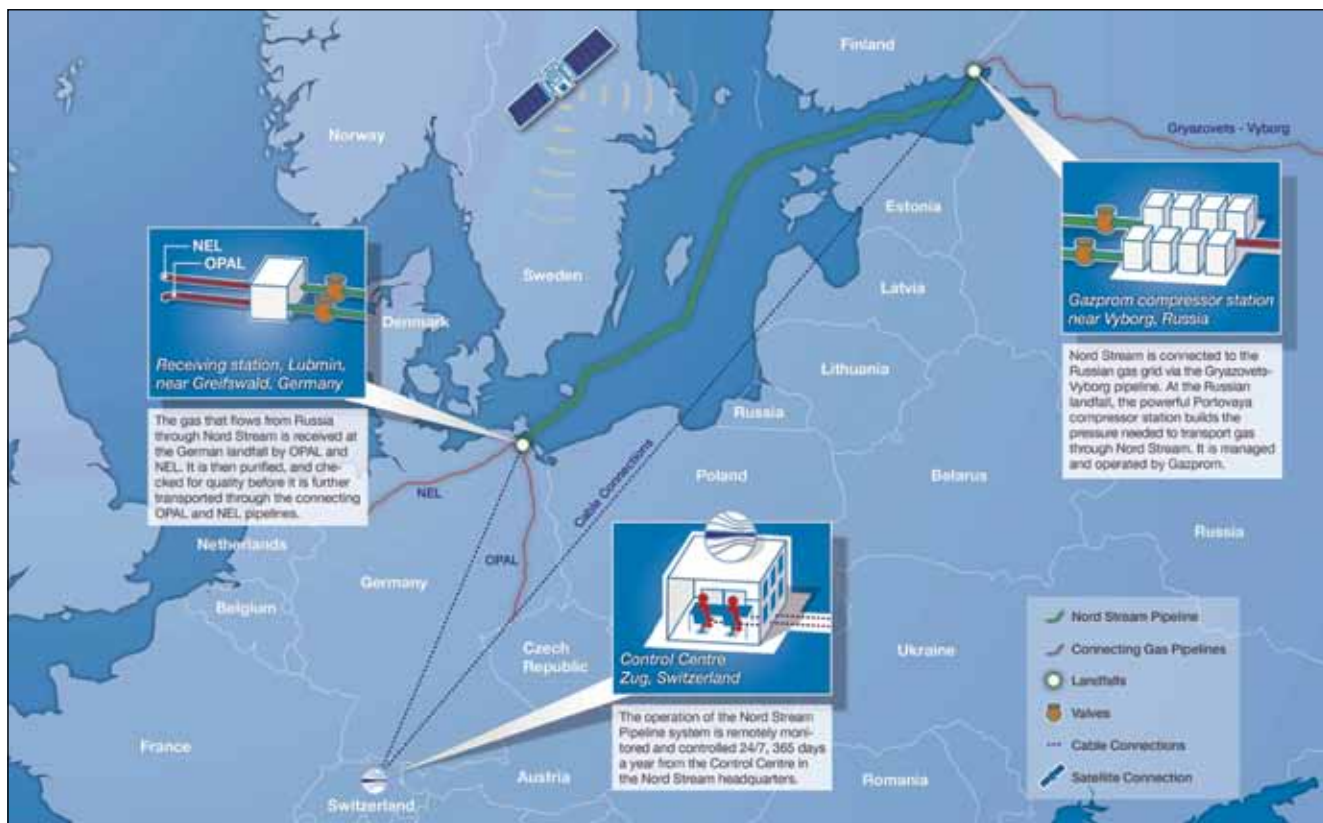

Рис. 4. Загальна схема управління трансбалтійською газотранспортною системою з офісним розміщенням Головного центру управління в Швейцарії, оснащеного оптоволоконним та супутниковим зв'язком.
https://www.nord-stream.com/press-info/images/nord-stream-operation-facilities-3244/?q=&category=115&year=all&page=9&per_page=12

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Рис. 5. Схематичний вигляд Головного центру управління «Північним потоком» в м. Цуг, Швейцарія.

https://www.nord-stream.com/press-info/images/control-centre-switzerland-3306/?q=&category=115&year=all&page=9&per_page=12

https://www.nord-stream.com/press-info/images/control-centre-switzerland-3262/?q=&category=115&year=all&page=9&per_page=12

Наявний і резервний центр управління на російському узбережжі в бухті Портової, у якому, згідно офіційної інформації компанії, встановлено точно таке ж обладнання, як і в головному [10]. Обмін інформацією між резервним і головним центром управління здійснюється постійно в режимі реального часу як через оптоволоконну лінію технологічного зв'язку, так і через резервний супутниковий канал. Таким чином, резервний центр управління має доступ до усієї інформації, яка надходить до головного, в тому числі, й від підводної охоронної системи, що сканує морський простір. Саме через контур резервного центру управління по виділеному каналу зв'язку інформація з охоронної системи «Північного потоку» може бути видимою для системи розвідки Балтійського флоту та регіональних структур ФСБ. В певний «Час «Ч» резервний центр управління може змінити свій статус на головний. Слід звернути увагу, що керівні позиції в технічному управлінні потоками займають російські фахівці. Та й головний відповідальний за потоки Матіас Варніг, колишній офіцер східно-німецької розвідки «Штазі» забезпечить комфортні умови і середовище для «своїх». Таким чином, усе добре вмонтовано і замасковано, адже на території Швейцарії розвідувальна діяльність силами розвідки Балтійського флоту не ведеться, закони країни не порушуються. Проте, реально

розвіддільність на Балтиці здійснюється. Вона ведеться з коридору «потоків», будучи прихованою «дахом» охоронної системи забезпечення безпеки трубопроводів.

Практично може вестись мова про створення навколо коридору «потоків» суцільного гідроакустичного поля з перекриттям зон між детекторами, що виключає наявність гідроакустичної «тіні». Так, наприклад, АДС, розташовані в охоронній зоні «потоків», зможуть «бачити» рух об'єктів від коридору трубопроводів, що практично означає контроль над міжнародним судноплавством до та з морських портів країн Балтії, трафіком кораблів та суден країн НАТО в рамках зобов'язань Альянсу перед ними.

Nota bene!

Отже, російські потоки— й існуючий «Північний потік», й можливі нові «Північний потік-2» та «Турецький потік», будуть використані як платформи для підвищення розвідувальних спроможностей Росії на Балтиці та Чорномор'ї в контексті підготовки нею до війни на морі. Також логічно припустити, що напередодні «часу «Ч», як в коридорах газопроводів, так і поблизу них, можуть приховано розміщуватися і засоби ураження підводних та надводних цілей, зокрема, бойові підводні ударні безпілотники.

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

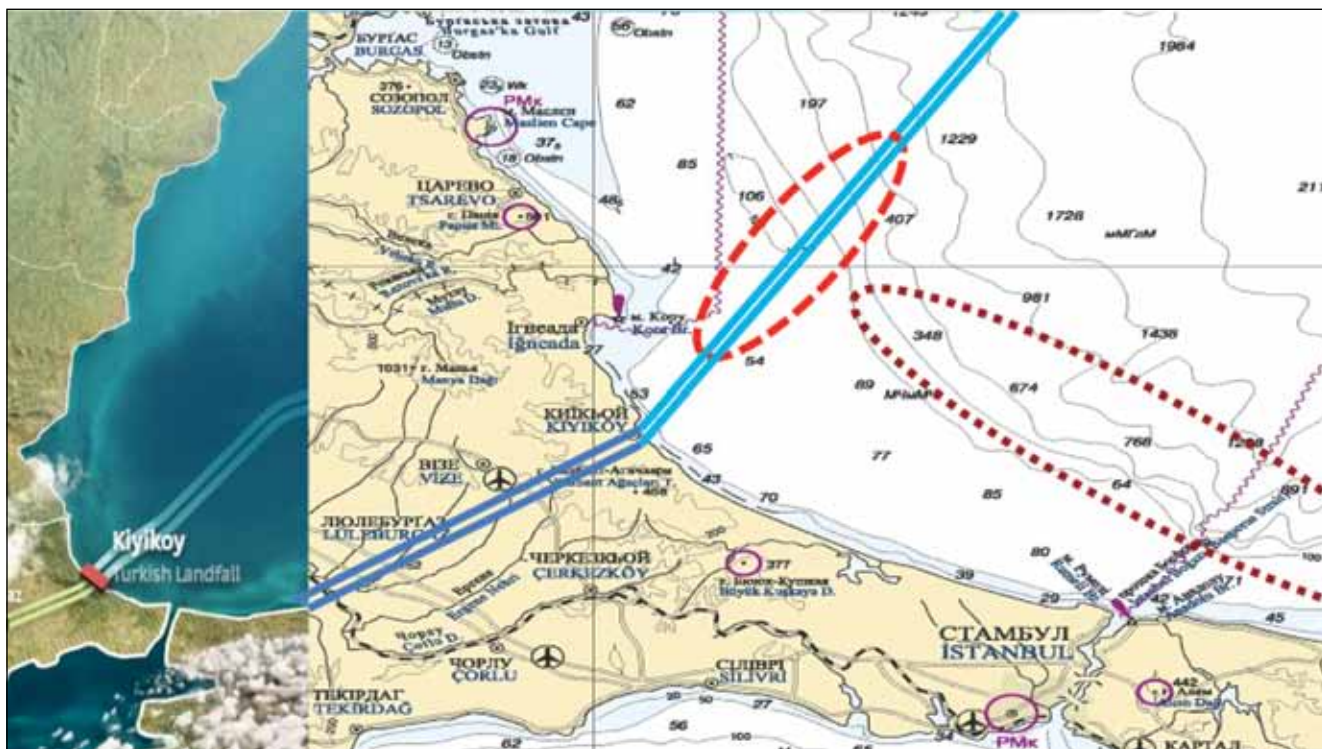

Рис. 6. Найбільш імовірні зони розміщення мобільних АДС в трасі «Турецького потоку» та ударних безпілотників в районі континентального схилу поблизу західного узбережжя Туреччини.

Також можна відзначити, що траса газопроводу «Турецький потік» у тій своїй частині, яка виходить на мілководдя Чорного моря поблизу турецького узбережжя, може використовуватися як майданчик для установки розвідувального обладнання і засобів контролю за рухом кораблів і суден НАТО через Босфор та їх заходами в порти країни-члена НАТО Болгарії. А глибоководна зона моря в районі континентального схилу біля турецького узбережжя може бути ідеальною зоною бойового чергування для ударних безпілотників з метою перехоплення кораблів НАТО на вході в Чорне море після проходження ними Босфору в час «Ч» згідно з принципом «знищити ворога на дальніх підступах» (див. Рис. 6). Для виконання завдання знищення зовсім не потрібно тримати російську ескадру поблизу Босфору. Управління безпілотними ударними засобами може здійснюватись з непримітного цивільного судна, наприклад, переобладнаного відповідним чином танкера, що може баражувати поблизу (для зони чорноморських проток характерний інтенсивний трафік танкерів в/з російських портів).

Росіяни з радянських часів відпрацювали технологію використання цивільних суден (науково-дослідних та транспортних) для виконання спеціальних завдань у військових цілях. Останній з прикладів гібридної технології, що був зафіксований морськими експертами під час «підводної активності» протягом 03-18 жовтня 2014 року у шведських водах — це використання росіянами нафтового танкера «NS Concord» компанії «Совкомфлот» та науково-дослідного судна «Професор Логачев» (ФГУП «Полярная Морская Геологоразведочная Экспедиция») в центральній частині Балтійського моря, де вони тривалий час здійснювали маневрування, нехарактерне для комерційних та дослідницьких суден. Це якраз і наштовхнуло експертів на висновок, що означені судна здійснюють порятункові ультрамалого підводного човна, який виконував спеціальне завдання в районі шведського узбережжя та зазнав аварії [11].

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

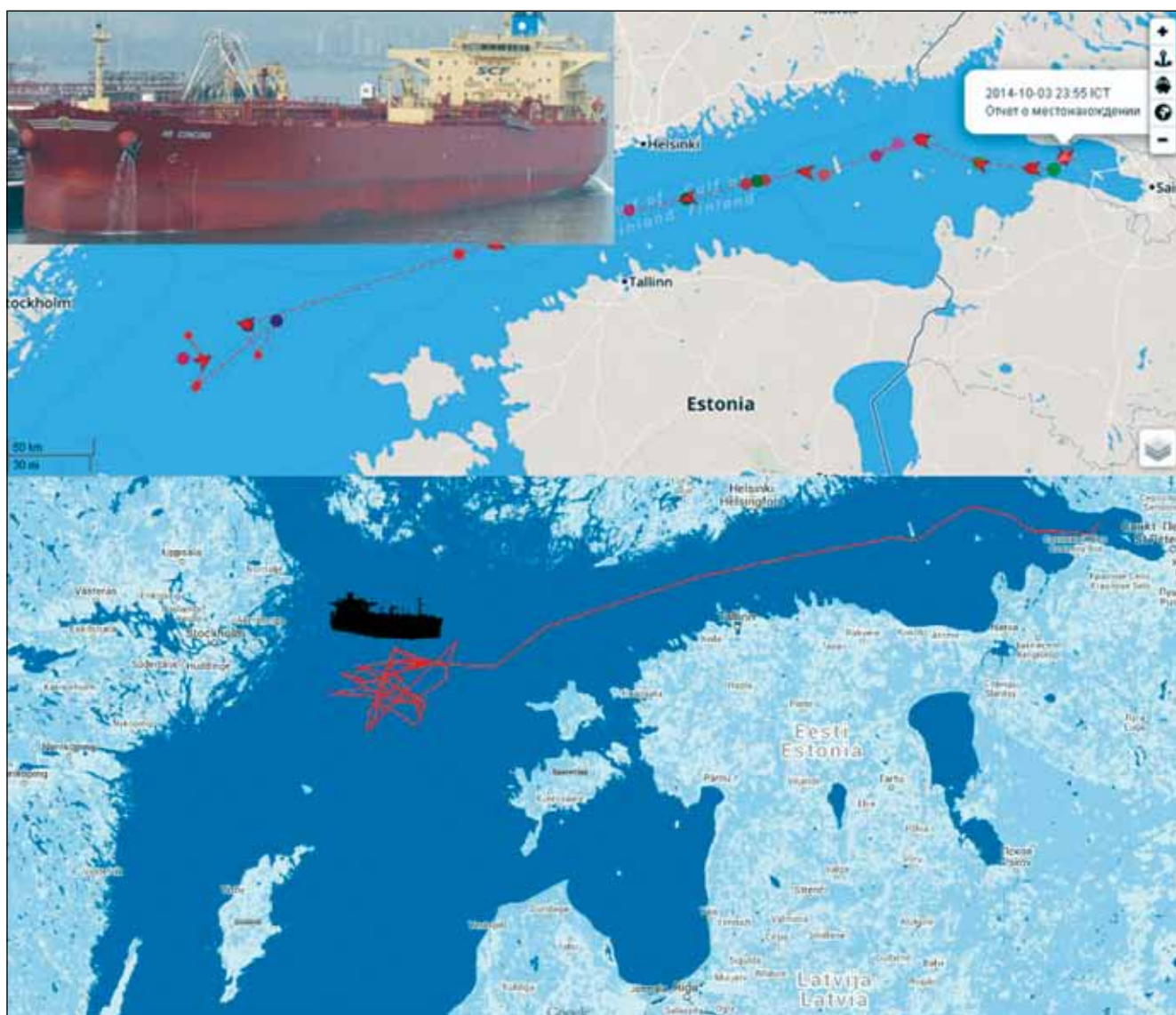

Рис. 7. Схема двотижневого маневрування танкера «NS Concord» поблизу узбережжя Швеції у жовтні 2014 року.
Джерело: <https://www.fleetmon.com/maritime-news/2014/5213/mystery-russian-submarine-swedish-waters-and-scf-t/>

Інше припущення полягає в тому, що даний інцидент став наслідком невдалих випробувань росіянами гібридної розвідувальної системи «цивільне судно-носій — ультрамалий човен-розвідник», адже обоє суден — і танкер, і НДС, провели до цього кілька місяців в ремонті, що підтверджує версію про відповідне переобладнання для виконання завдань, не пов'язаних з їх традиційним застосуванням.

Що є осуще́ся Балтики, то описане вище вимагає від всіх балтійських країн-членів НАТО і ЄС взаємодії в подоланні загроз з морського напрямку, адже Балтика — це передусім море ЄС і НАТО, а не «російське озеро», в яке обид-

ва альянси дозволили перетворити Чорне море. Очевидно, з боку НАТО знадобиться розгортання уздовж траси російських потоків систем радіоелектронної і гідроакустичної протидії, постановки перешкод та гідроакустичного придушення.

Але незалежно від цього, вже на сьогодні зрозуміло, що найкращим варіантом для Європи є відмова від «Північного потоку-2», а у випадку його реалізації — вимога до РФ з боку НАТО забезпечити повний і безумовний доступ до траси газопроводу в будь-який час будь-якими засобами контролю, а також доступ в онлайн режимі до інформації з голов-

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВИДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ного та резервних центрів управління потоками. Така вимога є цілком обґрунтованою, адже Німеччина, Франція, Нідерланди, чиї компанії утворили партнерство з російським «Газпромом» та уряди яких підтримують офіційно проекти «Північний потік», є членами НАТО. Такий же підхід має бути застосований і до «Турецького потоку» в зоні між Босфорською протокою та Бургаською затокою, де глибини моря сягають від кількох десятків до кількох сотень метрів і є комфортними для розміщення мобільних АДС та засобів ураження, координація дій яких буде здійснюватись з борту цивільного судна відповідно до гібридної технології ведення сучасної війни на морі.

***

Спорудження мосту через Керченську протоку стало приводом для розширення Кремлем переліку завдань не тільки Чорноморському флоту, але й Повітряно-космічним силам, Росгвардії, ФСБ, розвідувальним організаціям РФ. Можна впевнено констатувати, що побудова «Північного потоку-2» на Балтиці та «Турецького потоку» на Чорному морі буде використана Росією для обґрунтування збільшення та

урізноманітнення своєї військової присутності в акваторіях обох морів та на узбережжі. Привід – необхідність захисту стратегічно важливої морської інфраструктури, спільних і взаємовигідних російсько-німецьких, російсько-турецьких та російсько-болгарських відносин у торгівлі газом, а також нейтралізації загроз з боку НАТО, США, України, Польщі та країн Балтії, які, мовляв, готові вдатися до агресивних дій з метою блокування/знищення нової інфраструктури, появи якої вони активно протидіяли. За такого підходу, ймовірність сценарію гібридної окупації країн Балтії та нарощування угруповання сил в Калінінградській області під приводом створення зони безпеки для більшої сек'юритизації основного маршруту газової торгівлі Росія – ЄС та Росія – Німеччина, різко зростає. У даному випадку можна очікувати, що такі члени НАТО, як Німеччина, Туреччина та Болгарія можуть виявитися зовсім не на боці сил Альянсу, а навпаки. Тому, знову ж таки, найкращим варіантом для Європи є відмова від «Північного потоку-2», а для США його блокування зараз усіма можливими засобами.

Список використаних джерел:

1. За два дні перед Народою з послами і постійними представниками РФ, 16.07.2018, В. Путін теж саме заявив у інтерв'ю ведучому телеканалу Fox News Крісу Воллесу: Chris Wallace interviews Russian President Vladimir Putin. Fox News. Jul. 16, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://video.foxnews.com/v/5810009147001/>
2. Цит. за: Путин: РФ не угрожает Швеции, но если она вступит в НАТО, Москва отреагирует на угрозу. ТАСС. 1 июня, 2017. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://tass.ru/politika/4302587>
3. Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11-12 July 2018. Official text. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm
4. Указ Президента Российской Федерации от 20.07.2017 г. № 327 «Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области военно-морской деятельности на период до 2030 года». Сайт Президента России. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/acts/bank/42117>
5. Interview mit Sergej Karaganow: Putin-Berater droht mit Vernichtung von Nato-Waffen. Der Spiegel. 11.07.2016. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.spiegel.de/spiegel/russland-sergej-karaganow-droht-mit-vernichtung-von-nato-waffen-a-1102108.html>
6. За даними: «Нева-Б» береговая радиолокационная станция миллиметровых волн. АТ «Тетис КС». [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.tetis-ks.ru/catalog/256/1400>

У ФОКУСІ: ТРУБОПРОВОДИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

7. Цит. за: Nord Stream 2. USA drohen mit Sanktionen. Der Spiegel. 17.05.2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/nord-stream-2-usa-drohen-mit-sanktionen-a-1208241.html>
8. Алексей Рамм. Россия разворачивает глобальную систему морского слежения // Известия. — 25 ноября 2016. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://iz.ru/news/647107>
9. Стенограмма ответов Президента РФ на вопросы граждан. lenta.ru. 25.10.2006. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://lenta.ru/articles/2006/10/25/putin>
10. Диспетчерское управление / Управление морским газопроводом / Управление газотранспортной системой / Владимир Боровик, заместитель технического директора по эксплуатации и диспетчеризации Nord Stream AG:

«Вопрос: Кто управляет эксплуатацией газопровода?»

Владимир Боровик: Управление работой газопровода ведется из диспетчерского центра в швейцарском городе Цуге. Компоненты системы управления установлены также на береговых участках в России и Германии...

Вопрос: Что произойдет при выходе из строя оборудования в центре управления?

Владимир Боровик: В качестве дополнительной меры защиты центр управления дублируется. В резервном центре управления установлено точно такое же оборудование — системы управления и контроля. Обмен информацией между резервным и главным центром управления осуществляется постоянно в режиме реального времени».

Режим доступу до ресурсу: <https://www.nord-stream.com/ru/ekspluatatsiya/dispatcherskoe-upravlenie/>

11. The mystery of Russian submarine in Swedish waters, and of SCF tanker NS Concord — Режим доступу до ресурсу: <https://www.fleetmon.com/maritime-news/2014/5213/mystery-russian-submarine-swedish-waters-and-scf-t/>

Віталій МАРТИНЮК

Керівник міжнародних програм,
Центр глобалістики «Стратегія XXI»
Київ, Україна

Позиція США з врегулювання російсько-українського конфлікту

The US Position on the settlement the Russian-Ukrainian Conflict

The key obstacle to the settlement of the Russian-Ukrainian conflict is that Moscow categorically rejects its involvement, thus trying to bring the United States, the EU and international community as a whole to the false way, which will only postpone peace and security in Ukraine. Washington insists that Russia must admit its guilt for the war and withdraw from all now occupied territories of Ukraine.

Ключовою перешкодою для врегулювання російсько-українського конфлікту, перш за все агресії Російської Федерації на сході України, є те, що Москва категорично відкидає свою причетність до конфлікту, намагаючись тим самим направити США, ЄС та міжнародну спільноту в цілому на хибний шлях, який, без сумніву, лише віддалить мир і безпеку в Україні. Між тим, США досить чітко класифікують учасників конфлікту та констатують його перебіг, надаючи європейським країнам приклад в адекватній оцінці ситуації у Чорноморському регіоні. Незважаючи на видиме “невпевненість” президента США Дональда Трампа під час його зустрічі з російським президентом Володимиром Путіним 16 липня 2018 року в Гельсінкі, в цілому позиція США залишається об’єктивною — Росія відповідальна за війну на сході України. Ця позиція була підтверджена в багатьох міжнародних форматах та висловлена офіційно, що дозволяє сформуванню уявлення про підходи Вашингтона до врегулювання конфлікту.

Позиція Росії і повільне прозрівання міжнародної спільноти

Головна ціль керівництва Російської Федерації у триваючому процесі врегулювання російсько-українського конфлікту — вписати цей конфлікт у формат глобального протистояння між Росією і Заходом, применшивши його значимість, вийшовши у ньому за рамки учасника та розділивши його на два треки — Росія-США і Росія-ЄС.

Виходячи у врегулюванні конфлікту на рівень виключно Москва-Вашингтон, Кремль одночасно прагне нав’язати всьому світу міф про те, що в Україні “громадянська війна”, а не війна Росії проти України. Від цієї ідеї Кремль все ще не відмовляється, хоча на міжнародному рівні вже неодноразово було визнано, що на сході України триває збройна агресія Росії проти України.

Досить яскравим доказом цього стало повідомлення Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ (СММ ОБСЄ) від 10 серпня 2018 року про те, що її безпілотник зафіксував чотири комплекси радіо-електронної боротьби (РЕБ) саме російського виробництва — “Леєр-3”, “Красуха-2”, “Біліна” і “Репелент-1”. [1] Всі ці комплекси були створені в Росії за останні роки, “Біліна” взагалі має надійти на озброєння російської армії до кінця цього року після військових випробувань, які, як ми бачимо, проводяться на українській території.

На іншому рівні в ОБСЄ також було більш об'єктивно надане визначення конфлікту з ідентифікацією його ініціаторів. За підсумками чергової сесії Парламентської Асамблеї ОБСЄ, яка відбулась 7-11 липня 2018 року у Берліні, у підсумковій декларації було зазначено, що Асамблея *“знову заявляє про свою підтримку врегулюванню на основі усього комплексу Мінських домовленостей і деокупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, у тому числі й повному виведенню російських збройних сил з української території”*. [2]

Раніше у такому контексті висловились й інші міжнародні організації. Так, у своїй Резолюції 2198 від 23 січня 2018 року Парламентська асамблея Ради Європи назвала конфлікт *“війною Росії проти України*, яка триває в окремих районах Донецької і Луганської областей”. [3] Європейський Союз навіть зазначив терміни початку російської агресії — *“Ми підтверджуємо наш рішучий осуд очевидного порушення суверенітету і територіальної цілісності України актами агресії російських збройних сил, починаючи з лютого 2014 року”*, сказано в Спільній заяві за підсумками Саміту Україна — ЄС, який відбувся 9 липня 2018 року у Брюсселі. [4] Під час його проведення Президент Європейської Ради Дональд Туск досить чітко заявив: *“Ми продовжуємо вимагати повного виконання Мінських домовленостей і відмічаємо відповідальність Росії за війну на сході України”*. [5]

Незважаючи на все більш відверту міжнародну риторику щодо де-факто війни Росії проти України, в Кремлі, очевидно, не бачать іншого способу, як позбавитись згубних для РФ санкцій, але повернення у рамки міжнародного права розглядати не хочуть. У цьому контексті пропозиція Путіна провести референдум на окупованих територіях українського Донбасу, зроблена під час зустрічі з Трампом в Гельсінкі, виглядає саме як чергова спроба нав'язати усьому світу ідею про *“громадянську війну в Україні”*.

США за чіткість у визначеннях

Вашингтон рішуче відкинув російську ідею про референдум. *“Адміністрація США не думає про підтримку референдуму на сході України. Організація так званого референдуму на частині території України, яка не знаходиться під контролем уряду, не була б легітимною”*, — заявив представник Ради національної безпеки при Білому домі Гарретт Маркіс. [6] Підтвердженням того, що у Вашингтоні нову ідею Путіна не сприйняли як крок до врегулювання російсько-українського конфлікту, стала готовність США до введення нових санкцій проти Росії.

Варто відзначити, що США розширюють санкції, введені проти Росії за порушення нею суверенітету і територіальної цілісності України, іншими пакетами санкцій, спричинених російським втручанням в американські вибори і застосуванням РФ хімічної зброї у Великій Британії. Чергові санкції проти РФ були введені наприкінці серпня 2018 року з прив'язкою до Акту контролю за хімічною і біологічною зброєю і її видаленням 1991 року (1991 Chemical and Biological Weapons Control and Warfare Elimination Act). Вони поглиблюють негативні наслідки для Росії, адже можуть стосуватися усіх державних підприємств РФ, та демонструють, що липневий діалог у Гельсінкі не означає безкарність Росії за порушення міжнародного порядку.

Готовність й надалі карати порушника продовжує висловлюватись Вашингтоном, який наполягає, що Росія має вивести свої війська і військову техніку з території України та повернути окуповані землі. *“Відміна санкцій, пов'язаних з приєднанням Росією Криму, не відбудеться до тих пір, поки Росія не поверне Кримський півострів”*, — сказав державний секретар США Майк Помпео, виступаючи 25 липня 2018 року на слуханнях у Сенаті. [7] Тобто, **ключовим моментом позиції США з врегулювання російсько-українського конфлікту є повне відновлення територіальної цілісності України, включаючи Крим.**

Крім цього, незмінність позиції Вашингтона та її ключові сигнали прозвучали й у виступах вищих представників США на міжнародному рівні. Так, Постійний представник США в ООН Ніккі Хейлі 29 травня 2018 року заявила: “США закликають Росію визнати реальність — російські солдати воюють в Україні і не задля захисту російськомовного населення, а для встановлення контролю Росії над Україною”. [8] Безумовно, саме з визнання Росією своєї безпосередньої участі у війні на сході України й має розпочатися реальний процес врегулювання цього конфлікту. І перші кроки має зробити саме Росія. “Росія як підбурювач цього конфлікту повинна продемонструвати свою рішучість припинити військові дії і зробити перші кроки”, — зазначив тимчасово повірений у справах США в ОБСЄ Гаррі Кемієн у своєму виступі 19 липня 2018 року. [9]

Визнання Росією реальності означало б і її готовність повернутись в рамки міжнародного права, і “цю готовність вона повинна продемонструвати на Україні”. Це вже слова із так званої “Кримської декларації” Державного департаменту США від 25 липня 2018 року. [10] Що ж має стати демонстрацією цієї готовності? За словами Н.Хейлі, “Росія повинна вивести свої війська й озброєння з території України, повернути Києву контроль над усією українською територією, включаючи Крим”. [11]

Враховуючи відсутності на даний момент готовності Кремля до врегулювання конфлікту, Вашингтон обрав шлях посилення тиску на РФ. Поки Росія не поверне Україні усі території під її контроль, санкції США будуть продовжуватись.

Залучення міжнародної спільноти — позиція Вашингтона

Сполучені Штати відстоюють позицію розширення участі міжнародної спільноти у врегулюванні конфлікту, використовуючи механізми ОБСЄ і ООН.

Оскільки ОБСЄ вже присутня в зоні конфлікту завдяки своїй Спеціальній моніторинговій місії, то Вашингтон наполягає на повній реалізації її мандату. Офіційні представники США в ОБСЄ постійно наголошують, що СММ має діяти на усій території України без обмежень в районах Донбасу, що контролюються Росією, а також і **на території Криму**.

Одночасно, США продовжують відстоювати ідею запуску миротворчої місії ООН в зоні конфлікту на Сході України. Оскільки ключову роль у цьому процесі відіграє Спеціальний представник Державного департаменту США Курт Волкер, то з його висловлювань і заяв можна визначити формат цієї місії, який відстоює Вашингтон:

- добровільна участь країн-членів ООН у миротворчій місії;
- місія має відповідати за безпеку по всій території, охопленій конфліктом, включаючи контроль за російсько-українським кордоном;
- миротворча місія має забезпечувати контроль зберігання відведеного важкого озброєння;
- до складу миротворчої місії ООН не повинні входити громадяни Росії.

І хоча на сьогодні дискусії довкола створення миротворчої місії ООН на сході України дещо стихли, але це може стати ще одним важелем впливу на Росію у міжнародному вимірі, який може задіяти Вашингтон. Адже, якщо США у співпраці з Україною та іншими державами підготують проект рішення Ради Безпеки ООН щодо миротворчої місії, а Москва скористується своїм правом вето, то до неї можна сміливо застосовувати додаткові обмежувальні заходи.

Підсумовуючи, варто зазначити, що дії, які вживає Росія для приховування і прикриття своєї долученості до війни на сході України та відволікання уваги міжнародної спільноти від реального процесу врегулювання конфлікту, стають все більш контрпродуктивними, оскільки на міжнародному рівні все більше визнається провина РФ за розв’язання цього конфлікту.

Як би не намагалась Москва “повирішувати” все на рівні особистого спілкування Путіна з Трампом, система державного управління США є багаторівнева, а її запобіжники забезпечують сталість американської позиції. Тому Вашингтон надав досить чіткі сигнали —

Росія має визнати свою провину за війну на сході України та залишити усі нині окуповані території України. Тільки після цього з Москвою можливі перемовини на міжнародному рівні як із більш-менш договороздатною стороною.

Список використаних джерел:

1. Останні новини від Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні на основі інформації, що надійшла станом на 10 серпня 2018 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/390242>
2. Berlin Declaration and Resolution, adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the 27th Annual Session, Berlin, 7-11 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1Pbq1RdQT6AGU6vmHSfaZ2m5RqW3w0Q_b/view
3. Resolution 2198, Parliamentary Assembly of the Council of Europe. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=24432&lang=EN>
4. Joint statement following the 20th EU-Ukraine Summit Brussels, 9 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/media/36086/joint-statement-eu-ua-summit-2018.pdf>
5. Remarks by President Donald Tusk after the EU-Ukraine summit, 9 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/07/09/remarks-by-president-donald-tusk-after-the-eu-ukraine-summit/>
6. White House rejects Russian proposal for Ukrainian referendum, CBS News, 20 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cbsnews.com/news/white-house-rejects-russian-proposal-for-ukrainian-referendum/>
7. An Update on American Diplomacy To Advance our National Security Strategy, 25 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/07/284487.htm>
8. Haley calls on Russia to withdraw from Ukraine, CNN, 29 May 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2018/05/29/politics/haley-russia-ukraine/index.html>
9. Russia’s Ongoing Violation in Ukraine, US Mission to OSCE, 19 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://osce.usmission.gov/russias-ongoing-violations-in-ukraine-20/>
10. Crimea Declaration, US Mission to OSCE, 25 July 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://osce.usmission.gov/crimea-declaration/>
11. Haley calls on Russia to withdraw from Ukraine, CNN, 29 May 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2018/05/29/politics/haley-russia-ukraine/index.html>

Андрій КЛИМЕНКО

ГО «Майдана Закордонних Справ»,
Головний редактор BlackSeaNews

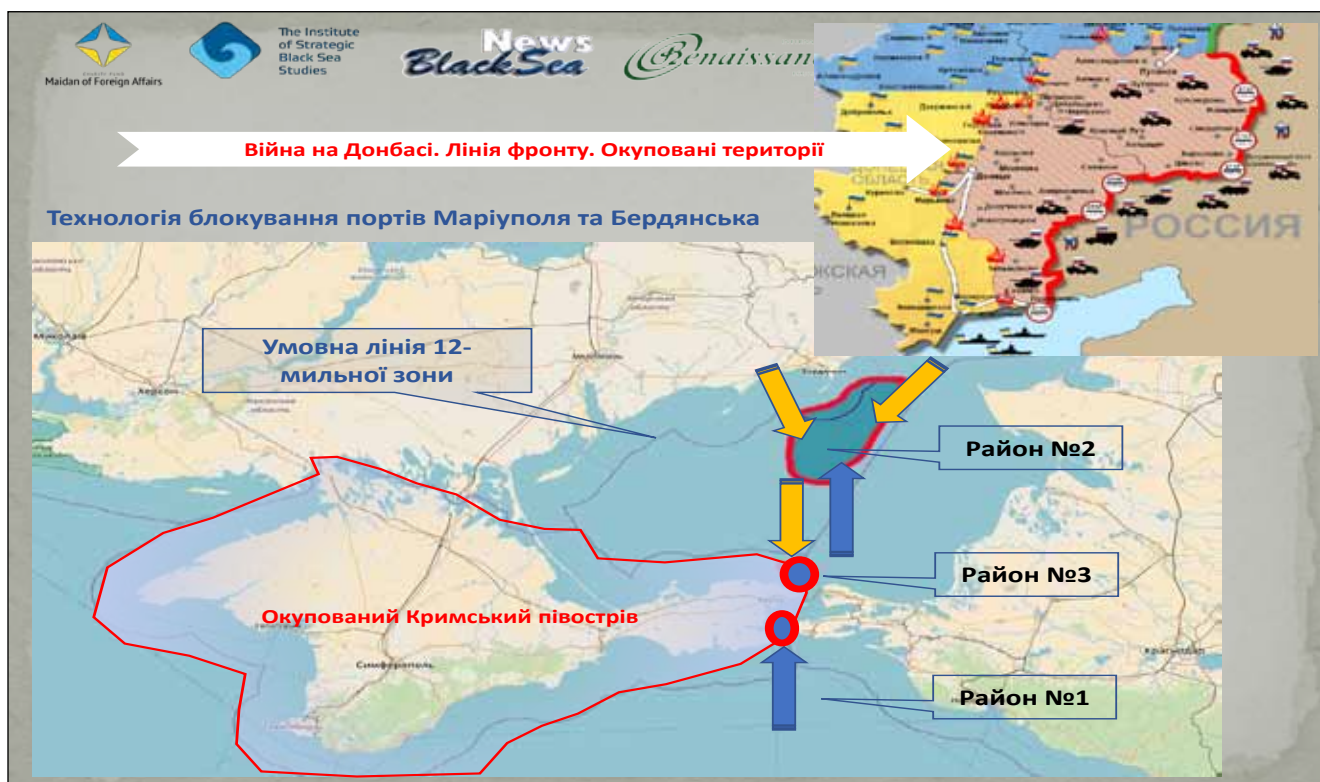
Становище на Азові: Блокування силами РФ Маріуполя та Бердянська. Нові тенденції

There will be either a hot war or a quite economic war. But a possible scenario is both options simultaneously. Ukraine will not surrender, even if during the parliamentary elections there will be an attempt to revenge Yanukovich's forces. The question is only — where will be the borders of Ukraine?

Сприйняття кризи в Азовському морі з травня по вересень 2018 стрімко пройшло декілька етапів: від заперечення та сумнівів з боку українських та закордонних офіційних структур до її визнання, офіційного реагування з боку України, США і ЄС та навіть вже до конкретних заходів, таких як посилення військово-морської присутності ВМС України в Азовському морі.

Той факт, що Росія використовуватиме Керченську протоку, щоб завдавати Україні шкоди, було зрозуміло майже два роки тому, коли стали відомі параметри Керченського мосту. Вже тоді було ясно, що це, так би мовити, перший фільтр. Він має висоту 33 метри від рівня моря до максимально можливої висоти проходження під мостом. Вже тоді морський бізнес почав шукати інший флот, бо геометрія конструкції відсікала майже половину тих суден, що ходили раніше. Порти знайшли інший флот і, знаючись на психологічному портреті наших ворогів, ми впевнені, що саме цей факт призвів до того, що Росія почала застосовувати нові методи економічної блокади.

Слайд 1. Технологія блокування портів Маріуполя та Бердянська.
Три райони блокування

Джерело: Авторський слайд А. Клименка

У ФОКУСІ: РОСІЯ НА АЗОВІ

Сьогодні ми маємо три етапи (райони), на яких зупиняють судна, які йдуть до Маріуполя чи Бердянська (див. Слайд 1.). Спочатку вони чекають дозволу на прохід Керченською протокою в Азовське море. Одразу підкреслимо, що Керченська протока — це вулиця з одностороннім рухом, тобто двостороннього руху там немає: якщо з Азовського до Чорного моря йде караван, то всі кому треба до Азовського моря — чекають. Далі — етап номер два, затримання у морі. Далі судна беруть вантаж у Бердянську чи Маріуполі та йдуть за призначенням, переважно до країн ЄС. Є такі «щасливчики», яких зупиняють для перевірки вдруге, вже по дорозі назад, із вантажем. І нарешті, після всього цього судно з вантажем потрапляє на етап номер три — це якірна стоянка в Азовському морі перед отриманням дозволу на прохід Керчен-

ською протокою в Чорне море. І знову чекає на дозвіл.

Тепер детально про те, як все це виглядає у цифрах — детально. Зауважимо, що це стосується всіх без винятку суден (близько 60 щомісяця), які йдуть до українських портів Азовського моря. Отже, спочатку відбувається затримка суден, що прямують до Маріуполя та Бердянська у Керченській протоці, коли вони йдуть в Азовське море. Моніторингова група «Майдану Закордонних Справ», «Інституту Чорноморських Стратегічних Досліджень» та редакції інтернет-порталу «Чорноморські новини» (www.blackseanews.net) відслідковує цю ситуацію з кінця червня й можемо сказати, що тривалість затримки сильно зростає.

Слайд 2. Штучна затримка суден в Керченській протоці на шляху з Чорного в Азовське море, липень — перша половина вересня 2018 року (Район №1)

Джерело: Авторський слайд Андрія Клименко

У ФОКУСІ: РОСІЯ НА АЗОВІ

Штучна затримка суден в Керченській протоці на шляху з Чорного в Азовське море, липень — ½ вересня 2018 (район №1) виглядає так (зазвичай, до початку технології блокування, це тривало 2-4 години; абсолютна більшість цих суден йдуть в баласті, тобто без вантажу, див. Слайд 2, Слайд 3):

Середня затримка на 1 судно:

- липень 2018 = 28,4 год.
- серпень 2018 = 73,1 год.
- перша половина вересня = 67,4 год.

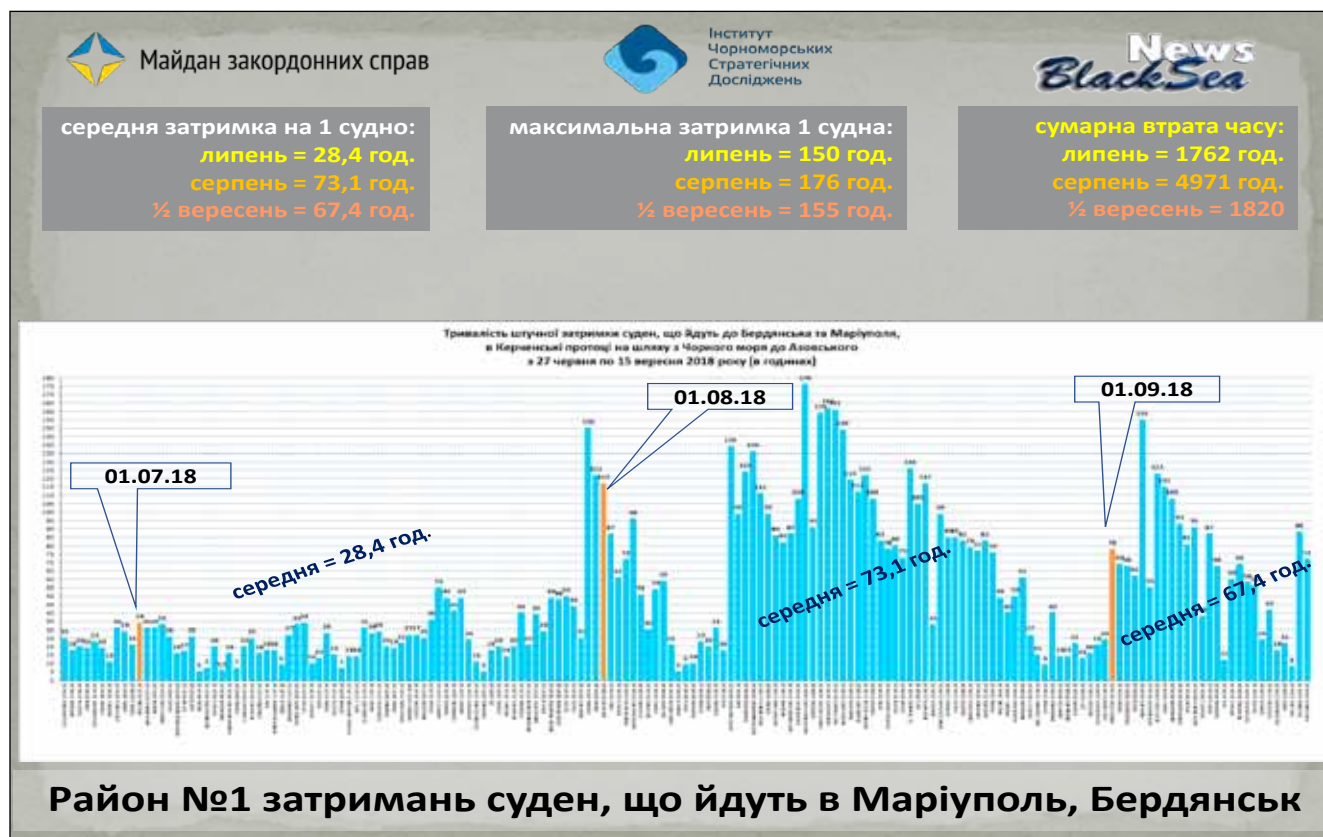
Максимальна затримка 1 судна:

- липень 2018 = 150 год.
- серпень 2018 = 176 год.
- перша половина вересня = 155 год.

Сумарна втрата часу:

- липень 2018 = 1762 год.
- серпень 2018 = 4971 год.
- перша половина вересня = 1820 год.

Слайд 3. Тривалість штучної затримки суден, що йдуть до Бердянська та Маріуполя, в Керченській протоці на шляху з Чорного моря до Азовського з 27 червня по 15 вересня 2018 року (в годинах)

Джерело: Авторський слайд

Далі — етап номер два, затримання в морі. Вони відбуваються приблизно в одному районі тому, що він охоплює так звані рекомендовані курси. Йдеться про маршрути, рекомендовані морськими службами України як безпечні для

суден з досить великою осадкою. Жодне судно, куди б воно не йшло, не мінає так званий «Бердянський поворотний круг», і саме там постійно чергують кораблі берегової охорони ФСБ.

Слайд 4. Затримання безпосередньо в морі, 17.05-15.09.18

Джерело: Авторський слайд

Зазвичай з'являється катер або корабель берегової охорони прикордонної служби ФСБ Росії, вимагає зупинитися, на борт судна піднімається оглядова партія, проводить свої заходи. Це триває в середньому 2-3 години. Але є суттєва деталь: судно важить декілька десятків тисяч тон. Щоб загальмувати, йому треба від 30-40 хвилин до години, а потім знову набрати швидкість до крейсерської, тобто загалом втрачається 4-5 годин.

З першого затримання у морі, яке відбувалося 17-го травня, загалом маємо 106 затримань: 21

у травні, 25 у червні, 40 у липні, 14 в серпні та 6 — за першу половину вересня. (див. Слайд 4) Чому затримують не всіх? Бо є вітри, шторми, тумани, шквали, й у такі дні невеликі катери чи кораблі прикордонної служби ФСБ просто не можуть виходити в море, тоді як великі вантажні судна спокійно почуваються за, скажімо, двох-трьох-бального шторму. Якби погода була нормальна, то затримували б усіх. На додаток до цього ми зафіксували, що нікого не затримували, наприклад, на День Росії — тоді, ймовірно, всі були на парадах, а потім святкували.

Слайд 5. Район №2 затримань у морі на шляху до/з Маріуполя, Бердянська. Умовна лінія 12-мильної зони

Джерело: Авторський слайд

Звертає увагу, що 2/3 затримань стосується суден, що з вантажем на зворотному шляху, так завдається більше шкоди судновласникам.

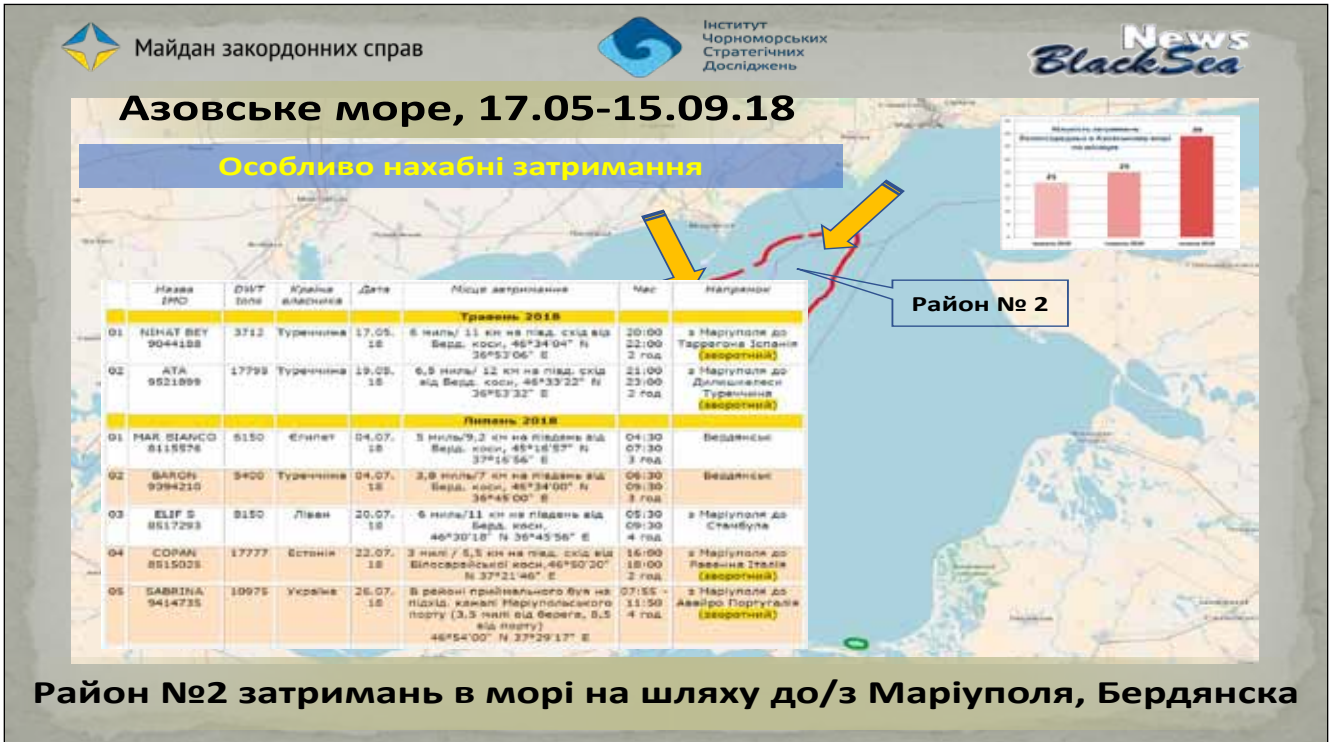
Окремим пунктом ми вивели показник, який умовно назвали «ступінь нахабства». Ми взяли всі затримання й проаналізували за принципом відстані: скільки затримань було ближче, ніж 12 миль до українського узбережжя (див. Слайд 5). Чому саме 12 миль? Бо в усьому світі це територіальні води. Тобто те, чого в нас там немає, через договір 2003-го року про спільне використання Азовського моря. Тож це умовні територіальні води. І ми бачимо, що в травні 43 %, а в липні – третина затримань відбувалися на

відстані ближче 12 миль від берега. Для розуміння: в хорошу погоду морський горизонт — це 30 миль, а то й більше. Тобто це все можна побачити з нашого азовського узбережжя неозброєним оком. Бували затримання за три милі, тобто 5,5 км від Білосарайської коси, або ще 3,8 милі, тобто 7 км, від Бердянської коси. Тобто майже на пляжі.

Тепер третій етап. І це, на наш погляд, найцікавіше — якірна стоянка в Азовському морі перед проходом, коли всі судна вже йдуть з вантажем, зазвичай, до початку блокування, це раніше тривало лише декілька годин. Зараз це виглядає так (див. Слайд 7, Слайд 8).

У ФОКУСІ: РОСІЯ НА АЗОВІ

Слайд 6. Район №2 затримань у морі на шляху до/з Маріуполя, Бердянська. Особливо «нахабні» затримання

Район №2 затримань в морі на шляху до/з Маріуполя, Бердянська

Джерело: Авторський слайд

Слайд 7. Район №3. Штучні застримання суден перед Керченською протокою на шляху з Аховського в Чорне море, 01.07.-15.09.18.

Джерело: Авторський слайд

У ФОКУСІ: РОСІЯ НА АЗОВІ

Середня втрата часу на 1 судно:

- Липень = 57,5 год.
- Серпень = 90,1 год
- Перша половина вересня = 125,7 год

- Липень = 3623
- Серпень = 5498 (зростання в 1,5 раз).
- Перша половина вересня = 3645 (прогноз = $\times 2 = 7290$)

Сумарна втрата часу:

Слайд 8. Район №3. Тривалість штучної затримки суден, що йдуть з Бердянська та Маріуполя перед Керченською протокою на шляху з Азовського моря у Чорне.

Джерело: Авторський слайд

У цей час плату за добу фрахту і роботу команди ніхто не скасовував. Важливе питання — про які суми збитків ідеться? Це залежить від характеристик самого судна. Сума може коливатися від 5 до 50 тисяч доларів на добу. Можна уявити собі витрати пального у судна, довжиною 150 метрів з 30 тисячами тонн вантажу. Крім того, зривається весь графік його роботи.

Що ми бачимо в цілому? — **Головний економічний сенс цієї блокади вирішується не під**

час затримання в морі, а коли судно з вантажем на декілька днів замість декількох часів потрапляє на якірну стоянку перед Керченському протокою (див. Слайд 9). В середньому воно стоїть на вході 3 доби, потім ще 5 діб — на виході, отже втрачає 8 днів. Ці цифри показують, що росіяни все більше повертають той ключик, який опинився в їхніх руках після окупації Криму й захоплення контролю над Керченською протокою.

Слайд 9. Головний економічний сенс блокади

Джерело: Авторський слайд

Затримання мають також демонстраційний ефект: вони розраховані на деморалізацію як наших військових, так і місцевого населення, а також на доведення до істерики екіпажів суден та їхніх власників. Уявіть, що вас добу тримають на вході в Азовське море, а ви при цьому бачите, що решта суден безперешкодно прямують до російських портів? Врахуйте, що ви не просто собі стоїте — до вас на борт піднімаються озброєні військові ФСБ, оглядають судно, каюти, вантаж, пишуть протоколи й таке інше. Потім така ж процедура чекає на вас у морі й, зрештою, ви кілька діб стоїте перед виходом. «Воно мені треба?», — скаже капітан чи судновласник.

Ну й звичайно, це може використовуватися для провокування якогось casus belli. Уявімо собі, що відбулися зіткнення з українськими прикордонниками чи ще кимось. Але це не означає, що Україна має спокійно за всім цим спостерігати.

Класика casus belli — це початок Другої світової війни, інцидент у Гляйвіці: німців одягнули в однострої польської армії, а потім вони напали на радіостанцію в німецькому містечку Гляйвіці. Це й стало формальним приводом для вторгнення в Польщу. Якщо росіяни захочуть створити casus belli — вони це зроблять. Але ще більш деморалізуючий ефект має той факт, що органи влади не роблять того, що вони мали би робити в цій ситуації.

Виникає питання: а що власне мала би зробити українська влада? Бо ж перші кілька тижнів взагалі була тиша. — Можливо, якби ЗМІ не надали розголосу темі, такий стан справ залишився. Динаміка реакції виглядала наступним чином: спочатку в межах своїх повноважень почали реагувати військові. Демонстративні навчання, літаки над пляжами — все це відбувалося тому що командири з'єднань, оцінивши ситуацію, вирішили зреагувати саме так. Найпершими на ситуацію відреагували представники іноземних

посольств — через наш офіс пройшло більш ніж півтора десятки дипломатів дуже високого рівня. Це були перші секретарі посольств, військові аташе, навіть один посол, заступник посла. Вони були збентежені й намагалися зрозуміти, що відбувається й чому не було із самого початку реакції від вищих органів влади України. Ми цього теж не розуміли. Першим на цю ситуацію публічно зреагував лише постійний представник Президента України в Автономній Республіці Крим професор Борис Бабін. Зауважимо, що він не професійний чиновник, а вчений, спеціаліст з морського права, морський юрист, працював завкафедрою в Одеській морській академії. Постановку проблеми також з перших днів підтримує міністр інфраструктури Володимир Омелян, це зрозуміло, адже від блокади страждає його галузь. Міністерство має позицію в цьому питанні й реалізує її.

Потім почалися згадування на кшталт «на такій-то зустрічі такий-то посадовець згадав про ситуацію в Азовському морі». Далі про це на сторінці у Facebook написав Президент України Петро Порошенко, додавши, що ми будемо скаржитися на росіян під час саміту Європейського Союзу. В ухваленій за його підсумками резолюції була фраза «мілітаризація Чорного та Азовського морів». Так Азовське море вперше потрапило до резолюції ЄС, що дуже важливо. До Маріуполя й Бердянська вже їздили іноземні послы, ну й нарешті під час навчань Sea Breeze в Одесі президент заявив про неподобства в Азовському морі й запевнив, що доручив керівництву Збройних Сил, ВМС України та прикордонній службі вжити заходів реагування — мова йде про посилення присутності ВМС України, що й почало відбуватися в вересні 2018. До цього ВМС України були у Приазов'ї тільки у вигляді морської піхоти й берегової артилерії, які перебувають в складі Операції об'єднаних сил на Сході України.

Окремо я виділив би позицію, точніше, її тодішню відсутність, в МЗС України. Вони послали на те, що «немає скарг від власників суден, а саму проблему штучно створили ЗМІ». Ми відкрито сказали, що вважаємо їхню позицію капітулянтською, а по-друге, що не можна ставити

інтереси одного судового процесу, який закінчиться (якщо закінчиться та й то невідомо чим) років через п'ять, понад інтереси національної безпеки України (йдеться про позов України до міжнародних судових інстанцій з морського права). Чимало політиків та громадських діячів звернулися до МЗС із вимогою пояснити їхню позицію. А міністерство зробило це документом із грифом «для службового користування». А те, про що відкрито заявляли представники МЗС, зводилося до того, що ми маємо позов проти Росії у морському арбітражі в Гаазі за порушення Москвою Конвенції з морського права від 1982 року. Але у позові йдеться про захоплення шельфу Чорного моря й портів у Криму, будівництво Керченського мосту, але ж ніхто не бачив тих десятків кілограмів заявлених документів. Та й подані вони були до того, як у Азовському морі почалася криза. Тож я маю великі сумніви щодо того, що весь цей азовський кейс туди потрапить, тому що в 2003 році Україна й Росія домовилися, що Конвенція ООН з морського права не поширюється у важливій своїй частині на Азовське море, бо це — внутрішні води. Росія вже опротестувала юрисдикцію арбітражу в частині Азовського моря й Керченської протоки й це виглядає передбачуваним. Вони побачили, що Азовське море, на жаль для нас, важко підвести під Конвенцію ООН з морського права.

Багато людей питає: а як ми прийшли до такої угоди про Азовське море з Росією? Її уклали після відомої кризи 2003 з островом Тузла. Але, гадаю, що зараз вже не треба дивитися далеко в минуле й пробувати розібратися що й до чого, колись про це розкажуть історики. Зараз варто думати, як на все це реагувати.

Але перед тим, я хотів би сказати, що майже впевнений у тому, що «Азовська криза» — це було тренування. Виникає питання: перед чим?

Головні експортні шляхи України знаходяться в Чорному морі. Нині всі дії відбуваються в Азовському морі, і якщо було вже понад 100 затримань, то можна уявити, яка кількість російських моряків та військових на березі відпрацювали свої дії в таких ситуаціях.

Слайд 10. Захоплені морські бурові платформи як військові об'єкти

Джерело: Авторський слайд

Йдемо далі до Чорного моря — ми маємо захоплені Росією нафтові платформи на морському шельфі України (див. Слайд 10). Одеське родовище — це славнозвісні «вишки Бойка». Воно ближче до узбережжя Одещини, ніж до окупованого Криму. Ще є Голіцинське, Штормове та Архангельське родовище, які вже ближче до півострова. На кожній платформі й на кожній буровій є гарнізон російського спецназу або морської піхоти, а також локатори спостереження підводної, надводної й повітряної обстановки. Таких військових об'єктів там десятків півтора. І якщо раніше їх патрулювали допоміжні кораблі — буксири й таке інше, то з першого червня охорона українських вишок на українському шельфі офіційно передана 41-й бригаді малих ракетних кораблів Чорноморського флоту РФ. Відбувається

цілодобова ротація кораблів, тобто мова йде про бойові кораблі зі значним потенціалом (див. Слайд 11).

Як би я вчинив на місці росіян? — Я би розпочав затримувати для огляду судна, що йдуть до або із Одеси. А чому ні? Наприклад, ФСБ доповіло, що на одному із суден, що курсують цим шляхом, знаходиться диверсійна група, яка хоче підірвати, наприклад, «вишки Бойка», бурові платформи на Одеському родовищі. Якщо вони раз, другий, третій так вчинять, то ми можемо собі тільки уявити, що буде з морським трафіком у цьому районі (див. Слайд 12). Він суттєво зменшиться, й це буде вкрай неприємна ситуація. Такого може й не статися, але цей варіант розвитку подій треба мати на столі.

Слайд 11. Захоплені морські бурові платформи та 41-ша бригада МРК ЧФ

Майдан закордонних справ

Інститут Чорноморських Стратегічних Досліджень

News BlackSea

Морські загрози

З 1 червня 2018 року (можливо – раніше) 41 бригада ракетних кораблів ЧФ приступила до постійного чергування з охорони родовищ державної компанії «Чорноморнафтогаз».

У захисті газових вишок беруть участь протичовнові кораблі і ракетні катери. Вони несуть цілодобове чергування, ротація проводиться кожні два тижні.

Раніше, після окупації Криму в 2014 році, це завдання вирішувала берегова охорона, яка входить до складу прикордонних військ ФСБ.

Захоплені морські бурові платформи та 41 бригада МРК ЧФ

Джерело: Авторський слайд

Слайд 12. Морський трафік у Чорному і Азовському морях та морські загрози

Майдан закордонних справ

Інститут Чорноморських Стратегічних Досліджень

News BlackSea

Морські загрози

Морський трафік у Чорному та Азовському морях

Джерело: Авторський слайд

Аналогічно треба відпрацювати варіанти з висадкою десанту. Війна не завершилась. Закінчився, можливо, один з її перших етапів. Питання полягає лише в тому, як, куди й звідки. Маю передчуття, що росіяни не лізтимуть далі на Донбасі по суходолу. По-перше, вони бояться нових санкцій, реакції міжнародного співтовариства, великих військових втрат. А ось на морі... Азовське море — це на 100% російське озеро. Вони мають там абсолютну перевагу на морі. До того ж, вони мають перевагу на Східному березі Азовського моря. Ростов, Єйськ, Темрюк — це найпотужніший у російських збройних силах Південний військовий округ. Він має моську піхоту, авіацію, спецназ, які, крім всього, постійно проводять навчання й тренування. Також за роки окупації Криму Москва дуже посилила Чорноморський флот. На морі вони переважають нас в рази й, звичайно, розглядають варіанти, як це можна використувати.

В чому особливість десантної операції? Припустимо, що ваша група реагування перебуває на узбережжі, а противник — у центрі Азовського моря. Ви не знаєте, куди саме він вдарить, бо відстань до всіх можливих точок приблизно однакова. А захистити весь берег одразу просто неможливо, а ще додамо сюди дезінформацію серед населення та інші фактори. Неможливо вгадати, куди саме вдарить десант. Все українське узбережжя в обох морях є десантно небезпечними ділянками.

Чим же ми можемо відповідати? **Доки ми не розвинемо ВМС України, тобто найближчі два-три-чотири роки, ми можемо тільки аргументовано просити НАТО, щоб у нас у Чорному морі постійно чергували їхні військові кораблі. Як це було в 2014-му. Це основний фактор стримування. З березня 2014-го протягом майже 90% днів до кінця року в Чорному морі патрулювали кораблі НАТО. Саме завдяки цьому, на мій погляд, 2 травня 2014-го в нас не з'явилося «Одеської народної республіки». Сценарій був готовий — підпалили, вбили, «Путін, рятуй». І він би рятував, якби не кораблі НАТО в Чорному**

морі. Це дуже сильний фактор стримування. Розуміючи об'єктивно невисоку бойову спроможність ВМС України треба домовлятися з Альянсом про таке чергування.

Путін це розуміє і намагається розтягнути сили НАТО й відволікти їх від Чорного й Середземного морів на Балтику. Наші друзі там стурбовані активністю росіян на півночі, але, на наш погляд, це демонстрація, покликана відволікти сили Альянсу із Середземного моря. Це велика військово-політична гра й це теж треба розуміти. В нас немає інших варіантів, окрім як грати в неї. Й бажано при цьому вигравати.

Які ж заходи, симетричні чи асиметричні, ми реально можемо застосувати? Є дві-три дуже важливі речі. По-перше, нам потрібен морський кордон у Азовському морі. Що робити з договором 2003-го року? Тонкощі повинні вирішити юристи — денонсувати, призупиняти, допоки відносини з Москвою не налагодяться років так через 100, чи щось іще. Тим більше, що будівництвом Керенського мосту Росія сама ж цинічно його порушила. Надалі ми повинні проінформувати світ про те, що договір від 2003 року щодо Азовського моря не діє, й тому ми, згідно з Конвенцією ООН із морського права, оголошуємо 12-му зону українськими територіальними водами й просимо враховувати це. Тоді головнокомандувач, Президент України, зобов'язаний віддати ЗСУ наказ забезпечити охорону цього кордону. Це складне й велике за обсягом питання, але це треба робити.

В нас є чим охороняти цей кордон, хоча й менше за РФ. Ми маємо 18 «вимпелів» — 2 кораблі й 16 катерів в Маріупольському загоні Морської охорони, а зараз вже й почали створювати Азовську військово-морську базу ВМС України. Треба, щоб усі катери морських прикордонників були озброєні (зараз деякі не мають навіть кулемета), а екіпажі — вмотивовані захищати свою Батьківщину, а то прийде інша вітчизна.

Окрім морського кордону, нам потрібні санкції проти Росії. Ми дуже позитивно оцінюємо, що міністр інфраструктури України взяв на озброєння ідею про те, що проти портів РФ на Чор-

ному й Азовському морях треба ввести санкції — економічні обмеження. Коли він сказав про це вперше, в російському політикумі одразу почалася істерика, бо ж всі вони — бізнесмени, а з Ростова, Таганрогу і Єйска через Азовське море йде величезний морський експортний трафік. Йдеться про зерно, бензин, нафту, сірку. Якщо світ тільки дізнається про те, що Україна збирається підвести їх під санкції, то це вже буде дуже болючим ударом по них, бо міжнародні партнери не надаватимуть їм кредитів, не продовжуватимуть договорів і так далі. Бізнес дуже чутливий до подібних речей.

Ну й, звісно, нам потрібно і надалі посилювати свої морські спроможності. В нас є морська піхота й вона дуже добре працює на березі, але моряки мають ходити в море. Гадаю, основне завдання держави — щоб у нас були військові кораблі, і що швидше, то краще.

Якщо дивитися ширше, повинна нарешті з'явитися морська політика України. Поки Україна — це держава із сухопутним мисленням, хоча в нас, за різними оцінками, близько сотні тисяч чоловік, а то й більше, працюють моряками по всьому світу. Що таке сухопутне мислення? Коли ми дивимося на морський горизонт і він нас лякає. А якщо пройти по сайтах приморських міст, то видно, що там майже немає морських новин. Ми маємо формувати морське мислення в країні, але це тривалий процес. Українська економіка в цілому залежить від експорту зерна, соняшникової олії та продукції металургії. І весь цей експорт — це море. Зараз реальна в Азовському морі, а потенційна — в Чорному морі, втрата хоча б частини морського експорту — це величезна криза в економіці нашої держави. Безпека морських перевезень — це питання захисту національної безпеки. Держава, головнокомандувач, збройні сили, спецслужби повинні займатися цим в першу чергу.

В цьому контексті пора вже сьогодні негайно переосмислити роль окупованого Криму в цих процесах. Саме з Криму зараз виходить загроза не тільки Україні, а всій Єв-

ропі й східному Середземномор'ю. Крим та Сирія — це вже нерозривний зв'язок, і він ще більше посилиться після повного вводу в експлуатацію Керченського мосту. Вже чотири роки з Криму до Сирії постачають зерно та військову техніку. Коли ж запрацює залізнична частина мосту, я впевнений, що весь сирійський транзит передадуть Криму, тому що порт Новоросійськ дуже не хоче потрапити до сирійського списку американських санкцій.

Європі потрібен буде час аби зрозуміти, що Крим — це надпотужна військова база, яка не має аналогів у Європі. Звідти можна накрити, наприклад, Лондон і Середземномор'я аж до Іспанії. Там є все: декілька видів крилатих ракет морського, сухопутного й повітряного базування. Всі вони можуть нести ядерні боеголовки й пройшли випробування в сирійській війні. Нові кораблі, підводні човни, малі ракетні кораблі з ракетами «Калібр» вже знають смак крові — вони стріляли тим самим «Калібром» по справжніх цілях у Сирії. Коли командир підводного човна вже не вперше натискає кнопку «Пуск», то йому, за великим рахунком, все одно, де саме розташована ціль — у Сирії чи в Європі. Це війська, які готові до війни із будь-ким.

До того ж, за час окупації Криму Росія почала будувати ракетні корвети на двох кримських заводах — у Феодосії та Керчі. Десять наступних ракетних кораблів будуть збудовані саме там. І це ще більше підвищить рівень загрози, яку несе Крим для всього європейського континенту. І в нашій країні, і за її межами ми маємо говорити про те, що Путін не зупиниться. Він вже цар, а не президент.

Путін наступатиме. У нього немає іншого виходу — там не все так добре з економікою, тож йому потрібен зовнішній фактор, щоб гуртувати довкола себе зомбоване населення, якому треба перемоги. Зараз він грається з Трампом, Макроном, Меркель. Коли вони нарешті зрозуміють це, в Путіна не лишиться іншого шляху для домінування в країні й по сусідству, окрім

ядерної загрози та кібервійн. Агресивна сутність путінського режиму не змінилася — вона лише посилюватиметься. Тож ми можемо привітати себе з тим, що житимемо у вкрай негідні часи. Думаю, що **тема «Новоросії» не списана, й ми побачимо її або у військовому вигляді, або спочатку в політичному — навесні, перед виборами-2019. Потрібно прорахувати варіанти дій і протидій.**

Уявімо, що на виборах у Приазов'ї та Причорномор'ї перемагає умовна «Партія Регіонів», при чому тими методами, до яких вони звикли, хоча зараз вже не 2012-й. Моделюємо ситуацію: починаються сутички між прихильниками «руського мира» й українськими патріотами, з'являються кілька чоловік в одностроях української армії й відкривають вогонь. От вам і casus belli. Тобто **історія із сухопутним коридором до Криму, про який розпиналися росіяни в 2014-му, не знята з порядку денного — ані на Херсонщині, ані в Бердянську, ані в Маріуполі, ані навіть в Одесі. Треба готуватися до цього. Відповідні плани мають бути як у силовиків, так і в місцевих органах самоврядування, аби знову не проходити це з чистого аркуша.**

Путіну потрібна Україна. Йому також потрібна Молдова, де скоро відбудуться вибори... Варто готуватися до того, що цей рік в нас буде дуже складний. Як, в принципі, і наступний, і ще багато років загалом. Зауважимо, що авторитарного лідера РФ, навіть диктатора, цикл «проблема-рішення-виконання рішення» займає дуже мало часу. Демократії чи, тим більше, міжнародні організації на кшталт НАТО чи ЄС, які складаються майже з трьох десятків країн, навіть теоретично не можуть діяти так швидко. Тож диктатор завжди діє оперативніше.

Щодо цивілізованого світу, то здається, що протягом років відносного благополуччя, коли економіки були успішні, а доходи громадян зростали, цінності, заради яких створювалися і НАТО, і ЄС, забулися. Коли ми бачимо міжнародну політику сьогодні, то розуміємо, що дуже багато лідерів держав, яких ми вважали

прихильниками цінностей, все більше скочуються до Realpolitik, тобто до політики XIX-початку XX століття. Це дуже складний етап і Путін це розуміє. Його еліти й спецслужби діють грамотно й послідовно. Тобто якщо вони вирішили дотиснути Маріуполь і Бердянськ, то робитимуть це системно й поступово. Вони дійдуть туди, куди ми їх пустимо. Якщо вони вирішили перетворити Крим на військову базу й розуміють, що кримські татари й активна частина населення є загрозою для цієї мети, то просто витиснуть тих, хто їм заважає. Ми з кримськими друзями жартуємо: якщо до вас ще не прийшли, то це означає, що просто не встигли, а не забули.

Росія наступатиме на всіх можливих фронтах і в Україні, і в Європі, і в світі в цілому доти, доки її не зупинять. На жаль, нам доводиться жити в такий час.

Гадаю, в найближчі кілька років розраховувати на це, що економіка РФ не витримає мілітаризації, ще не варто. Є дуже великий запас міцності. Ми оцінюємо, що економічні санкції, пов'язані з окупацією Криму, обходяться Росії приблизно в 1% ВВП. Це багато, але треба більше.

Впевнений, що Україна має утворити щось на кшталт міністерства економічної війни, як це зробила Британія в 1940-му році. Воно проаналізувало, що є німецького на їхніх територіях і все це заарештувало, припинило торгівлю між британськими територіями й гітлерівською Німеччиною й так далі. Для України це складне питання, бо в нас досі є велика присутність російського капіталу в усіх сферах. Санкції, арешт активів — це елемент економічної війни. В нас немає іншого виходу — буде або гаряча війна, або тиха економічна. Але можливий варіант і обох одночасно. Ми ж розуміємо, що Україна не здасться, навіть якщо під час парламентських виборів відбудеться спроба реваншу сил імені Януковича.

Питання лише в одному — на яких рубежах ми залишимося.

Проф. Юрій ФЕДОРОВ

Незалежний експерт,

колумніст "Радіо Свобода",

Прага, Чеська Республіка

Війна в Сирії і безпека Чорноморського регіону

War in Syria and Security of the Black Sea Region

Having intervened in the autumn of 2015 in the civil war in Syria, Putin posed a serious threat to international security in the Black Sea region and in a wider geopolitical context. In November of 2015, a Russian Su-24 front-line bomber was shot down over Turkish territory that immediately turned into an acute crisis in Russian-Turkish relations. In Moscow, they threatened Turkey with a nuclear strike. If a military conflict broke out between Russia and Turkey, which was quite likely, their theater would be, above all, the Black Sea basin with all the consequences for the coastal states. In April 2018, there was a prospect of a military clash between Russia and the United States in connection with the American missile and air strike on the military assets of the Asad regime after the use of the latest chemical weapons. However, in both cases political leaders managed to avoid the worst possible scenario. At the same time, these events highlighted two most likely scenarios of the escalation of the war in Syria, including the possibility of expanding military action to the Black Sea region.

Втрутившись восени 2015 року в громадянську війну в Сирії, Путін створив серйозну загрозу міжнародній безпеці в Чорноморському регіоні і в більш широкому геополітичному контексті. У листопаді 2015 року над територією Туреччини був збитий російський фронтовий бомбардувальник Су-24, що негайно обернулося гострою кризою в

російсько-турецьких відносинах, небезпечним збройним конфліктом. У Москві погрожували Туреччині ядерним ударом. Якби між Росією і Туреччиною розгорівся військовий конфлікт, що було цілком ймовірно, їх театром став би, перш за все, басейн Чорного моря з усіма впливаючими наслідками для прибережних держав. У квітні 2018 року постала перспектива військового зіткнення між Росією і США в зв'язку з американським ракетно-авіаційним ударом по військових об'єктах режиму Асада після застосування останнім хімічної зброї. І в тому, і в іншому випадку вдалося уникнути найгіршого можливого сценарію. Разом з тим, ці події висвітили два найбільш вірогідних сценарії ескалації війни в Сирії, в тому числі можливість поширення військових дій на Чорноморський регіон.

Сценарії ескалації

Сценарій 1 — зіткнення російських і американських Збройних Сил у Сирії або прилеглих до неї районах Середземного моря, що переростає у війну між Росією і США. Зроблена напередодні удару США по силам Асада навесні 2018 року жорстка заява начальника російського Генштабу Герасимова про «заходи у відповідь як по ракетах, так і носіям, які їх будуть застосовувати» в разі загрози життю російським військовослужбовцям, виявилася тоді порожнім звуком [1]. Швидше за все, російські генерали домовилися з американськими колегами, де саме мають проходити

остаточні траєкторії їх крилатих ракет, щоб не потрапити в зону відповідальності російської ППО. Але гарантій, що наступного разу подібна домовленість буде досягнута, немає.

Тим часом, криза, породжена можливим застосуванням режимом Асада хімічної зброї та реакцією на це Сполучених Штатів та їхніх союзників, може повторитися. В кінці серпня 2018 року радник президента США з національної безпеки Джон Болтон попередив секретаря Ради безпеки РФ Патрушева про удар по силам Асада і можливості застосування «потужної військової операції», якщо останній застосує хімічну зброю в північно-західній сирійській провінції Ідліб [2]. У відповідь заступник міністра закордонних справ РФ Рябков застеріг американців «від нових необачних кроків». Міністерство оборони РФ, в свою чергу, стверджувало, що антиасадовські угруповання готують «інсценування хімічної атаки, яка послужить приводом для ракетних ударів США і їх союзників» [3]. Це типова для Росії реакція на підготовлюване застосування Дамаском хімічної зброї, яке вона або схвалює, або не в змозі попередити.

Якщо в Ідлібі буде застосовано хімічну зброю або, що також можливо, російські бомбардування викличуть масові втрати цивільного населення, США, дійсно, можуть нанести «удар помсти», здатний зачепити в тому числі російські військові об'єкти або військовослужбовців в Сирії. Це поставить Москву перед дилемою: або приховати втрати і зробити вигляд, що нічого не сталося, або вступити в збройний конфлікт зі Сполученими Штатами. У першому випадку неминучий важкий удар по престижу Кремля, у другому — ескалація воєнних дій.

До успіхів Путіна і російських військових, безперечно, відноситься організація складних логістичних операцій з постачання експедиційного корпусу. Однак, у порівнянні з американськими силами, що дислокуються в Середземному морі, або тими, що можуть бути

туди швидко перекинуті, російська військова присутність в Сирії незначна. Теоретично, в бойових діях в Східному Середземномор'ї можуть взяти участь до п'яти авіаносних ударних груп, призначених для 4-го, 5-го і 6-го військових флотів США. На практиці, в Середземному морі зазвичай знаходиться на ротаційній основі авіаносна ударна група у складі авіаносця, що несе до 90 бойових літаків, двох крейсерів УРО класу «Тікондерога», двох есмінців класу «Арлі Берк», однієї-двох атомних підводних човнів та інших кораблів. Крім того, в Роті (Іспанія) базується 60-а ескадра ВМС США в складі чотирьох есмінців класу «Арлі Берк». До цього потрібно додати військово-морські сили і авіацію союзників США по НАТО, а також американські ВПС, дислоковані в Італії, Туреччині і на базах в зоні Перської затоки.

З російської сторони цим силам протистоять максимум 50 літаків на авіабазі «Хмеймім»; два-три фрегата, дві-три багатоцільові підводні човни класу «Варшав'янка», кілька малих ракетних кораблів (корветів) і суден забезпечення, розгорнутих в Середземному морі. За даними західних експертів, найбільше літаків, 44 одиниці, знаходилося в «Хмеймімі» на початку 2016 року. У 2017 році там було 33 бойових літаків [4]. Істотно, наприклад в два рази, збільшити військово-повітряну присутність Росії в Сирії неможливо без масштабного розширення авіабазиса в «Хмеймімі» або будівництва ще одного аналогічного об'єкта. Ні те, ні інше не планується. Російська військово-морська присутність поблизу Сирії може бути збільшена в результаті перекидання додаткових кораблів Північного, Балтійського і Чорноморського флотів. Так, наприкінці серпня 2018 року в Східне Середземномор'я були перекинуті ракетний крейсер «Маршал Устинов», великий протичовновий корабель «Североморськ» і великий морський танкер [5].

Однак можливості посилення російського військово-морського угруповання в Середземному морі обмежені. В одному випадку кораблі

У ФОКУСІ: СХІДНЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я

повинні будуть проходити через протоки Босфор-Дарданелли, в іншому — зробити багатоденний перехід навколо Європи, перебуваючи протягом майже всього шляху без повітряного прикриття. Крім того, російський 720-й пункт матеріально-технічного забезпечення в Тартусі поки не здатний приймати великотоннажні кораблі. Москва має намір модернізувати його і перетворити на повноцінну військово-морську базу, здатну обслуговувати кораблі першого і другого класів. Однак, коли це буде зроблено і чи буде зроблено взагалі, невідомо.

Конкретних сценаріїв ескалації російсько-американського конфлікту в Східному Середземномор'ї і перенесення бойових дій в басейн Чорного моря може бути кілька. Але всі вони включають в себе наступні елементи:

- російські військові об'єкти або військовослужбовці потрапляють під американський авіаракетний «удар відплати» по військах Асада;
- російські засоби ППО, що знаходяться в «Хмеймімі», збивають один або кілька американських літаків і / або російська авіація і ВМФ вступають в зіткнення з американською авіацією і військово-морським флотом;
- оскільки за потужністю своїх військово-морських і, що особливо важливо, військово-повітряних сил в Середземному морі Росія суттєво поступається США, дислоковане там угруповання російського ВМФ і ВКС зазнає поразки;
- Росія погрожує використати дислоковані в Криму бомбардувальники Ту-22 проти американської ескадри в Східному Середземномор'ї і крилаті ракети морського базування проти баз США в Ель-Удейд (Катар), Інджирлік (Туреччина), Ель-Танфе (Сирія) та інших місцях в регіоні;
- для стримування цих ударів або нанесення ударів у відповідь США вводять військово-морський флот в Чорне море, де він вступає в збройне протистояння з головними силами російського Чорно-

морського флоту. Чи вдасться зупинити подальшу ескалацію конфлікту в Чорному морі, аж до переростання в військові дії, що охоплюють весь його басейн, невідомо.

Інший сценарій «горизонтальної ескалації» війни в Сирії пов'язаний із зіткненням в цій країні російських і турецьких збройних сил. Конкретних варіантів початку такого зіткнення може бути кілька. Російська ППО може збити турецький літак або літаки в тому числі над територією Туреччини; турецькі наземні війська в Афріні або Ідлібі можуть потрапити під удари російської авіації або остання, діюча в Ідлібі і прилеглих районах північно-східної Сирії, може постраждати від турецьких бойових літаків або засобів ППО, в тому числі ПЗРК. Однак якою б не стала початкова фаза конфлікту, за нею, швидше за все, піде:

- закриття проток Босфор-Дарданелли для російських військових і, можливо, торгових кораблів;
- російський ультиматум з вимогою відкрити протоки, демонстративні військові приготування в Чорноморському басейні;
- відповідний турецький ультиматум з погрозою знищити російський військовий контингент в Сирії;
- початок військових дій в разі, якщо не вдасться знайти політичне рішення конфлікту.

Реальна перспектива вертикальної і горизонтальної ескалації війни в Сирії визначається трьома факторами. Перший — вразливість російських баз «Хмеймім» і «Тартусі»; нездатність дислокованих там сил протистояти американським і турецьким ВПС і ВМС в разі великомасштабного збройного конфлікту; критична залежність російських сил в Сирії від комунікацій, що проходять через чорноморські протоки або огинають Європу, які Росія не може контролювати. Другий — висока ймовірність використання Росією в разі

збройного зіткнення з США або Туреччиною дислокованої в Криму бомбардувальної авіації і / або крилатих ракет морського базування, що буде означати перехід на наступний рівень ескалації і неминучість відповідного або попереджувального удару по військових об'єктах у Криму або на східному березі Чорного моря. Третій — нездатність Росії повністю контролювати дії Асада і іранських сил, що знаходяться в Сирії.

У відкритих публікаціях російські військові розходяться в оцінках підсумків збройного конфлікту в Чорному морі. Одні вважають, що в разі війни з Туреччиною «вже до кінця першого тижня бойових дій втрати турецьких ВМС можуть досягти критичної величини, тоді як Чорноморський флот, також зазнавши серйозних втрат, свою боєздатність в основному збереже». Проте, якщо в Чорне море увійде угруповання НАТО в складі більше ніж 2-3 корабельних ударних груп, що включають крейсер і есминець УРО, які будуть підтримані авіаційними силами двох-трьох авіаносних ударних груп зі Східного Середземномор'я, а також 60-70 літаків тактичної авіації США з аеродромів Туреччини, Чорноморський флот «...втратить своє значення як оперативне об'єднання. Після цього противник зможе без перешкод вирішувати завдання по висадці тактичних і навіть оперативних десантів на чорноморське узбережжя Росії» [6]. Є і більш оптимістичні оцінки: іноді стверджується, що якщо буде успішно завершена модернізація Чорноморського флоту, до 2022-24 років він може успішно протистояти американському флоту в Чорному морі. Це, однак, викликає серйозні сумніви: головною ударною силою цього флоту будуть 6-7 фрегатів класу «Адмірал Григорович» і 6-7 підводних човнів класу «Варшав'янка», які явно поступаються своєю бойовою потужністю двом авіаносним ударним групам, що надаються зазвичай 6-му флоту США.

Сирійська пастка

У політичному плані можливість поширення війни в Сирії на Чорноморський регіон пов'язана, крім усього іншого, з тим, що Росія опинилась в своєрідній «сирійській пастці». Хоча влітку 2018 року було встановлено контроль Дамаска над південними районами країни уздовж кордону з Ізраїлем, стратегічні цілі Асада і Кремля не досягнуті. При цьому, Москва не зможе, по-перше, утримати Асада від спроби ліквідувати зосередження опозиційних сил в провінції Ідліб і, по-друге, відмовити сирійському режиму в повітряній підтримці цієї операції. Відповідно, позначилася перспектива зіткнення російських і турецьких військ в цій зоні. Нарешті, про політичне врегулювання в Сирії говорити не доводиться. Починаючи військову операцію в Сирії, Путін переслідував кілька далекосяжних стратегічних цілей:

- зберегти при владі в Сирії сімейний клан Асадов / Маклуф [7];
- перетворити Сирію в російський військовий і політичний плацдарм на Близькому Сході;
- спираючись на вплив в даному регіоні, змусити Захід піти на стратегічну домовленість з Росією з широкого кола питань, так звану «нову Ялту»;
- не допустити появу непідконтрольного Росії комплексу комунікацій, що з'єднує Китай, Центральну Азію і Близький Схід з виходом до Середземного моря.

До кінця літа 2018 року Дамаск за допомогою Тегерана і Москви встановив контроль над приблизно 60 відсотками території країни; ліквідував осередки опору в провінціях Дар'я і Кунейтра. Разом з тим, ідея «нової Ялти» шансів на реалізацію не має. У найближчому майбутньому, лідери Заходу готові вести розмови з Кремлем тільки з окремих питань контролю над озброєннями, ситуації в Донбасі,

запобігання зіткнень російської і американської авіації в Балтійському, Чорноморському та Середземноморському регіонах, а також врегулювання в Сирії.

Незважаючи на перемоги на півдні, збройні сили уряду Асада слабкі. За оцінками Інституту сходознавства РАН, в Сирійській арабській армії є не більше 40 тисяч боєздатних солдатів і офіцерів, а її ВВС практично не існують. Головною ударною силою Дамаска є 40 тисяч (за іншими джерелами — до 60 і навіть 80 тисяч) солдат іранського спецназу аль-Кудс, що входить до складу Корпусу вартових ісламської революції, і бойовиків шиїтів збройних ополчень з Іраку, Ірану, Афганістану і Пакистану, загони Хізбалли а також російська авіагрупа [8]. Проасадівське ополчення (Національні сили оборони), що формується, головним чином, з релігійних меншин — алавітів, шиїтів, християн і друзів призначене для підтримки безпеки і каральних операцій в районах, відвойованих у опозиції. Мобілізаційний потенціал алавітської меншини, що становить 10-12 відсотків населення, багато в чому вичерпаний, а покликані в армію суніти, як правило, недостатньо лояльні (або взагалі не лояльні) до алавітської верхівки режиму. Ключову роль в бойових діях відіграє підтримка сирійських та іранських частин з повітря російською авіагрупою, яка виконує три основних завдання:

- знищення складів боєприпасів, опорних пунктів, живої сили і техніки противника на полі бою, деморалізація його особового складу;
- руйнування комунікацій (доріг, мостів і так далі) і знищення автоколон, з тим щоб порушити підтримку збройних угруповань опозицією;
- руйнування інфраструктури, пов'язаної з видобуванням, переробкою і транспортуванням нафти, в районах, контрольованих опозицією, з тим щоб позбавити її найбільш важливого джерела доходу.

Ефективність російської повітряної підтримки обумовлена тим, що ландшафт в зонах бойових дій в значній мірі складається з плоскогір'їв і напівпустель, де мало природних укриттів, а також відсутністю у противника авіації і засобів ППО. Російські літаки і ударні вертольоти, завдаючи масованих ударів по збройній опозиції і населенню контрольованих нею районів, діють безкарно. Застосовуються в основному не високоточні боєприпаси, яких в Росії гостро не вистачає, а бомби вільного падіння. Їх невисокою точністю компенсують великою кількістю боєприпасів на одиницю площі, викликаючи серйозний супутній збиток, в тому числі загибель цивільного населення. Російське командування, іранські радники і уряд Асада бачать в цьому певний позитивний момент: сунітське населення, яке в більшості своїй негативно відноситься до режиму Асада, переконується, що підтримка опозиції обертається тяжкими наслідками.

Після видавлювання опозиції з південних провінцій Сирія виявилася розділеною на п'ять частин:

- території під контролем Дамаска, Росії, Ірану і «Хізбалли»;
- провінція Ідліб, де зосереджені великі сили збройної опозиції і близько 1,2 мільйонів біженців з інших частин країни [9]. Влітку 2018 року в Ідліб були переміщені, за різними оцінками, від 15 до 30 тисяч бойовиків опозиції з передмість Дамаска, Растанского анклав, провінцій Дар'я і Кунейтра;
- окуповані Туреччиною в результаті операцій «Щит Євфрату» в 2016-17 роках і «Оливкова гілка» на початку 2018 року райони північної Сирії (Афрін, Джераблус, Аазаз), в яких проживає близько 1,5 мільйона чоловік [10];
- населені в більшості своїй курдами райони північно-східної Сирії, де влада належить альянсу політичних і військових груп «Сирійські демократичні сили», котра має підтримку багатонаціональної коаліції на чолі з США;

- невеликий, але вкрай важливий зі стратегічної точки зору район Ель-Танф під контролем Сполучених Штатів.

Під час зустрічі з Башаром Асадом в Сочі 17 травня 2018 року Путін заявив, що після «військових успіхів, безумовно, створені додаткові умови для відновлення повноформатного політичного процесу» [11]. Іншими словами, «mission accomplished» і пора переходити до політичного врегулювання. Останнє, дійсно, було б найкращим виходом для російського керівництва, якщо, зрозуміло, вдасться зберегти при владі Асада чи іншу прийнятну для Кремля фігуру, зберегти бази в Тартусі і Хмеймімі і, в кінцевому підсумку, перетворити Сирію в свій геополітичний і стратегічний плацдарм. Це дозволило б Москві трансформувати військові успіхи 2016-18 років в політичну перемогу або, як мінімум, урочисто заявити про це.

Однак в найближчому майбутньому перспектив для врегулювання в цій країні немає. Відсутня перспектива взаємоприйнятної рішення двох принципових питань. Перше — майбутнє Башара Асада, його клану, контролюючих армію, органи держбезпеки і ключові сегменти економіки. Другий — вирішення протиріч між різними релігійними (суніти, алавіти, шиїти, друзи, християни) і національними (араби, курди, туркомани) групами населення.

Озброєна опозиція, Туреччина, арабські і західні держави вимагають відходу Асада з поста президента в якості умови для початку перехідного процесу. Для Асада це неприйнятно. Втрата влади в кращому випадку обернеться еміграцією в Іран чи Росію і перспективою постати перед міжнародним судом за звинуваченням у військових злочинах. Москва і Тегеран, теоретично, можуть погодитися на заміну Асада на іншу фігуру з його клану. Однак відсторонення від влади нинішньої правлячої верхівки в цілому означало б важку політичну поразку і Росії, і Ірану. Витрачені ними на підтримку Дамаска величезні політичні та матеріальні ресурси просто пропадуть. Припи-

нення війни також позбавляє Іран підстав для збереження в Сирії своїх збройних формувань. А відхід від влади алавітських кланів поставить хрест на перспективах створення «шиїтської дуги» від Ірану до Лівану, що є стратегічною метою Тегерана [12]. Башар Асад і його оточення не хочуть врегулювання, хоча і змушені декларативно його визнавати. На ділі, Дамаск вимагає війни до переможного кінця, природно, припускаючи участь в ній російських збройних сил.

Чи не проглядається можливість врегулювання взаємовідносин релігійних і національних груп? Курди, які створили незалежні від Дамаска структури влади на північному сході, навряд чи добровільно повернуться до складу якоїсь єдиної сирійської держави. У кращому випадку, мова може йти про досить слабку конфедерацію. У винятково складній і небезпечній ситуації опиняться алавіти і інші релігійні меншини, які є опорою правлячого клану. Ліквідація режиму Асада призведе до масового вторгнення ісламських радикалів сунітського толку в населені ними території з важкими наслідками.

Припинення російської військової операції в Сирії істотно послабить Дамаск і його іранських союзників, може привести до нової серії поразок режиму. Це — неприйнятно для Путіна і його оточення «втрата обличчя». У той же час, продовження війни, перш за все, очікувана спроба Дамаска встановити контроль над Ідліб, де знаходиться понад мільйон біженців, неминуче обернеться важкою гуманітарною катастрофою і призведе до залучення Росії в неконтрольовану нею ситуацію, тривалість і наслідки якої передбачити практично неможливо.

Битва за Ідліб

Восени 2018 року можна очікувати різкого загострення ситуації в Сирії і навколо неї, що загрожує в тому числі поширенням збройного протистояння на Чорноморський регіон. Ідліб є головною зоною зосередження збройної

опозиції режиму Асада як поміркованого, так і екстремістського толку. Дамаск і Тегеран наполягають на великомасштабній військовій операції, метою якої є знищення опозиційних сил.

У Москві, схоже, єдиної точки зору поки немає. Частина правлячої верхівки виступає за таку операцію. Так, на початку серпня інтернет-журнал «Військовий дипломат», що відображає зазвичай точку зору військової розвідки, писав: «... далі, схоже, настане черга Ідліб, куди весь цей час, як на смітник, вивозили бойовиків з інших районів Сирії. Незважаючи на те, що там — зона деескалації, схоже, що Дамаск і Москва не мають наміру терпіти цей гадюшник до нескінченності або просто навіть кілька років. Справа в тому, що з одного боку, може, і потрібно дати зведеному туди «людському сміттю» ущільнитися і перегнати, тобто дочекатися, поки народ там втомиться від великої кількості «захисників шаріату», і конфлікти між угрупованнями розгоряться сильніше, а з іншого боку — робити цього не потрібно». Звичайно, визнавали автори статті, «легкої прогулянки не буде, бандитів там безліч », але« з огляду на фактор «парового катка» ВКС (повітряно-космічних сил Росії — ЮФ), здатних сотнями авіаударів розкачати будь-якого ворога, шансів на успішну оборону у «бороданів» немає, це лише питання часу, коли їх знищать» [13]. Аналогічні тези повторюються в багатьох публікаціях, пов'язаних з російськими військовими колами.

Разом з тим, з-поміж представників російської верхівки є і помірковані діячі, які розуміють, що участь Росії в операції в Ідлібі призведе до серйозного ускладнення відносин із Заходом і Туреччиною. Вони намагаються знайти якийсь варіант політичного рішення проблеми, але безуспішно. Дамаск наполягає на роззброєнні опозиційних угруповань і встановленні повного контролю над провінцією. Опозиційні режиму Асада сили вимагають зміни керівництва країни як необхідної умови врегулювання ситуації. У підсумку, «битва за Ідліб» стає все більш імовірною. Її гуманітарні наслідки будуть катастрофічними і відповідальність за це

будуть нести не тільки війська Асада, але і «паровий каток» російських ВКС.

В Ідлібі знаходяться великі формування антиасадівських сил. Серед них, перш за все, загони Сирійської національної армії (СНА), численність яких влітку 2018 року дорівнювала 35 тисяч бійців [14]. До неї належить більшість бойовиків Вільної сирійської армії (ВСА), яка була з самого початку орієнтована на Туреччину і брала участь в операціях «Щит Євфрату» і «Оливкова гілка». Близько року тому Анкара «перезформувала» ВСА, створивши більш боєздатне формування. Інше угруповання антиасадівських сил сформоване в серпні 2018 року під назвою «Фронт національного визволення». До нього увійшли численні організації ісламістського толку, що орієнтуються на Саудівську Аравію та інші держави Перської затоки. Головною силою цього угруповання є «Ахрар аш-Шам аль-ісламі», група Нуреддіна аль-Зінкі, частини Вільної сирійської армії, які не увійшли в СНА і близько п'ятнадцяти дрібніших груп [15].

В цілому, в СНА і групах, що входять у «Фронт національного визволення», налічують від 85 до 100 тисяч озброєних солдатів і офіцерів [16]. Крім них в Ідлібі діє пов'язана з аль-Каїдою «Хай'ат Тахрір аль-Шам», яка відмовилася увійти до «Фронту національного визволення», але вкрай вороже відноситься до режиму Асада, а також яка налічує від 7 до 11 тисяч бойовиків [17]. Ці цифри, хоча і носять оціночний характер, свідчать, що військова операція Дамаска в Ідлібі аж ніяк не буде «легкою прогулянкою» і без масованої російської підтримки з повітря закінчиться провалом. Але при цьому немає ніякої впевненості в тому, що Москва зможе утримати Асада від такої операції. Якщо ж вона почнеться, то Росія неминує буде в неї залучена і, відповідно, буде нести відповідальність за масову загибель цивільного населення. Це обернеться різким загостренням російсько-турецьких відносин. Анкара виступає категорично проти військової операції в Ідлібі і ясно дає зрозуміти, що, якщо така операція відбудеться, відносини з Росією будуть кар-

У ФОКУСІ: СХІДНЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я

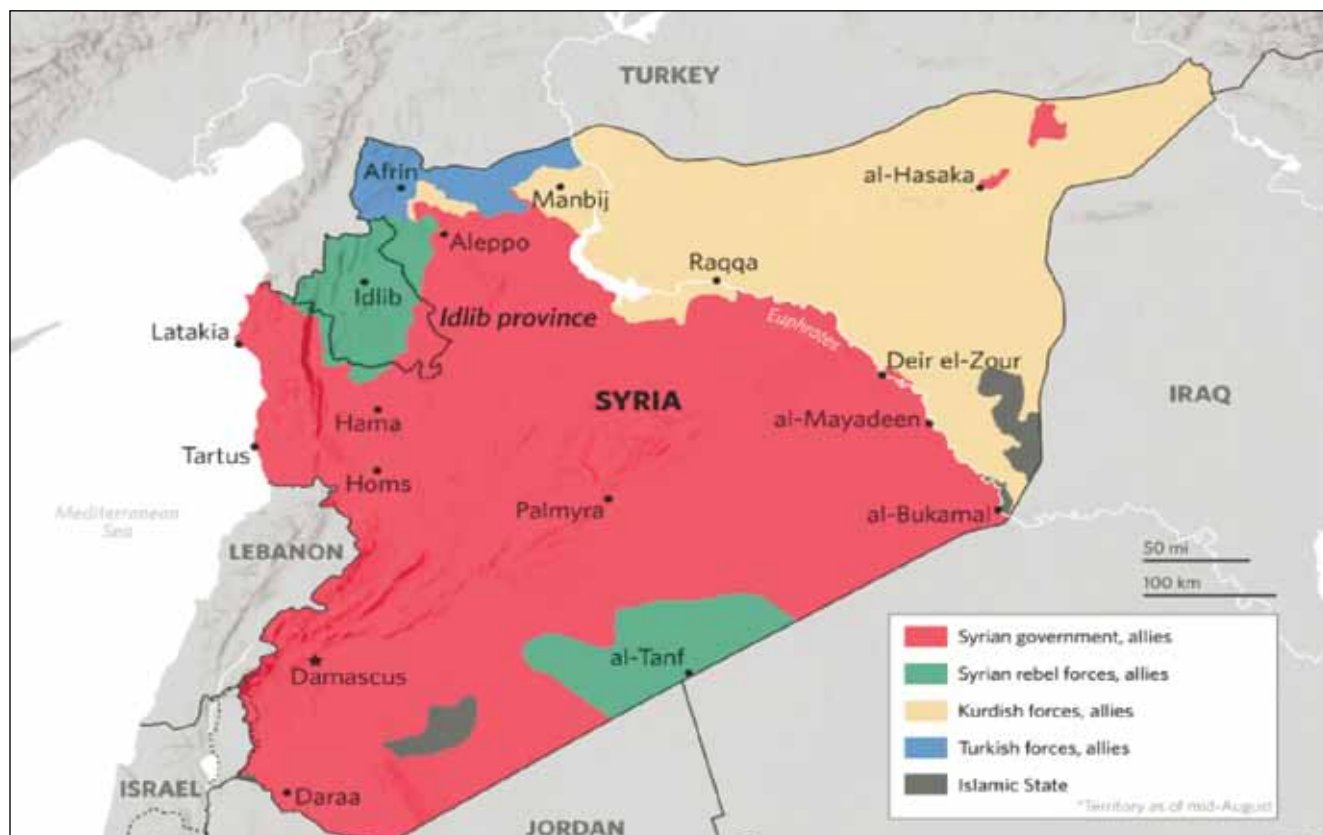
динально зіпсовані. «Силове рішення в Ідлібі підірве довіру між Росією і Туреччиною», заявив, наприклад, турецький міністр закордонних справ Чавушоглу на переговорах в Москві в наприкінці серпня 2018 року [18].

Конфлікт в Чорному морі: ризики для України

Відтак сценаріїв перекидання військових дій із Сирії на Чорноморський регіон може бути досить багато, передбачити розвиток військово-політичної ситуації в Східному Середземномор'ї дуже важко, якщо взагалі можливо. Однак, якщо бойові дії між Росією, з одного боку, США, Туреччиною або НАТО, з іншого, почнуться, то проглядаються дві групи наслідків для України, як і для інших прибережних держав.

Перша — припинення всіх морських вантажних і пасажирських перевезень через Чорне море. Це буде означати блокування української зовнішньої торгівлі з країнами Чорного і Середземного морів, в тому числі державами Південної Європи; Китаєм; державами Африки, Близького Сходу, Північної Америки та іншими регіонами світу. Практично неминучим буде закриття проток Босфор-Дарданелли. Досить імовірно пошкодження їх інфраструктури, затоплення кораблів, яке на тривалий час перекриє рух. Навіть потенційна перспектива збройного протистояння в Чорноморському басейні ускладнює підключення України до системи комунікацій «Один пояс, один шлях», що з'єднують Європу з Китаєм, як і реалізацію цієї стратегічної концепції в цілому. Однією з важливих цілей Кремля є виключення України з потенційних учасників цього проекту, оскільки вона може стати серйозним конкурентом Росії.

Рис. 1. Воєнно-політична ситуація в Сирії станом на серпень 2018 року

Інший комплекс негативних для України наслідків збройного конфлікту в Чорному морі породжується можливістю її залучення в військові дії. Це може виявитися ненавмисним результатом збігу обставин, виходу протиборства воюючих сторін з - під контролю і так далі. Але, скоріше, втягування України в конфлікт може статися внаслідок заздалегідь запланованих дій Москви. Російське військово-політичне керівництво цілком може скористатися ситуацією і нанести серію ударів по українським військовим і військово-морським об'єктам в прибережних регіонах, портовим спорудам, транспортних вузлів і так далі. Задум зрозумілий: заподіяти максимально можливий економічний збиток Україні та дестабілізувати політичну ситуацію. Неможливо, нарешті, виключати переходу збройного протиборства в Чорноморському басейні в ядерну стадію в результаті поразки російських ВМФ і ВКС в конвенціональному конфлікті. Наслідки для регіону навіть обмеженого застосування ядерної зброї в цілому сумнівів не виклика-

ють: він перетвориться на свого роду «чорну діру» глобальної економіки зі зруйнованою соціальною інфраструктурою.

***

Таким чином, втрутившись у війну в Сирії Путін створив військово-політичну загрозу практично глобального масштабу. Одночасно, він зробив типову для нього помилку: він не зміг оцінити наслідки прийнятого ним рішення. У підсумку, Росія опинилася в стратегічній пастці. Вийти з війни Путін не може — це обернеться нестерпною для нього втратою обличчя. Можливість впливати на розвиток подій там у нього дуже обмежена. Імовірність залучення в «битву за Ідліб», що загрожує ескалацією збройного протистояння з Туреччиною і США, вельми висока. Нарешті, навіть якщо вдасться уникнути найгіршого можливого сценарію, Кремль стоїть перед необхідністю знайти, за рахунок російського населення, кілька сот мільярдів доларів, необхідних для початкового відновлення Сирії. Але це — проблема для Росії, а не для України.

Список використаних джерел:

1. Генштаб ВС РФ: США планируют ракетно-бомбовый удар по правительственным кварталам Дамаска. ТАСС. 13 марта 2018 года. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: — <http://tass.ru/armiya-i-opk/5024872>
2. Margaret Talev, Jennifer Jacobs, Alaa Shanine, Ilya Arkhipov. U.S. Warns Russia It Will Hit Assad If He Uses Chemical Arms, Sources Say. Bloomberg. August 25, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-24/u-s-said-to-warn-russia-it-will-hit-assad-if-chemical-arms-used>
3. В российском МИД предостерегли США от опрометчивых шагов по Сирии. РИА Новости. 25 августа 2018 года. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://ria.ru/syria/20180825/1527220024.html>
4. По данным космической съемки, в середине 2017 года в Хмеймиме базировались 2 Су-57, 11 Су-24, по три Су-25 и Су-27, 4 Су-30, по шесть Су-34 и Су-35, самолет ДРЛО А50У. См.: Daniel Brown. These are the 11 types of Russian military jets and planes known to be stationed in Syria. Business insider. Feb. 26, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.businessinsider.com/these-are-the-10-russian-military-aircraft-stationed-in-syria-2017-10?IR=T>
5. Алексей Рамм, Алексей Козаченко, Кирилл Гудов, Эльнар Бейназаров. Морской щит для Сирии. Извкстия. 28 августа 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://iz.ru/782349/aleksei-ramm-aleksei-kozachenko-kirill-gulov-elnar-bainazarov/morskoishchit-dlia-sirii>
6. Константин Сивков. Война на Черном море: какие есть варианты у нашего флота. Свободная пресса. 10 февраля 2016. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://svpressa.ru/war21/article/142068/>

7. Клан Асадов / Маклуф утворився в результаті одруження Хафеза Асада з Аніс Маклуф. До ключових фігур цього клану відносяться, крім Башара Асада, його рідний брат Махер Асад і двоюрідний брат Рамі Маклуф.
8. Петр Львов. Сирия: до мира еще далеко. Новое восточное обозрение. ИВ РАН. 7 февраля 2018 года. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://ru.journal-neo.org/2018/02/07/siriya-do-mira-eshhe-daleko/>
9. Charles Lister. The Urgency of Idlib: the impending regime offensive and the delicate balance in Syria's northwest. War on the rocks. August 3, 2018. P.1
10. Northwest Syria returns to normal after Turkish operation. Yeni Safak. August 23, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.yenisafak.com/en/world/northwest-syria-returns-to-normal-after-turkish-operation-3439335>
11. Президент Сирии Башар Асад посетил Россию с рабочим визитом. 17 мая 2018 года. Сочи. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://special.kremlin.ru/events/president/news/57487>
12. Алавітів можна назвати різновидом шіізму або шіітської сектою. Одні вчені вважають їх релігію своєрідною сумішшю раннього християнства і дохристиянських вірувань, поширених в давнину на Близькому Сході. Інші — додають до цієї суміші елементи, запозичені з ісламу. Самі алавіти називають себе шіітами. Але вони відкидають шариат, дотримуються християнських свят, під час яких читається Євангеліє, причащаються вином і, одночасно, практикують поклоніння сонцю, місяцю, вечірній і ранковій зорі. Втім, про догматику алавітського віровчення і його обрядову сторону відомо мало. Священні книги алавітів доступні тільки членам громади. Алавіти проголосили себе шіітами з політичних причин: сирійська конституція передбачала, що президентом країни може бути тільки мусульманин. Тому в 1973 році, незабаром після захоплення влади Хафезом Асадом, Рада алавітських шейхів заявила, що вони шанують 12 імамів і, отже, такі ж шііти, як і в Ірані та Іраку. З політичних причин в тому ж 1973 році лідер іракських шіітів Великий аятола Хакімі підтвердив це, видавши спеціальну фетву, а після перемоги ісламської революції аналогічну фетву видали в Ірані.
13. Сирия. Когда наступит очередь Идлиба?. Военный дипломат. 6 августа 2018 года. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://m-diplomat.ru/world/item/4959-siriya-kogda-nastupit-ochered-idliba>
14. Khali Ashavi. Syrian rebels build an army with Turkish help, face challenges. Reuters. August 11, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-force/syrian-rebels-build-an-army-with-turkish-help-face-challenges-idUSKBN1KX05Y>
15. Fehim Tastekin. Turkey amasses force of Syrian rebel factions at Idlib. Al-Monitor. August 23, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/08/turkey-syria-ankara-moves-to-form-joint-army-in-idlib.html>
16. В июле 2018 года в интервью российскому «Коммерсанту» официальный спикер сирийской оппозиции Айман аль-Асими заявил, что вооруженные антиасадовские группы в Идлибе насчитывают «больше 75 тысяч бойцов. См.: Марианна Беленькая. «Мы не хотим государство, которым управляет Тегеран». Коммерсант. 31 июля 2018 года. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.kommersant.ru/doc/3701270>
17. F. Brinley Bruton and Ammar Cheikh Omar. Syria's civil war has been raging for 7 years. What's behind it? NBC News. Feb.22.2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.nbcnews.com/news/mideast/syria-s-civil-war-has-been-raging-7-years-what-n849851>
18. Military solution in Syria's Idlib would be disaster, FM Çavuşoğlu warns during Moscow visit. Daily Sabah. August 24, 2018. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.daily-sabah.com/diplomacy/2018/08/24/military-solution-in-syrias-idlib-would-be-disaster-fm-cavusoglu-warns-during-moscow-visit>

Венціслав БУЇЧ

Директор,

ГО «Сербсько-Євро-Атлантичне Співробітництво»

Республіка Сербія

Вплив Росії на Республіку Сербію: наслідки і шляхи подолання¹

Russia's Impact on the Republic of Serbia: Consequences and Ways of Overcoming

The use of pro-Russian forces, propaganda and energy tools by Russia aims at strengthening its influence in Serbia that is extremely dangerous for the region and Europe as a whole. That is why it is necessary to inform the population in Serbia and other Western Balkan countries about what was actually happened in Ukraine.

Використання Росією проросійських сил, пропаганди та енергетичних важелів для посилення свого впливу в Сербії є надзвичайно небезпечними для регіону та Європи в цілому. Для протидії такому впливу необхідно посилити інформування населення в Сербії й інших західно-балканських країнах про те, що саме відбувається в Україні.

Злоякісний вплив Росії на енергетичну безпеку Сербії

У 2008 році російський «Газпром» фактично викупив провідну сербську компанію — «Нафтову індустрію Сербії» (НІС). [1] З цього фактично розпочався вплив Росії на енергетичну безпеку Сербії.

Ця компанія є найприбутковішим підприємством у Сербії, але прибуток НІС отримує мето-

¹ Підготовлено на основі матеріалів виступу В.Буїча на міжнародній конференції «Російський неоімперіалізм: Витоки, генезис і наслідки для країн Південно-Східної Європи», проведеної Центром глобалістики «Стратегія ХХІ» і Фондом Конрада Аденауера 18 червня 2018 року у м.Одеса.

дом грабунку, від якого страждають Республіка Сербія і сербський народ. Справа в тому, що НІС платить податки по пільговому тарифу — замість 7% податків на оренду земельних ділянок з видобувними ресурсами, як передбачено законом, НІС платить всього 3%. Це трапилось в результаті поступок з боку нинішнього корумпованого режиму в Сербії, яке чомусь охоче надало «Газпрому» такі пільгові умови. Крім цього, НІС взагалі не платить «екологічний податок» (шкідливі масла, відходи і т.п.). [2]

НІС практикує нечесну політику працевлаштування — масово звільняє працівників, які працюють на постійній основі, і приймають на роботу на непостійній основі, які працюють тимчасово через фірми-посередники із працевлаштування. Якщо зарплата працівників на постійній основі складає в середньому 78 тисяч динар (650 євро), то працівники на непостійній основі заробляють лише 25 тисяч динар (208 євро) на місяць, але працюють, при цьому, той же самий час і виконують такий же обсяг роботи.

До 2012 року в НІС на постійній основі працювали 11 тисяч працівників, але вже наприкінці 2016 року їх залишилось всього 3 891 осіб. Таким чином, за рахунок збіднення народу Сербії НІС отримує високі прибутки. Все це здирництво НІС, на чолі з керівництвом, призначеним «Газпромом», подається під благою назвою «соціальна програма Газпромнафти».

Якби не було такого здирництва й уникнення визначених законом податків, то НІС за рік заробляв би на 6 мільярдів динар (близько 50 мільйонів євро) менше, і всі ці кошти пішли б працівникам і в касу податкової системи Республіки Сербія.

Частка «Газпрома» в НІС одразу після придбання компанії у січні 2008 року складала 51%, а на даний час, починаючи з 2011 року, складає вже 56,15%. [3] Все це відбувається за керівництва генерального директора компанії Кирила Альбертовича Кравченка, який обіймає цю посаду з 2009 року.

Справа в тому, що НІС не тільки розширює свою мережу грабунку і впливу на Сербію, але й, подібно до ракової пухлини, починає розширювати свою діяльність і на сусідні країни — на Боснію і Герцеговину, Болгарію, Угорщину і Румунію.

Вершиною лицемірства є те, що керівництво НІС (кремлівські ставленики), на знак підтримки європейської інтеграції Сербії, у 2011 році відкрило представництво НІС у Брюсселі. Це є демонстрацією відповіді на питання, чи підтримує Кремль євроінтеграцію балканських країн, які ще не входять до ЄС. Якщо «кремлівській банді» вигідно, то вони підтримують, та й гроші можна отримувати з країн ЄС. Їм головне, щоб НАТО не розширювалось далі — цей процес вони розглядають як загрозу для їхньої влади.

Варто звернути увагу на те, що російська олігархія (НІС, «Газпром») посилює свою енергетичну присутність в країнах, які знаходяться у своєрідному оточенні потужних нафто-газових трубопроводів, а насправді вони залишаються ізольованими. В таких умовах на них кидається якась кремлівська фірма («Лукойл», «Газпром» і т.д.) й починає там експансію, а потім проводить грабунок, подібний до того, що описаний у випадку з НІС у Сербії.

Відчутним наслідком стало підвищення компанії НІС цін на паливо². Подібно до ситуації в Болгарії у 2011 році, в Сербії відбулись загально-сербські протести проти високих цін на паливо. [4] Якщо у Болгарії ціни підвищував «Лукойл», то у Сербії — це «Газпром» як власник НІС. Серби вийшли на вулиці, влаштували акції на автомобілях і мотоциклах, перекрыли дороги щоб зупинити рух транспорту, створюючи великі затори у різних містах Сербії.

Протести розпочались 8 червня 2018 року, проходили практично кожний день, а головна протестна акція відбулась 28 червня. [5] Однак, примітно, що найбільш активними учасниками протестів стали проросійські організації Сербії, що вказує на провокування цієї ситуації з боку Росії щоб дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні.

Проросійські організації Сербії на службі Кремля

Окрім того, що «русифіли» із різних проросійських організацій активно підбурювали сербське населення на протести, відмічається також їхня консолідація, коли декілька відносно малих організацій чи рухів починають об'єднуватись в більший спільний рух.

Одним із яскравих прикладів є група інтелектуалів, яка 13 червня (5 днів після початку «паливних протестів») об'єдналась довкола Др. Душана Дундьєра. До цього об'єднання також долучились президент «Економічного руху» Бранко Драгаш, політичний радник руху «Род» д-р. Драган Петровіч, директор «Центру анти-тероризму і за світовий порядок» Воїслав Мілошевіч, професор Драган Шкобаль, директор руху «Отечество» д-р. Міла Алечковіч.

Усі перераховані особи є свідомими русофілами з багаторічним стажем, але д-р. Душан Дундьєр заслуговує на особливу увагу. Він навіть

² У червні 2018 року компанія НІС підняла ціни на паливо, що спричинило акції протесту.

не приховує, що у нього чудові зв'язки з високоставленими чиновниками з Кремля, і навіть навпаки — вихваляється ними. Так, 10 лютого 2014 року його призначили на посаду «віце-президента Асоціації з міжнародного співробітництва недержавних структур безпеки для Південно-Східної Європи». На публічному відео від 2 червня 2014 року видно, як д-р Душан знаходиться в компанії «високих представників влади Російської Федерації», а конкретно з президентом комітету Федеральних Зборів з питань оборони і безпеки В.А.Озеровим і президентом комітету з питань оборони і безпеки міста Москва С.Юріановою.

Усі члени новоствореної групи д-ра Душана виступають публічно за «повалення влади зрадників» в Сербії як загалом, так й окремих посадовців окремо. Д-р Душан виступав і за більш масові «паливні протести» та закликав народ більш активно брати в них участь. Інші члени цієї групи також закликали до протестів і повалення влади. Ця група є лише одним із прикладів.

Аналіз прокремлівських груп в Сербії показує їх очевидний розділ за критерієм ставлення до нинішньої влади президента Александра Вучича — є групи, які його підтримують або, принаймні, уникають відвертої критики, але є й такі групи, які виступають різко проти них. Вище зазначена група д-ра Душана відноситься до останніх.

Наведемо приклади декількох груп, які підтримують та/або не висловлюються критично на адресу Александра Вучича.

«Національна Авангарда» — засновником і двигуном цієї різко прокремлівської групи є Ненад Узелац, сербський студент, який закінчив магістратуру в Москві. На своїй ФБ-сторінці він вихваляється фотографіями з послом Росії в Сербії Чепуріним, Олексієм Пушковим і Костянтином Косачевим, що підтверджує його корисні знайомства з високими чиновниками у Кремлі. Ненад відзначився тим, що в 2016 і 2017 роках обіцяв, що «в Сербію

скоро надійде потужна російська зброя». «Національна Авангарда» регулярно проводить конференції, семінари, кількість яких зростає.

«Српска Десница» (Сербські Праві) була створена й очолюється Мішею Вацічем, про якого у Белграді ходять слухи, що він є людиною Александра Вучича, для якого виконує «брудні справи». «Српска Десница» остаточно сформувалась на Конгресі, який провели в Сава-Центрі, самому дорогому і найбільшому конференц-залі у Белграді. На Конгресі серед видимих кремлівців був помітний Леонід Савін, права рука Дугіна. «Српска Десница» відверто підтримує президента Александра Вучича.

«Заветниці» — відверто прокремлівська група, їх у Москві приймав особисто Сергій Железняк та інші кремлівські чиновники. [6] До президента Вучича, на перший погляд відносяться нейтрально, принаймні ніколи не виступають з критикою на його адресу, навіть якщо очевидна незгода з ним. «Заветниці» відрізняються від інших прокремлівських груп тим, що виступають різко проти ЄС і НАТО. Вони постійно порівнюють себе із «зрадниками», які підтримують ЄС і НАТО. В Сербії так склалося, що усі, хто підтримує ЄС і НАТО, є, так би мовити, «антинаціональними зрадниками батьківщини», принаймні їх так сприймає 95% громадян. Справа в тому, що всі вони вимагають щоб Сербія визнала незалежність Косова, їхні НУО займаються тільки розслідуванням військових злочинів сербів під час війни 90-х років, вимагають введення сексуального виховання для дітей в школі і в садочках. Їм присутнє негативне ставлення до всього традиційного і сімейного образу й історії Сербії — тому у переважній більшості громадян Сербії їх діяльність сприймається як «анти-сербська». При цьому, лідери таких груп зазвичай є літні жінки з різким характером, що відштовхує співрозмовників. Так як дані групи, при всьому при цьому, активно виступають за ЄС і НАТО, то все це негативне враження від їх інших висловлювань, справ і зовнішнього вигляду переноситься і на ідею вступу Сербії до ЄС і НАТО.

Такий чіткий розділ сербського політичного неурядового сектору на «молодих патріотів, які за традиційні цінності, і за збереження Косово у складі Сербії», з одного боку, і, з іншого боку — на «старих, озлоблених жінок, які виступають проти всього сербського, звинувачують тільки сербський народ за все зло, за відділення Косово від Сербії», є штучним, навмисним, насильницьким. При встановленні такого різкого поділу виконавчу роль відіграють спеціальні служби Сербії, а за всім цим стоїть «Глибока Держава» (Deep State) Сербії³. Такий поділ може тільки радувати кремлівську олігархію, і плоди такого поділу видно — у 2000 році, навіть одразу після бомбардування НАТО Сербії і Чорногорії, 38% громадян висловилися за вступ країни в НАТО, а в 2018 році — всього лише близько 12%, що свідчить про наявний занепад довіри сербів до ЄС і НАТО.

Сербське керівництво створило сприятливі умови, щоб «русофіли» та їхні організації процвітали в Сербії. Будучи прокремлівською, «Глибока Держава» контролює політичні процеси в Сербії — і партії, і організації, і вибори, так щоб жоден дійсно прозахідний кандидат не мав навіть теоретичного шансу бути обраним до державних органів. Вона створила всі умови, щоб прозахідні політики й активісти сприймалися сербськими громадянами як «зрадники Сербії», а всі прокремлівські сили — як «патріоти Сербії і православ'я».

Російська пропаганда в Сербії і шляхи подолання цієї проблеми

Сербія і її населення практично не знайомі з Україною та українським народом. Немає ніякого інформування, а тієї інформації, що надходить, недостатньо. З іншого боку з Росії йде потік брудної пропаганди проти України та українців, які подаються як «бандерівці», «фашисти», «антихристи». Російська пропаганда каже, що на вулицях міст України неможна розмовляти російською мовою, інакше розлуче-

ний натовп фашистів може просто розтерзати, та активно поширює подібну брехню. [7]

При цьому, сербська влада створила сприятливі умови для того, щоб «труба інформаційної пропаганди» з Росії вільно наповнювала інформаційний простір Сербії.

Що робити простому сербу, якому, з одного боку, щедро «засовують в рот» таку огидну анти-українську пропаганду, а з іншого боку, який немає «протиотрути» у вигляді правдивої інформації про Україну й українців. Зрозуміло, що до цього причетна «Глибока Держава» Сербії, і все це відбувається лише на радість кремлівській олігархії.

Шляхами подолання цієї проблеми є встановлення великої кількості знайомств, більше спілкування між сербами й українцями, правдиве висвітлення в медіа, особливо через Інтернет, подій в Україні, вивчення сербської мови в українських університетах, а української мови — у сербських університетах, проведення спільних конференцій і семінарів, обміну студентами, створення спільнот українсько-сербської дружби.

Крім того, ЄС і США повинні утриматись від надання Республіці Сербії додаткових кредитів і субсидій, поки Сербія не приєднається до санкцій ЄС проти Росії, усуне сприятливі для поширення російської пропаганди та процвітання прокремлівських організацій умови, створить сприятливі умови для поширення правдивої інформації про Україну й українців, висловить чітке бажання вести Сербію шляхом трансатлантичної інтеграції. Адже така фінансова підтримка Сербії не дає жодних результатів, і навіть навпаки сприймається нинішнім сербським керівництвом як певна винагорода за те, що країна демонстративно рухається шляхом європейської інтеграції, хоча в дійсності такий шлях веде в нікуди.

³ Поняття «глибока держава» аналогічне поняттю «держава в державі».

Список використаних джерел:

1. Rusija kupila srpsku naftnu industriju (*Росія купила сербську нафтову індустрію*). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jutarnji.hr/arhiva/rusija-kupila-srpsku-naftnu-industriju/3288338/>
2. Pravna Analiza Aranzmana između Srbije i Rusije u Oblasti Naftne s Gasne Privrede (*Правовий аналіз угоди між Сербією і Росією у області нафтової і газової промисловості*). Центр міжнародних і безпекових справ. Сербія. 20009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/news/104346/>
3. Uplaćen novac za akcije NIS-a (*Заплачено кошти за акції НИС*). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/uplacen-novac-za-akcije-nis-a_244675.html
4. Protest zbog goriva - vozači pozvani da se u 17h zaustave (*Протести через паливо – водіїв назвали зупинитись о 17 години*). [Електронний ресурс]. – https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2018&mm=06&dd=08&nav_id=1402031
5. И данас реаговања на блокаде путева (*І сьогодні реакції на блокаду шляхів*). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3168174/i-danas-reagovanja-na-blokade-puteva.html>
6. Српски Сабор Заветници. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zavetnici.rs/>
7. Опасна игра са руским живцима (*Небезпечна гра з російськими нервами*). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-online.com/Vesti/Srbija/703360/Opasna-igra-sa-ruskim-zivcima>

Деніс ХАДЖОВІЧ

Директор,

Центр безпекових досліджень

м. Сараєво, Боснія і Герцеговина

Російська тінь над Західними Балканами “Європейського Союзу”*

Russian shadow over “European Union’s” Western Balkans

A decade and a half after the Thessaloniki summit, the newest events at the Sofia Summit once again reaffirm the EU perspective of the Western Balkans. Despite Russia mastered the art of soft power to influence the Western Balkan states. With their accession, the only buffer zone remaining in the West will be lost and the maneuvering field of Russian influence will be reduced.

Півтора десятиліття після саміту в Салоніки 2003 року, останній саміт в Софії знову підтвердив перспективи Західних Балкан щодо їхнього членства в ЄС. Тим часом, деякі інші ключові світові гравці, такі як Росія, Туреччина і Китай, використали їхній “довгоочікуваний шанс” щоб стати ближчими до регіону. У низьці подій, коли ЄС не наважувався надати чіткі перспективи Західним Балканам, Росія отримала більше простору для нав’язування своїх інтересів. За останні 10 років, після інтервенції Росії проти Грузії в 2008 році і включення частин Грузії до російської сфери інтересів, Росія майстерськи використала “м’яку силу”, адаптуючи її до своєї політичної структури. Історичні події засвідчили, що російському інтересу в регіоні передують ідеологічне процвітання спочатку панслов’янської і православної єдності, а потім соціалістичного й комуністичного минулого. Однак, російський інтерес і домінування в регіоні може змінюватись від країни до країни. У регіоні Західних Балкан політична підтримка Путіну сильно поширена тільки у Сербії і Рес-

публіці Сербській, одному з ентитетів Боснії і Герцеговини (БіГ), де його вважають сильним лідером і другом, тоді як в інших країнах існує поділ — одна частина підтримує його, а інша частина сприймає його лідерство як авторитарний режим.

Як було відзначено вище, посилання на спільні православні і слов’янські корені є основою російської стратегії в Сербії. Російський підхід використання м’якої сили в Сербії опирається на різні заходи: інтенсивні двосторонні відносини на найвищому рівні; потужна взаємодія між Російською і Сербською православними церквами, медіа хаби і т.д. Ці відносини особливо представлені через різні створені організації, такі як Російсько-сербський гуманітарний центр у місті Ніш на півдні Сербії, започаткований у 2012 році як неприбутковий. Однак, ЄС розглядає його як “шпигунське кубло”, особливо після того, як з минулого року російські офіційні особи почали інтенсивну роботу для отримання персоналом центру дипломатичного статусу. Торговельні відносини також використовувались як опосередкований шлях впливу на сербських політиків. Спільні військові навчання під назвами “Бартерство льотчиків Росії і Сербії” та “Слов’янське братерство” пройшли у 2015, 2016 і 2017 роках. У 2016 році Росія надала Сербії шість літаків МіГ-29, 30 танків Т-72 і 30 броньованих розвідувальних машин БРДМ-2. Росія домінує у поставках до Сербії газу та нафти, які здійсню-

* Підготовлено на основі матеріалів виступу Д. Хаджовича на міжнародній конференції "Російський неоімперіалізм: Витоки, генезис і наслідки для країн Південно-Східної Європи", проведений Центром глобалістики "Стратегія XXI" і Фондом Конрада Аденауера 18 червня 2018 року у м. Одеса

ються «Газпромом» та його компаніями. Вони відіграють важливу роль в економічному сенсі у регіоні і дуже потужно впливають на економіку та залежність Сербії. Однак, одночасно із підтриманням хороших дипломатичних відносин із своїм стратегічним партнером, Сербія продовжує дивитися у напрямку членства в ЄС. Стосовно відносин з НАТО, Александр Вучич, сербський президент і колишній прем'єр-міністр, багато разів заявляв про відсутність зацікавленості у можливому членстві Сербії в НАТО, незважаючи на те, що Сербія є учасницею Програми «Партнерство заради миру». Часто ці заяви були рішучими і нагадували про бомбардування 1999 року, коли Альянс різко виступив проти Белграда.

Ще у 2006 році Чорногорія позиціонувалась як бажана дестинація для росіян через її географічне положення, православне походження і особливо через бажання російських бізнесменів інвестувати і витратити великі суми коштів на Адріатичному узбережжі. Чорногорія зробила величезний крок в напрямку інтеграції із Заходом, коли вона стала 29-м членом НАТО, незважаючи на потужну протидію з боку Москви. Перед вступом Чорногорії в НАТО, в день парламентських виборів 2016 року, чорногорське керівництво попередило спробу перевороту і силового усунення тодішнього прем'єр-міністра, а нинішнього президента Міло Джукановіча. Російське і сербське керівництво були звинувачені службами безпеки Чорногорії у створенні кримінальної організації на території Чорногорії з метою здійснення терористичної атаки. Зрозуміло, що ці звинувачення були рішуче відкинуті російською і сербською сторонами, які відверто заперечили будь-яку причетність до замаху проти Міло Джукановіча. Однак, вже після досить короткого проміжку часу Джукановіч відзначив, що відбулось, на жаль, безглузде погіршення відносин між двома країнами, завдяки тому факту, що після відновлення незалежності Чорногорія, у яку російське керівництво зробило великий вклад, зробила свій стратегічний вибір

на користь членства в НАТО і Європейському Союзі.

У Боснії і Герцеговині найбільш близьку до Росії силу представляє Республіка Сербська (РС), завдяки специфічно більш плідним стосункам Москви з Додіком, довготривалим відносинам, які на міжнародній політичній арені оцінюються як дестабілізуючі для стабільності й інтегрованості БіГ. Відносини стрімко розвинулись, коли Мілорад Додік розпочав свої політичні дії, спочатку як прем'єр-міністр (2006-2010 роки) і потім як президент РС. Головною ідеєю Москви було заміщення Офісу Високого представника (ОНР) представниками ЄС, а стратегія з того часу переважно стосувалась надання автономії частині БіГ із переважним сербським населенням — Республіці Сербській. Ця стратегія визначає надання Росією підтримки політичним рішенням Додіка і його позиції проти Заходу, як, наприклад, під час регулярних заяв Додіка про проведення референдуму за незалежність Республіки Сербської. Як і в Сербії, Росія також відкрила російські центри в РС. Вісь Республіка Сербська — Москва може серйозно загрожувати афіліації БіГ із Заходом, ставлячи під загрозу її європейську інтеграцію і членство в НАТО. Останнє отримує особливу обструкцію з боку Бані Луки, яка, як зазначалось, у жовтні минулого року схвалила резолюцію проти членства БіГ в НАТО, проголосивши її нейтралітет за сербським зразком. У будь-якому випадку, Республіка Сербська не є єдиним союзником Росії в БіГ. Лідери боснійських хорватів також підтримують хороші відносини з Росією. В такий спосіб вони можуть уникати підтримки боснійців і сербів, намагаючись отримати більшу концесію від центрального керівництва. Минулого року Човіч, лідер Хорватського демократичного союзу БіГ і член Президії БіГ, наголосив, наскільки хорватська спільнота в країні потребує поглиблення і посилення відносин з Росією, і стверджував актуальність забезпечення рівності для трьох спільнот у політичній системі БіГ. Подвійний російський інтерес до БіГ, націлений

на посилення сербів і хорватів, і спрямований на те, щоб забезпечити шляхи самовизначення для них, може спричинити загрозу приведенню Боснії і Герцеговині до НАТО та ЄС. Конвергенція між зростаючим російським втручанням і виборами у жовтні 2018 року може реально принести більшу дестабілізацію до вже розділеної країни.

Оскільки македонське суспільство розділене етнічно і є вразливим, Македонія є легкою ціллю для впливу Росії. Подібно до інших країн Західних Балкан, у Македонії також відзначається інтенсивний культурний вплив, відкриття російських центрів і православних церков у російському стилі. З іншого боку, російський політичний вплив в країні більше вже не є таким сильним. За даними розвідувальної служби країни, співробітники російської служби безпеки і російські дипломати залучались до довготривалої місії з поширення пропаганди і провокування незгоди в Македонії. Документи демонструють, що Москва намагалась розширити свій вплив в усіх країнах колишньої Югославії. Метою Москви є зупинити їх на шляху до членства в НАТО. Документи, що стали доступними, також вказують на зусилля із віддалення Македонії від Заходу, які сприяли довготривалій політичній та етнічній кризі в країні. Іншими словами, використовуючи знаряддя і методи так званої “м’якої сили”, як частини стратегії Російської Федерації на Балканах, метою є ізоляція країни Македонія від євро-атлантичних інституцій. Кремль поставив мету взяти під контроль “стратегічні енергетичні ресурси шляхом партнерства з балканськими країнами” і зробити Македонію повністю залежною.

Іншим двом країнам Західних Балкан, Албанії і Косово¹, вдалось певним чином обійти російський вплив. Їхнє населення складає албанська етнічна більшість, тобто немає підґрунтя для слов’янських чи православних зв’язків, які б могли бути використані для такого впливу. І все ж в Косово живуть серби, Косово не визна-

не Росією як незалежна держава, а як частина Сербії. З огляду на це питання, Росія представляє інтереси Сербії на міжнародній арені і в очах більшості населення виглядає як захисник Сербії, що, відповідно, дозволяє їй мати більший вплив у Сербії.

Наостанок, Балкани є регіоном російського впливу, завдяки якому Росія може грати у свої ігри з протидії Заходу у геополітичному протистоянні. Російські цілі в регіоні переважно класифікуються як спроби уповільнити і перешкодити процесам демократизації або скористатися слабкими існуючими демократичними інституціями. Росія може розіграти як карту самовизначення, так і слов’янське братерство, опираючись на політичні і соціальні структури, що дозволяє маніпулювати їми. Очевидно, що ЄС все ще не знайшов механізм як відвернути її увагу від Західних Балкан. Взнявши до уваги той факт, що Європейський Союз не має визначених механізмів активної протидії російській пропаганді, нереально очікувати, що країни Західних Балкан віднайдуть свої власні механізми для опору. Британське керівництво визначило чіткі попередження і застереження, що тактики розвідок Росії та інших іноземних впливових країн мають бути своєчасно визначені і вжиті заходи протидії, і це має використовуватись як превентивні заходи для будь-якого подальшого втручання інших акторів.

З іншого боку, гонка за вступ до ЄС є одним з основних страхів Росії. З набуттям членства країнами Західних Балкан єдина буферна зона на Заході буде втрачена, а простір для маневру для російського впливу буде скорочений. Здатність Росії використовувати слабкі сторони і вакуум не підлягає обговоренню і його важко кількісно визначити. Це робить ситуацію складнішою і сприяє можливому зростанню її впливу. Але варто прояснити, що це не означає рух назад до холодної війни, адже панорама міжнародних відносин дуже відрізняється від того періоду, менше підпадає під ідеологію, а більше під домінування практичних інтересів.

¹ Україна не визнає самопроголошену у 2008 році незалежність Косово — Редакція.

Список використаних джерел:

1. Russian soft power in the Balkans: Bosnia and Serbia, two states in comparison. Centre for Security Studies. Sarajevo, February 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://css.ba/wp-content/uploads/2017/12/GS_Feb2018.pdf
2. Hadžović D., Where is the foreign policy of Bosnia and Herzegovina shaped?- Press Release, Centre For Security Studies-BiH, February 7, 2018.
3. Jacob L. P., NATO arc of crisis- Keys to Understanding Russia's Relationship with Serbia, NAOC-NATO Association for Canada, December 1, 2017. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://natoassociation.ca/keys-tounderstanding-russias-relationship-with-serbia/>
4. Aghayev E., Relations between Russia and Serbia, The Independent International Political Research Center, April 11, 2017. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iiprc.org/relations-between-russia-and-serbia.html>.

ДАВИМУКА Олександра

ЗАМІКУЛА Микола

КАРАКУЦ Андрій

КРАВЧЕНКО Валерій

ДМГО «Центр міжнародної безпеки»

Паспорт безпеки Одеської області: регіональний вимір*

Security Passport of Odesa Oblast: Regional Dimension

The authors analyze economic, social and political dimension of current development of Odesa oblast, considering the influence of the Russian Federation on the regional security environment and taking into account a perception of such tendencies by society in the light of national and personal security. Recommendations for improving security situation and leveling out the negative impact of problems in the Odesa oblast are proposed.

Одеська область є однією з найбільших в Україні — тут проживає більше двох мільйонів осіб. Завдяки своєму географічному положенню регіон має ряд характеристик, що суттєво відрізняють його від інших областей України і формують особливості політичного та соціально-економічного розвитку. Умовно область можна поділити на три райони — власне Одесу з чорноморськими портами, здебільшого проукраїнську північ області, а також західну частину регіону, де переважають проросійські настрої. Особливості безпечного становища причорноморської Одещини обумовлюються спільним кордоном області з невизнаною «Придніпровською Молдавською Республікою», традиційним впливом Російської Федерації, вразливістю регіону до актів з дестабілізації суспільства та посилення соціальної напруги (особливо після подій 2 травня 2014 року).

Соціально-економічний розвиток Одеської області

Одеська область характеризується нерівномірністю економічного розвитку — на відміну від заможного району чорноморських портів, західна частина області демонструє низькі економічні показники. Разом з тим, статистика за 2016-2017 рр. демонструє зростання промислового виробництва в регіоні (зокрема, будівельної та харчової промисловості). [1] В умовах зниження ролі Росії як одного з ключових торговельних партнерів регіону, відбувається диверсифікація ринків збуту товарів з орієнтацією на країни Азії та Близького Сходу (Індія, Туреччина, Саудівська Аравія, Єгипет), а також деякі країни Євросоюзу (Іспанія, Італія). З часів анексії Кримського півострова в Одеській області відбувається збільшення туристичних потоків — за минулий рік Одесу відвідало 2,5 млн. туристів. [2] Серед негативних тенденцій спостерігається зниження показників вантажних перевезень (у порівнянні з 2013-2014 рр.), зменшення виробництва в хімічній промисловості, низький рівень якості надання туристичних послуг, збереження енергозалежності та енергодефіцитності регіону через відсутність власних енергогенеруючих потужностей.

Рівень життя в регіоні протягом останніх років залишається стабільним. Одеська область демонструє низькі показники безробіття (0,8%

*Стаття підготовлена в рамках реалізації проекту "Паспорт безпеки України-2018: національний та регіональний виміри" за підтримки Центру документації та інформації НАТО в Україні.

безробітного населення працездатного віку — у сільській місцевості, 0,5% — у міських поселеннях) [3] та середній рівень заробітної плати [4] в порівнянні з іншими регіонами України. В рамках цінової політики в області спостерігається зростання цін на продукти харчування та у сферах транспорту й охорони здоров'я, а також підвищення комунальних тарифів. [5] Значна кількість населення займається некваліфікованою працею, у той час як молодь здебільшого виїжджає з регіону в інші області України, або за кордон через більш привабливі умови праці та проживання (пріоритетними країнами для мігрантів є Польща, Чехія, Російська Федерація). Міграційні потоки наразі зачіпають як віддалені райони Одещини, так і обласний центр, впливаючи на демографічну ситуацію в регіоні та баланс між активними й неактивними частинами населення працездатного віку.

Суспільно-політичний вимір проблем на Одещині

Етнічний склад Одеської області представлений великою кількістю етнічних меншин (російська, болгарська, молдавська, гагаузька, вірменська та ін.) і діаспор (сирійська, афганська, в'єтнамська тощо). В області працюють турецькі, румунські та болгарські громадські організації, діють три ісламські центри та організація «Щит», що займається координуванням діяльності мусульманських організацій. Разом з тим, статистичні дані щодо чисельності тієї чи іншої діаспори в регіоні фактично відсутні, що ускладнює оцінку можливих суспільних ризиків.

Оцінка населенням діяльності органів місцевої влади є досить високою — рівень задоволеності міським головою складає 68% [6], на відміну від низької оцінки діяльності місцевого депутатського корпусу, а також центральних органів влади. Високі рейтинги мера обумовлені вкладанням ресурсів у благоустрій міста (розвиток інфраструктури, побудову дитячих майданчиків), систему медичної допомоги, а також певною монополією на присутність

в інформаційному середовищі місцевих засобів масової інформації.

Загальний рівень довіри населення до регіональних органів влади є нерівномірним через відсутність єдності та спільних інтересів жителів того чи іншого району області. Схожа ситуація спостерігається і з рівнем довіри суспільства до громадського сектору, який є досить фрагментованим (в Одесі налічується лише до 2 тис. активних представників громадськості) та неефективним у контролі за діяльністю місцевих органів влади. Між одеськими активістами немає єдності у питаннях подальшого внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу України, що сприяє використанню тих чи інших представників місцевих осередків радикальних організацій (наприклад, С14) для здійснення політичних провокацій. Рівень протестних настроїв населення обласного центру залишається одним з найнижчих у порівнянні з іншими найбільшими містами України. [7]

Загальні питання безпеки Одеської області

Незважаючи на історичне підґрунтя, географічне розташування та економічні фактори, на Одещині спостерігається істотне зниження показників злочинності та збільшення кількості випадків розкриття злочинів. У цілому рівень відчуття безпеки в Одесі оцінюється на високому рівні [8], хоча суспільну занепокоєність викликають окремі інциденти та напади на громадських активістів, що дістають широкого розголосу в засобах масової інформації (напади на колишнього лідера одеського осередка «Правого сектору» Сергія Стерненка, активіста місцевого «Автомайдану» Віталія Устименка, представників «Народного руху України» Михайла Кузаконя та Григорія Козьму тощо). Крім того, суттєве зростання ризиків скоєння правопорушень спостерігається в період сезонного туризму (зокрема, влітку), а також на травневі свята (передусім, через події 2 травня 2014 року). Травневі дати використовуються для опозиційних (в деякій мірі — проросійських) провокаційних акцій, однак

без загрози переростання в справжній протест. Для попередження злочинності на Одещині використовується «скандинавська система» (групи превентивної комунікації), туристична поліція. На літній період в обласному центрі та курортних селищах Коблево і Затока до патрулювання, з метою охорони громадського порядку, додатково задіяна Національна гвардія. Допоміжну функцію охорони порядку виконують різноманітні громадські формування, зокрема діє «Муніципальна охорона» при міській раді Одеси.

Для Одещини актуальними залишаються загрози терористичних актів та діяльність диверсійних груп (через підвищену конфліктогенність та вразливість до гібридних форм російської агресії після подій 2014-2015 рр.). Серед об'єктів найбільшого ризику від таких загроз — транспортна інфраструктура регіону, яка включає в себе не лише морські порти, але й автомобільну трасу Одеса-Рені та залізничну лінію Одеса-Ізмаїл, що з'єднують віддалені приморські райони, розташовані на південний захід від Білгород-Дністровського. Дністровський лиман географічно відрізає цю частину області — сполучення відбувається лише через два мости, вразливі до диверсій.

Одеська область залишається важливим транзитним вузлом для трансферу важких наркотиків через контейнерні перевезення в морських портах. Головним чином, транзит важких наркотиків спрямований на північний захід Росії (м. Санкт-Петербург) та країни Європи. Ситуація ускладнюється наближеністю регіону до невизнаної проросійської «Придністровської Молдавської Республіки», а саме наявністю 200 км спільного кордону, через який йдуть потоки контрабанди в обидві сторони. Через це на кордоні України та Молдови діє місія EUBAM, за посередництва якої відбувається підготовка до повного спільного українсько-молдовського митного контролю на пунктах пропуску «Платонове», «Паланка», «Кельменці», «Мамалига» тощо.

Російський фактор впливу на безпековий стан Одещини

Одеська область є традиційним об'єктом уваги та сферою впливу Російської Федерації. Південні райони області демонструють поступове систематичне зростання проросійських та антиукраїнських настроїв. Даній тенденції неабияк сприяє популярність серед місцевого населення російських засобів масової інформації. Статистичні дослідження демонструють, що 20% населення області та 13% населення міста Одеса дивляться російське телебачення [9] — втім, на практиці цей показник є вищим. Супутникове телебачення та робота веж з території невизнаного Придністров'я надають населенню Одещини доступ до російських медіа-ресурсів. Ситуацію погіршує відсутність покриття українських каналів — в радіусі 40 км від міста Одеса вже відсутня трансляція Першого національного каналу. В районах області, які підпадають під вплив російського медіа-простору, спостерігається зростання рівня агресії проти ветеранів АТО.

Росія приховано інспірує штучні конфлікти на міжетнічному ґрунті (наприклад, через факти утисків болгарської меншини), веде посилену пропаганду через місцеве населення (зокрема, представників російської діаспори) та опосередковану пропаганду через російські засоби масової інформації. Москва на сьогодні «законсервувала» проекти «Бессарабської народної республіки», «Бессарабської республіки Буджак» (у складі Болградського, Ізмаїльського, Татарбунарського, Тарутинського, Ренійського, Арцизького, Біляївського районів Одеської області і Гагаузії), «Одеської народної республіки». Проте, в разі наявності сприятливих умов, існує ризик відновлення російського інтересу та підтримки подібних сепаратистських проектів у регіоні.

Інші напрямки загрози з боку РФ включають в себе: присутність російських військових угруповань (більше 1000 осіб) на території сусідньої «Придністровської Молдавської Республіки»; ризику проникнення російських диверсійних

груп з моря, зокрема на о. Зміїний та на ділянках узбережжя, ландшафт і рельєф яких дозволяє проводити десантні операції (наприклад, на курортних локаціях Одещини). Росія регулярно влаштовує провокації на морі із заходом рибалок в українські територіальні води та незаконним виловом камбали, видобуванням корисних копалин на українському шельфі захопленою Росією компанією «Чорноморнафтогаз», прокативними діями Чорноморського флоту РФ, який регулярно влаштовує військові навчання поблизу українських територіальних вод.

Російський фактор впливу на безпековий та інформаційний виміри Одеської області певним чином обумовлює зовнішньополітичні настрої місцевого населення, яке демонструє низький рівень підтримки євроінтеграційної та євроатлантичної політики України. [10] Разом з тим, варто відзначити, що на формування геополітичних вподобань населення впливають також традиційно низький рівень політичної активності та зацікавленості жителів південних регіонів України, недовіра до політики та політичних інститутів держави, ще зовсім недавно тісні економічні й історичні зв'язки з Росією, низький рівень розвитку громадянського суспільства.

Висновки і рекомендації

Для подолання негативного впливу вищезазначених чинників на соціально-економічне, політичне та безпекове середовище Одещини пропонується наступне:

- Забезпечення переорієнтації ринків збуту продукції місцевого виробництва на внутрішній ринок, подальша диверсифікація закордонних ринків збуту товарів завдяки використанню природних логістичних переваг (наявність морських портів).
- Підвищення якості надання туристичних послуг шляхом стимулювання зростання конкуренції та розвитку місцевого малого і середнього бізнесу в туризмі, розроблення регіональної стратегії туристичного бізнесу з огляду на збільшення відвідуваності Одеської області туристами після незаконної анексії Криму Російською Федерацією.
- Стимулювання формування громадянського суспільства, посилення зацікавленості місцевого населення в політиці, підвищення рівня довіри суспільства до місцевих і центральних органів влади в рамках Регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Одеській області на 2018-2020 рр.
- Інтенсифікація взаємодії та діалогу між представниками місцевої влади, правоохоронними органами та громадськими активістами, використання досвіду співробітництва ГУ Національної поліції в Донецькій області з громадськими організаціями, запуск «Ліги молодих поліцейських» за прикладом м. Краматорськ.
- Створення та поширення якісного інформаційного контенту, спрямованого на нівелювання російської пропаганди в інформаційному полі Одещини (в соціальних мережах та на регіональних інтернет-ресурсах).
- Всебічний аналіз представниками як місцевої, так і центральної влади та правоохоронними органами безпекових чинників і рівня їх вразливості на період електорального циклу в Україні у 2019 р., а також у Молдові в лютому 2019 р., розробка превентивних заходів задля усунення можливих політичних і військових провокацій з боку РФ у цей час.
- Прийняття Морської доктрини України з комплексною оцінкою існуючих ризиків та загроз у військово-морській сфері.

Список використаних джерел:

1. Звіт про здійснення Одеською обласною державною адміністрацією покладених на неї повноважень та стан розвитку території у 2017 році. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5a82a5d4bcddb.pdf>
2. Одесу торік відвідали 2,5 мільйона туристів. 06.03.2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ua/news/104346/>
3. Соціально-економічне становище Одеської області за січень-червень 2018 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/smi.htm>
4. Середня заробітна плата за регіонами за місяць у 2018 році. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Соціально-економічне становище Одеської області за січень-червень 2018 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/smi.htm>
6. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 23.03.2018. Соціологічна група «Рейтинг». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
7. Андрейшина Н. Мешканці великих міст не очікують революцію і не всі готові протестувати. Active Group. 13.06.2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://new.activegroup.com.ua/мешканці-великих-міст-не-очікують-рев/>
8. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 23.03.2018. Соціологічна група «Рейтинг». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
9. Дослідження медіаситуації в південних і східних областях України. IMI, UCBI, GFK Ukraine. 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/2_news-2016/Report_Media-poll_in_Six_Oblasts_UKR.pdf
10. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 23.03.2018. Соціологічна група «Рейтинг». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetvertyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html

Маттео КАЦЦУЛАНІ

Асоційований експерт

Центру глобалістики «Стратегія XXI»,

Керівник Європейського бюро

Тандем Сальвіні — Орбан: альянс для перекроювання Європи à la russe

Salvini-Orban's Tandem: Alliance for Tailoring Europe à la Russe

A decision of the Italian Minister of Internal Affairs Matteo Salvini to launch a nationalist alliance along with Hungarian Prime Minister Viktor Orbán during an institutional event in Milan, on August 28, clears the real aim of the two politicians, as well as their intention to create an organized alliance of right-wing forces facing the next elections for the European Parliament.

Якщо політик має на меті запуснути новий політичний рух в Італії, Мілан — це те місто, яке неодмінно потрібно «завоювати» для досягнення політичної мети. Як Париж у Франції, Варшава у Польщі та Київ в Україні, Мілан, по суті, є одним з епіцентрів європейської політики. Для прикладу, італійський диктатор Муссоліні започаткував фашистський рух саме в Мілані у 1919 році. У 80-х роках, Соціалістична партія Італії, збільшивши свій вплив в Мілані, зрештою вийшла на рівень національної політики — так відбулось її становлення як головної політичної сили, з якою мала вестися переговори будь-яка партія задля формування уряду.

Виходячи з цього, рішення італійського міністра внутрішніх справ Маттео Сальвіні запуснути націоналістичний альянс разом з угорським прем'єр-міністром Віктором Орбаном в ході їх зустрічі в Мілані 28 серпня ц.р. прояснило справжні цілі двох політиків, як і їх намагання створити організований правий альянс напередодні наступних виборів до Європейського парламенту.

Хоча і Сальвіні і Орбан відмовились оголосити створення інституціонального альянсу між їх політичними партіями — «Лігою» та «Фідесом», два політики представили спільний маніфест, базований на правих цінностях та ультраконсервативних слоганах, зокрема відмову від всіх ініціатив Європейського Союзу спрямованих на прийняття та розподіл мігрантів з півдня та сходу Середземного моря.

Для того щоб надати спільному політичному маніфесту додаткової сили, Сальвіні та Орбан навіть визначили спільного головного ворога — французького президента Емануеля Макрона. Сальвіні та Орбан, в дійсності, зобразили президента Макрона як лідера пан'європейського руху поміркованих сил, які виступають за більшу внутрішню інтеграцію Європейського Союзу, посилення Єврозони та політику відкритих дверей по відношенню до мігрантів та біженців.

В свою чергу, президент Макрон мабуть навіть зрадів бути представленим в якості головного супротивника Націоналістичного альянсу Сальвіні та Орбана. З нагоди зустрічі з прем'єр-міністром Данії Ларсом Люкке Расмуссенем, на наступний день після зустрічі Сальвіні та Орбана, президент Макрон виступив із заявою, що він готовий очолити «прогресивну» коаліцію, яка відкидає всі націоналістичні слогани та націлена на створення більш сильної та єдної Європи.

Політичний виклик, запущений Сальвіні та Орбаном президенту Макрону де факто став лакмусовим папірцем, що проявив великі зміни, які відбуваються наразі в європейській та світовій політиці, де різниця між партіями лівого та правого крила здається поступилася новому тренду поляризації між «прогресивними прибічниками поміркованого руху» та «націоналістами». Така політична поляризація, наприклад, є очевидною у Сполучених Штатах, де «націоналістичний фронт» представлений президентом Трампом та його оточенням, а «прогресивні прибічники поміркованого руху» представлені демократами та поміркованими республіканцями в Конгресі.

Націоналісти проти «прогресивних поміркованих» в ЄС

Радикалізація двох означених фронтів стає більш очевидною в деяких головних країнах Європейського Союзу. На батьківщині того ж Макрона у Франції «прогресивні помірні» представлені його партією — «Республіка на марші» разом з помірним крилом консервативної республіканської партії та соціалістами. З іншого боку, націоналістичний блок уособлює Національний фронт Марін Ле Пен — ультраправий рух, який поділяє багато ідей Сальвіні та Орбана, проголошених в Мілані.

В Італії націоналістичний фронт уособлює «Ліга» Сальвіні та праве крило популістської партії «Рух п'яти зірок» (партнер по коаліції «Ліги» Сальвіні в італійському парламенті), а також пост-фашистська партія «Брати Італії». Прогресивний помірний блок, з іншого боку, складається з ліво-центристської демократичної партії колишнього прем'єра Маттео Ренці, консервативної партії «Вперед, Італія» колишнього прем'єра Берлусконі та інших помірковано центричних сил.

В Угорщині, партія Орбана «Фідес» знаходиться у відкритій конкуренції за представлення націоналістичного фронту з ультраправою партією «Йоббік», в той час як прогресив-

ний помірний фронт представлений слабкими соціалістами.

Подібне розділення на блоки також є очевидним в інших важливих країнах ЄС. В Німеччині, наприклад, прогресивний помірний фронт очолюється Християнсько-демократичним союзом на чолі якого стоїть канцлер Ангела Меркель, Соціал-демократичною партією Німеччини, ліберальною «Вільною демократичною партією» та партією зелених. Націоналістичний блок формується ультраправою «Альтернатива для Німеччини» та «Християнсько-соціальним союзом» — консервативною сестринською партією в уряді Меркель.

З ідеологічної точки зору не складно спробувати спрогнозувати головні пункти передвиборної програми обох блоків на наступних парламентських виборах в ЄС. Прогресивний помірний блок буде підтримувати більш інтегровану Європу з наданням більшої влади Єврокомісії (і можливо Європейському парламенту) та виступати за надання переваг для країн, які є як членами ЄС і країнам-членами Єврозони. Прогресивні помірні, окрім того, будуть підтримувати ініціативи спрямовані на подолання кліматичних змін. Вони також будуть виступати на підтримку Іранської ядерної угоди і будуть просувати угоди з вільної торгівлі зі всім світом. Прогресивний помірний блок також ймовірно буде виступати на підтримку плану Президента Макрона за спільну політику оборони ЄС на додаток до натівської (і може навіть в якості альтернативи НАТО, якщо Дональд Трамп буде своїми діями і далі послаблювати Альянс). У відношенні до України прогресивні помірковані висловлюються на підтримку територіальної цілісності України та повної імплементації Мінських угод.

Зі свого боку, націоналісти будуть протистояти будь-якій подальшій спробі більшої інтеграції ЄС і будуть підтримувати трансформацію Європейського Союзу у своєрідну «Лігу націй», в якій національні уряди країн-членів ЄС будуть мати повний контроль за Єврокомісією.

Націоналісти будуть також пропонувати відновлення контролю за кордонами всіх країн-членів ЄС, будуть боротися за посилення протекціонізму в економіці шляхом відмови від будь-яких угод вільної торгівлі, а також пропонувати ініціативи на підтримку національних продуктів та «захисту» національних економік від глобалізації. Націоналісти також уникають розглядати зміну клімату як пріоритет політичного порядку денного. З перспективи оборонної політики, націоналісти виступають скептично щодо НАТО та виступають за зближення з Росією, сприймаючи президента Путіна більше як партнера, аніж потенційного ворога. Відтак націоналісти безпристрасні до війни на Донбасі та в Криму.

Політична подорож Сальвіні

Для того, щоб краще зрозуміти великий політичний потенціал, який може мати коаліція націоналістів в європейському політичному сценарію корисно проаналізувати еволюцію Сальвіні як політичної фігури. Будучи молодим харизматичним депутатом «Ліги Півночі», сепаратистського руху, який виступав за відділення Північної Італії (самопроголошеного утворення під назвою «Паданія») від решти країни, Сальвіні став лідером молодіжного крила організації «Ліга Півночі». Він також виступав лідером «Ліги Півночі» в міській раді Мілана, як частини урядової коаліції разом з партією Берлусконі «Вперед, Італія!» та постфашистською партією «Національний альянс». Сальвіні був головним представником комуністичного внутрішнього руху всередині «Ліги Півночі» і очолював фракцію комуністів під час парламентських виборів у Паданії — це був різновид праймеріз, які організував перший секретар «Ліги Півночі» Умберто Боссі (Umberto Bossi) задля виявлення впливу внутрішніх фракцій в межах свого політичного руху.

Сальвіні, скориставшись перевагами свого зростаючого авторитету як нової політичної зірки в межах партії, відхилився в бік правих та повів «Лігу Півночі» у 2004 році на парламентські вибори в Європарламент від північно-західного

виборчого округу, ставши одним з головних представників своєї партії в Європейському парламенті. Сальвіні вважав себе затятим опозиціонером більшої інтеграції ЄС та всіх ініціатив націлених на розширення ЄС за рахунок Балкан, України та Грузії. Сальвіні, який нечасто з'являвся в Європейському парламенті, також критикував розширення НАТО та євроатлантичну інтеграцію. Він також вважав Росію важливим партнером, з яким на його думку мають співпрацювати європейські країни задля подолання нелегальної імміграції та захисту християнських цінностей.

У 2013 році, Сальвіні з великим відривом переміг свого історичного лідера у «Лізі Півночі» — Умберто Боссі на внутрішньому голосуванні у боротьбі за посаду нового секретаря партії. Задля того, щоб дистанціюватись від попереднього керівництва партії, Сальвіні привніс в програму «Ліги Півночі» національний компонент — замінивши сепаратистську риторику слоганами проти Єврозони, європейської інтеграції та всіх форм міграції. Сальвіні також встановив більш тісні зв'язки з іншими європейськими ультраправими партіями, такими як французький «Національний фронт» та голландською «Партією свободи». Під керівництвом Сальвіні, «Ліга Півночі» збільшила проросійську риторику через діяльність кількох регіональних асоціацій, зокрема «Культурна асоціація Ломбардія-Росія» задля поширення проросійського бачення геополітики в Італії. Такі асоціації, відповідно до аналізу, який був опублікований італійськими медіа, вважаються потужними інструментами впливу, які використовує Росія не лише в Італії, а й в інших країнах для встановлення прямих відносин з ультраправими партіями [1].

Специфічні відносини між Сальвіні та російським урядом, закріпились через часті візити Сальвіні до Москви, що породило також угоду між «Лігою півночі» та Єдиною Росією — партією Путіна.

Що стосується внутрішньої політики, то Сальвіні позиціонував себе головним

опозиціонером лівоцентристського уряду прем'єра Ренці. Перейменувавши свою партію у «Лігу», він очолив праву коаліцію, яка у 2018 році пройшла на виборах до парламенту разом з популістським «Рухом п'яти зірок», з яким згодом була утворена урядова коаліція. Будучи призначеним на посаду міністра внутрішніх справ, Сальвіні почав таємно виконувати обов'язки прем'єра. Він спровокував дипломатичну кризу з Францією щодо мігрантів та започаткував «антиміграційну вісь» з австрійським прем'єром Себастьяном Курцом та німецьким міністром внутрішніх справ, Горстом Зеєгофером.

Як продемонстрували його зв'язки з ультраправими політичними лідерами, спроможність встановлювати міжнародну співпрацю та коаліції є одним з головних вмінь, які використовував Сальвіні разом з вмінням грати на гніві та страхах італійців за для підняття свого політичного рейтингу. Після створення Націоналістичного блоку разом з Орбаном, Сальвіні наразі позиціонує себе як моральний лідер пан'європейської коаліції, яка націлена на захоплення влади в Європі.

Реальні шанси націоналістичного фронту на наступних виборах в Європейський парламент

Можливості очолюваного Сальвіні націоналістичного блоку отримати позитивний результат на наступних виборах в Європейський парламент є надзвичайно високими. З одного боку, майже всі сторони Націоналістичного блоку досягають консенсусу в своїх країнах завдяки риторичі, що базується на антиміграційних та антиєсівських слоганах. Зокрема, «Ліга» в Італії отримала надзвичайно високий рейтинг у 40%, як і «Фідес» в Угорщині також отримала високий рівень підтримки. В Німеччині, «Альтернатива для Німеччини» зросла в популярності, адже позиціонувала себе єдиною, яка заслуговує на довіру, опозицією до канцлерки Меркель. В Австрії прем'єр Курц має

солідну підтримку, а ультраправий популізм швидко шириться Швецією, Фінляндією та Францією.

Вишеградська група — це наступний регіон, де націоналістичній коаліції ймовірно вдасться отримати домінуючу роль в європейській політиці. В Чехії, новостворений уряд на чолі з популістом Андреем Бабишем поділяє антиміграційну риторичу Сальвіні та Орбана. Чеський президент Мілош Земан, колишній соціаліст який має особисті добрі стосунки з президентом Путіним, підтримує антинатівські та євроскептичні меседжі італійського міністра внутрішніх справ та угорського прем'єра.

Дещо проблематичною для націоналістичної коаліції може бути ситуація в Польщі, де правляча партія, консервативна ПіС, засвідчила тісні відносини з Орбаном в питанні міграційної кризи та боротьби проти європейської інтеграції.

Польський прем'єр Матеуш Моравецький та прем'єр Орбан встановили альянс спрямований на захист Польщі та Угорщини від будь-яких санкцій Єврокомісії. Так, на нещодавньому 28-му Економічному форумі в Криниць у Польщі польський міністр культури Пйотр Глінський та угорський міністр закордонних справ Петр Сіярто засвідчили свою солідарність та взаєморозуміння щодо європейської політики.

Тим не менше, участь польської ПіС в націоналістичному блоці Сальвіні є менш ймовірною з огляду на зовнішньополітичні питання. Сильна підтримка НАТО, яку демонструють як польський президент Анджей Дуда так і польський уряд, — тобто та підтримка, яку Варшава вважає найбільш ефективною для гарантування польської національної безпеки та безпеки у всій Центрально-Східній Європі проти ведення Росією війни на пострадянському просторі — не співпадає з проросійським баченням Сальвіні.

Путінський Інтернаціонал підтриманий Трампом

Складно передбачити точну кількість голосів, які націоналістичний блок може отримати на наступних виборах в Європейський парламент, однак слід підкреслити хто є головними геополітичними гравцями, які вітають коаліцію Сальвіні та Орбана.

В першу чергу, головним політичним стейкхолдером зацікавленим в перемозі націоналістичного блоку є Путін. За деякими оцінками, Росія підтримувала багато партій ультраправого та популістичного спрямування, які є в списку націоналістичного блоку надаючи їм фінансову та логістичну підтримку.

Це призвело до формування проросійського Інтернаціоналу, до якого увійшли партії як-то «Ліга» Сальвіні, «Фідес» Орбана, французький «Національний фронт» та німецька «Альтернатива для Німеччини», які відкрито виступають за розпад євроатлантичних інституцій та угод, а також за необхідність послаблення НАТО через стратегічний альянс з путінською Росією

для вирішення питань міграції, сирійської кризи та інших глобальних проблем.

Президент Трамп, який здається зацікавлений у поглибленні кризи між країнами-членами ЄС, може також бути зацікавленим у хороших результатах націоналістичного блоку на виборах до Європарламенту.

Трамп та Сальвіні, крім того, підтримували один одного на кількох публічних заходах, зокрема під час праймеріз Республіканської партії, коли під час заходу у Філадельфії Трамп зустрівся із Сальвіні і назвав його «хорошим майбутнім прем'єром для Італії».

Президент Трамп також виказував сильну опозицію всім проміграційним ініціативам Сальвіні та Орбана. Трамп також виступав на підтримку економічного протекціонізму — політики, яку пропонує Сальвіні разом задля посилення економіки Італії. Більше того, як продемонструвала гельсінська зустріч Трампа з Путіним, Трамп сприймає Путіна партнером, за що й виступає Сальвіні.

Список використаних джерел:

1. Giovanni Tizian, Stefano Vergine. L'Espresso. Chi c'è dietro Matteo Salvini? Dagli amici russi ai riciclati del Sud. 18 лютого 2018 р. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://espresso.repubblica.it/inchieste/2018/02/09/news/matteo-salvini-russia-riciclati-1.318144>

Сесіль ВЕСЬЄ,

Професор Університету Верхньої Бретані Рен II,
Російські і радянські студії,
Франція

Французькі нащадки білих російських емігрантів та російська влада

**The French Descendants of White Russian Émigrés, their Churches, their Cemeteries
and the Russian Authorities: Identity Issues, Juridical Conflicts and Geopolitical Context**

The conflicts around the possible recognition by the Patriarchate of Constantinople of an autocephalous Ukrainian Orthodox Church show that the Moscow Patriarchate is also an instrument used by the Russian political authorities to assert the proclaimed reality of a “Russian world” dominated by Moscow, and to spread the Kremlin’s narratives. In France, an Orthodox Church cannot hope to play a dominant role; furthermore, the State and the Churches are clearly separated, in law and in fact. However, the Moscow Patriarchate with the help of the Russian authorities does not remain inactive even in France.

Російська православна церква і її українська філія УПЦ МП своєю діяльністю неодноразово доводили що є острівцями «руського мира» і «путінського православ'я» в Україні, провідниками пропагандистської імперської політики Росії, якщо не сказати окремою структурою російських спецслужб. Свідченнями того є численні випадки викриття «священників подвійного призначення», відмови відспівувати українських воїнів АТО, факти переховування зброї, боєприпасів та бойовиків у Святогірській лаврі у 2014 р.

7 вересня стало відомо, що Вселенський патріарх Варфоломій підтвердив наміри дарувати українській церкві автокефалію, призначив екзархів в рамках підготовки до надання автокефалії УПЦ, у відповідь на що Синод РПЦ при-

пинив молитовне спілкування з Константинопольським патріархатом. Показовою є реакція Росії, зокрема представник синодального відділу відносин церкви та суспільства і ЗМІ, Володимир Легойда зазначив: «Призначення Вселенським патріархом Варфоломієм своїх представників в Україні РПЦ вважає вторгненням на канонічну територію Московського патріархату. Такі дії не залишаться без відповіді».

Цікавим є той факт, що сама по собі РПЦ є розкольницькою автокефалією, самопроголошеною у 1448 році, коли в Москві самостійно обрали митрополита Іону без дозволу Вселенського патріархату. Православній церкві Росії ніколи не надавався Томос про автокефалію, в той час як абсолютно всі сучасні автокефалії, окрім древніх патріархатів, були створені Томосами Константинопольської церкви.

У контексті перспективи надання Вселенський Патріархом автокефалії Українській Православній Церкві, російські спецслужби готують операцію щодо зриву створення та становлення Єдиної Української Церкви, шляхом підбурювання конфліктів між її прихильниками та противниками. Створення Єдиної Української Церкви тягне за собою низку закономірних майнових питань: право власності на вже існуючі церкви, церковні землі здані в оренду, повернення конфіскованого радянською владою культового майна, тощо.

ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКІ ОЦІНКИ

Прикметно, що РПЦ виступає головним агентом ФСБ не лише на релігійному фронті в Україні, а й в інших країнах, зокрема у Франції, про що люб'язно погодилася написати професор Університету Рен II, Франція Сесіль Вес'є, також відома в Україні своєю книгою «Російські мережі у Франції».

Конфлікти навколо визнання Константинопольським патріархатом автокефалії Української православної церкви демонструє, що Московський патріархат є інструментом, який використовується російської владною верхівкою на підтримку «русского мира» керованого Москвою та поширення наративів Кремля.

У Франції, православна церква не може сподіватися на відведення їй домінуючої ролі, тим більше інститути держави і церкви є чітко розділеними на юридичному рівні та в повсякденному житті, проте Московський патріархат, за підтримки російської влади, проводить активну діяльність навіть у Франції.

З 2014 року нова «російська» церква будується у Страсбурзі, де як відомо розташовується частина європейських інституцій. Більше того у 2016 році «російський» кафедральний собор був відкритий у самому серці Парижу. При соборі був також відкритий «культурний центр» (*кафедральний собор Святої Трійці Корсунської єпархії РПЦ та Російський духовно-культурний центр — прим. наша*), спрямований на залучення різноманітних верств населення, й не лише прихожан. Тим не менше, той факт, що російська влада прийняла рішення профінансувати будівництво собору в Парижі, свідчить також про те, що їм не вдалось за кілька років конфліктів отримати контроль за собором побудованим ще за часів правління російського імператора Олександра II на вул. Дару, 12 (*Кафедральний собор Олександра Невського, 12 Rue Daru, 75008 Paris, Франція — прим. наша*). Протягом кількох років, росіяни проводили відкрито агресивні дії у Франції та Західній Європі задля отримання контролю над церквами, де більшість прихожан є нащадками французьких

дисидентів російських емігрантів, — те що їм не вдалось отримати контроль над церквами є прямою заслугою патріарха Константинопольського.

Використання співвітчизників в якості агентів впливу

Франція з 1917 року надала притулок кільком хвилям російськомовних емігрантів, проте найбільшою з них була перша хвиля, яка стала наслідком революції 1917 року, а з кінця 80-х років була оцінена в Росії як найбільш значуща. При Путіні Кремль інтенсифікував політику «примирення» — іншими словами контролю — і у жовтні 2001 року Перший Всесвітній конгрес співвітчизників був проведений у Москві, де Владімір Путін виступив із закликом консолідації російської діаспори та її зв'язків із Росією. В результаті у 2003 році була створена Всесвітня міжнародна рада російських співвітчизників, які проживають закордоном — саме у 2003 році Кремль почав проводити більш активну політику по відношенню до французьких дисидентів — нащадків білих емігрантів. Далі у 2007 році була створена російська громадська організація «Русский мир», на чолі якої виступив онук колишнього міністра закордонних справ СРСР В'ячеслава Молотова. Дана організація головним завданням вбачала консолідацію «русского мира», і свою діяльність проводила за підтримки вже іншої організації «Россотрудничества», створеної у вересні 2008 року під патронатом Міністерства закордонних справ РФ [1].

В той час була прийнята нова концепція «співвітчизників». Відповідно до Закону від 23 липня 2010 року (*Федеральний Закон от 23 июля 2010 года № 179-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный Закон «О государственной политике российской федерации в отношении соотечественников за рубежом» — прим. наша*), термін «співвітчизники» використовується на позначення дійсних та колишніх громадян Російської Федерації, а також колишніх громадян СРСР і іноземних громадян — в тому

числі французів — чиї предки проживали на території Росії, зокрема Російської держави, Російської республіки, РРФСР, СРСР і Російської Федерації, а також «сделавшие свободный выбор в пользу духовной, культурной и правовой связи с Российской Федерацией лица, чьи родственники по прямой восходящей линии ранее проживали на территории Российской Федерации [2]».

У Франції перший Форум «Російських співвітчизників» був проведений 17 вересня, 2011 року у російському посольстві [3], в присутності російського посла. Така політика дала свої плоди і у грудні 2014 року, дехто з західних дисидентів, нащадків білих емігрантів підписали колективний лист на підтримку дій Кремля та розв'язаної Росією війни в Україні [4]. Ця петиція, опублікована у Франції на маловідомому сайті, була моментально поширена головними російськими інформаційними агентствами: РИА Новости [5], Российская газета [6], Комсомольская правда [7]. Проте далеко не всі французькі дисиденти — нащадки білих емігрантів, поділяють таку підтримку Путіну, а їх відмінна позиція по відношенню до Кремля чітко простежується у конфліктах довкола «російських» церков у Франції, прикладом чого став інцидент у французькому місті Ніцца.

В Ніцці. Дві «російські» церкви та одне кладовище

Представники російської «еліти», що почали відвідувати Французьку Рив'єру у другій половині 19 ст. [8]. Вони побудували в Ніцці православний храм — Церкву святителя і чудотворця Миколая і мучениці цариці Олександри, освячену у 1860 році на вул. Лоншамп (*rue de Longchamp, 6*), у 1867 — російське православне кладовище на пагорбах в кварталі Кокад, і потім в центрі цього кладовища — Нікольську каплицю, відкриту у 1912 році. Земельна ділянка, де була побудована церква, була викуплена російським імператором Олександром II і пе-

рейшла в спадок імператору Миколі II, який у 1909 році, передав її в оренду на 99 років Санкт-Петербурзькій єпархії під будівництво собору [9].

Після Великої Жовтневої революції 1917 року, російська громада в Ніцці суттєво розрослася, однак й суттєво збідніла [10]. Емігранти, які все втратили в Росії, призвичаїлися влаштувати зустрічі в Ніцці на території та поблизу російських православних церков, які перетворилися не лише на місця богослужінь, але й соціалізації, взаємопідтримки та навчання, що дозволяло підтримувати ідентичність, яка зазнала впливу примусового приміщення з рідної країни. У 1923 році, у відповідності до французького законодавства щодо діяльності громадських асоціацій, російські емігранти створили громадську організацію в Ніцці, яка мала назву «Російська православна релігійна асоціація в Ніцці» (фр. Association Cultuelle Orthodoxe Russe Nice, ACOR-Nice), яка взяла на себе відповідальність підтримувати в належному стані дві церкви та кладовище.

Парафіяни були переміщені під контроль митрополита Євлогія, який був призначений керуючим над російськими православними парафіями у Західній Європі, і якому московський патріарх Тихон ввірив владу діяти від імені РПЦ закордоном. У 1927 році, коли ситуація з вірянами погіршилася в СРСР, митрополит Євлогій передав власність РПЦ у Франції місцевим релігійним організаціям, зокрема ACOR [11]. У 1930 році, він звернувся до Вселенського Патріарха Константинополя взяти під його юрисдикцію російські церкви у Західній Європі [12]. Таким чином, ці церкви отримала можливість сповідувати, зокрема у Франції, більш відкрите, толерантне та інтелектуально стимулююче православ'я, ніж православ'я яке сповідував Московський патріархат, базуючись на рішенні Помісного собору Православної російської церкви 1918 року, яке було і залишається осередком агентів КДБ.

Претензії зі сторони Російської Федерації

7 лютого 2006 року, коли наближалась дата завершення терміну оренди підписаної у 1909 році, Кремль прислав юриста, який анонсував, що Росія претендує на право власності на собор у Ніцці. За версією Москви, земельна ділянка, на якій розташований собор, до 1917 року перебувала у власності Російської імперії, правонаступником якої є Російська Федерація [13]. Так, почалася судова тяганина. 22 травня 2009 року, газета *Monaco-Matin* нагадала: «Цей бій Давида проти Голіафа. Останні три роки релігійна асоціація в Ніцці бореться проти держави Росія. Найбільша країна світу (17 млн кв.км) жадає заволодіти маленьким клаптиком землі — маленьким анклавом православного собору в Ніцці [14]»

Для асоціації ACOR-Nice та її прихильників, на кону перш за все ідентичність, пам'ять та історія громади, яка була в насильницький спосіб витіснена з Російської імперії та доклала надлюдських зусиль разом задля збереження російської культури та традицій у Франції. Також, це був спосіб сповідувати православ'я. Звідси законмірне питання: хто є « правонаступником » дореволюційної Росії — діаспора чи пострадянська російська влада? А це, в свою чергу, піднімає питання про ідентичність сьогоденної Росії.

Так чи інакше, але Російська Федерація перемогла після кількох років конфлікту. Собор був повернений знов під контроль Московського патріархату, і після реновації відбулась офіційна церемонія відкриття 19 січня 2016 року в присутності Олександра Орлова, тогочасного посла Російської Федерації у Франції, Павла Фрадкова, випускника Академії ФСБ РФ та заступника голови Адміністрації Президента РФ, та Крістіана Естрозі (Christian Estrosi), мера Ніцци [15], чим було продемонстрована залученість Кремля у справу Московського патріархату.

Дехто з нащадків російських емігрантів, і не лише в Ніцці, залишаються впевненими, що передача собору в Ніцці Московському па-

тріархату була вимогою Володимира Путіна, який на той час перебував на прем'єрській посаді, до його тогочасного французького колеги — Франсуа Фійона. За їх свідченнями, ця вимога була прямо та привселюдно позначена під час офіційного банкету в Рамбуйє. Відтак мова йшла про ймовірний тиск на правосуддя в контексті інших тогочасних подій: «путінофільї» тогочасного президента Саркозі, намагання Франції продати Росії авіаносці «Містралі», продаж Росії землі під забудову нового православного храму в Парижі; присутності російських олігархів у Французькій Рив'єрі, що генерувало значні прибутки для регіону та для Ніцци як міста.

Скандал навколо кладовища Кокад

Наприкінці 2014 року асоціація ACOR-Nice з'ясувала, що кадастрові записи були змінені, а Російська Федерація почала претендувати на право власності на Церкву святителя і чудотворця Миколая і мучениці цариці Олександри на вул. Лоншамп та Нікольську каплицю на кладовищі Кокад [16]. 24 квітня 2015 року ACOR-Nice подала позов проти російського посла та нотаріуса [17].

Справа й досі розглядається, а деякі прибічники асоціації ACOR-Nice говорять про намагання сфальсифікувати справу та підкупи. Ситуація погіршилася 18 лютого 2016 року, коли активісти організації ACOR-Nice побачили, що ворота на кладовищі Кокад були зламані, повішений новий замок і табличка із застереженням, що кладовище — це власність Російської Федерації. Людиною, яка це зробила виявився «французький інженер промосковської орієнтації» та Ігор Шелешко, помічник священника кафедрального собору Ніцци [18]. Після того, як Шелешко загинув 14 липня, 2016 року під час терористичного нападу в Ніцці, з'ясувалось, що він був «ветераном радянської армії» [19].

19 лютого 2016 року члени асоціації ACOR-Nice зняли замок за допомогою слюсаря та повісили на ворота кладовища нову табличку, яка довго там не протрималася з написом: «Путін, зупинись! Ми не в Україні, і не в Криму. Лиши

наших покойных близких спочивати у мирі!» [20]. Після цього представники Російської Федерації разом зі священником прибули на кладовище. На наступний день після конфронтації [21], обидві сторони конфлікту отримали ключі від замку, однак табличка з написом про те, що кладовище знаходиться у власності Російської Федерації залишилась [22]. Скандал видався настільки гучним, що про нього написали не лише в місцевих газетах, але й деякі опозиційні російські медіа [23].

З того часу ситуація мало змінилась. Віднині постало ще одне питання що означає наявність «російського» кладовища та «російської» церкви у Франції, коли постає конфлікт між громадянами Франції, нащадками російських дисидентів та російською пострадянською владою. 29 лютого 2016 року, ACOR-Nice надав докази, що термін «російське кладовище», не означає, що померлі, що там спочивають, були обов'язково росіянами. Французька асоціація таким чином відхиляє саму концепцію «співвітчизників» розроблену Кремлем, і стверджує, що «російський релігійний характер асоціації

ACOR-Nice не означає, що державні органи РФ можуть впливати або контролювати діяльність ACOR-Nice у будь-який спосіб [24]». В той час як інші дисиденти, нащадки білих емігрантів схвалюють російське бажання забрати кладовище, і не приховують, що гроші — це головний аргумент. Вони наводять приклад іншого російського кладовища — Сент-Женев'єв-де-Буа, поблизу Парижу, де Росія взяла на себе витрати по догляду за могилами.

Скандали в Ніцці чи в інших французьких містах: в Парижі, Каннах чи Біарріці, пролили світло та поглибили існуючі протиріччя не лише між французькими дисидентами, нащадками білих емігрантів та представниками РФ, а й в середині самої спільноти нащадків білих емігрантів. Постало багато питань про практики, які Росія застосовує у Франції, і підтвердився факт геополітичної ролі, яку Московський патріархат намагається відігравати. У Франції як і в Україні, ідентичність є болючим питанням, а релігія використовується Кремлем як потужний інструмент впливу.

Список використаних джерел:

1. Федеральное агентство по делам Содружества Независимых государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://rs.gov.ru/ru/about>.
2. Интернет-портал «Российской газеты». Федеральный закон от 23 июля 2010 г. N 179-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом» [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.rg.ru/2010/07/27/sootech-dok.html>.
3. Russie.net. Le web franco-russe. Le Forum des compatriotes (sootechestevennik) russes s'est terminé samedi soir. 17 septembre 2011 — Paris, Ambassade de Russie. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.russie.net/Le-Forum-des-compatriotes-sootechestevennik-russes-s-est-terme-samedi-soir>
4. Федеральное казенное учреждение «Информационный историко-научный центр военной исторической библиотека Генерального штаба Вооруженных сил Российской Федерации». [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.russkymost.net/spip.php?article70>.
5. Александр Гамов. Русская белая эмиграция вновь вступила за Россию-матушку. Комсомольская правда. 25 декабря 2014 г. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.kp.ru/daily/26325/3206463/>.
6. Вячеслав Прокофьев. Париж, Севастопольский бульвар. 25 декабря 2014 г. [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://m.rg.ru/2014/12/25/pismo.html>.

ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКІ ОЦІНКИ

7. Александр Гамов. Русская белая эмиграция вновь вступилась за Россию-матушку. Комсомольская правда. 25 декабря 2014 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.kp.ru/daily/26325/3206463/>.
8. OBOLENSKY Alexis, « La communauté russe de Nice », OBOLENSKY Alexis, SVETCHINE Luc, GATIER Pierre-Antoine, *Les Églises russes de Nice*, Arles, Éditions Honoré Clair, 2010, p.8-9.
9. SVETCHINE Luc, « La Cathédrale Saint-Nicolas », OBOLENSKY Alexis, SVETCHINE Luc, GATIER Pierre-Antoine, *op. cit.*, p.50 et p.56.
10. OBOLENSKY Alexis, *op. cit.*, p.14-15.
11. «Communiqué de l'ACOR-Nice, 29/02/2016 », [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://acorinfo.blogspot.fr>. Alexis Obolensky's interview by Cécile Vaissié, Nice, 24 February 2017.
12. OBOLENSKY Alexis, *op. cit.*, p.17-18.
13. Monaco-matin. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://archives.monacomatin.mc/article/nice/nice-le-kremlin-na-pas-renonce-a-recuperer-leglise-russe.26414.html>.
14. Ibid.
15. Юрий Сафронов. «Русский мир» теперь и на кладбище в Ницце. Новая газета. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/02/27/67595-171-russkiy-mir-187-teper-i-na-kladbische-v-nitstse>.
16. « Mainmise de l'État russe sur les biens d'une association culturelle niçoise », http://acorinfo.blogspot.de/2016/02/mainmise-de-letat-russe-sur-les-biens_29.html#links.
17. «Brève chronologie des événements de 2014-2015 », [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://acorinfo.blogspot.fr>.
18. Andrew Higgins. The New York Times. In Expanding Russian Influence, Faith Combines With Firepower. September 13, 2016. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: https://www.nytimes.com/2016/09/14/world/europe/russia-orthodox-church.html?_r=0. Attentat de Nice: Yannis, Fatima, Linda, Sean, Mehdi, Daniel... Qui sont les victimes? Le 15 October, 2016. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.20minutes.fr/societe/1891723-20161015-attentat-nice-yannis-fatima-linda-sean-mehdi-daniel-victimes>. ABC News. Nice attack: Who were the victims of the Bastille Day terrorist assault? July 18, 2016. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.abc.net.au/news/2016-07-16/who-were-the-nice-attack-victims-france-bastille/7634574>.
19. « Guerre froide », *Nice-Matin*, 25 février 2016.
20. « Communiqué de l'ACOR-Nice. 29/02/2016 », [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://acorinfo.blogspot.fr>
21. Юрий Сафронов. «Русский мир» теперь и на кладбище в Ницце. Новая газета. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/02/27/67595-171-russkiy-mir-187-teper-i-na-kladbische-v-nitstse>.
22. Ксения Собчак, Павел Лобков. Телеканал Дождь. Война на погосте. Как русские эмигранты делят с Москвой кладбище в Ницце. 28 февраля 2016. [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: https://tvrain.ru/teleshov/bremja_novostej/kak_russkie_aristokraty_deljat_s_putinym_kladbische-404550/
23. «Communiqué de l'ACOR-Nice, 29/02/2016», [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://acorinfo.blogspot.fr>.

Огляд іноземних джерел по Чорноморському регіону

Забудьте про «Джавеліни». Що необхідно Україні, аби Путін зупинився.

*Стефен Бланк (Stephen Blank),
the Atlantic Council, 7 вересня 2018 р.
<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/forget-javelins-what-ukraine-needs-to-get-putin-s-attention>*

Спеціальний представник Держдепу США по Україні Курт Волкер нещодавно розповів The Guardian, що США готові запропонувати Україні нове озброєння, щоб захистити себе. Немає сумніву, що Україна потребує цієї зброї; в Азовському і Чорному морях Москва веде одночасну військову та економічну війну проти Києва. **Москва має можливість розпочати десантну операцію на узбережжі України, щоб ізолювати Маріуполь та південне українське узбережжя в районі Одеси.** Відбуваються перманентне нарощування присутності підрозділів ВМС, ВПС та сухопутних сил РФ в Криму та навколо нього.

Як буде виглядати наступ? Амфібійна операція може з великою долею ймовірності включати масовані вогневі удари по наземним цілям артилерійськими та ракетними засобами, що будуть розташовуватися в морі. Ще однією опцією є використання військово-повітряних сил Росії самостійно або в поєднанні з десантною операцією або військово-морською операцією, яка буде ґрунтуватися на вогневих ударах з судна по узбережжю. Той факт, що вся авіаційна десантна сила РФ бере участь у навчаннях «Схід-2018» на Далекому Сході, може свідчити про те, що Москва готується використати ці сили в майбутньому як перший етап комбінованої атаки на узбережжі Чорного моря України.

Блокада Росією Азовського моря, ймовірно, поширяться на узбережжя України, включаючи

Одесу, і може бути спрямована на захоплення енергетичних родовищ, які все ще залишаються під контролем України в Чорному морі.

Існує очевидна необхідність надання військового озброєння Україні. Немає жодних ознак того, що переговори Курта Волкера з Владиславом Сурковим відновляться, або що у Москві існують наміри завершити війну. Насправді, вважається, що Москва не буде робити жодних серйозних кроків, доки Україна не обере нового президента та парламент у 2019 році.

Який найшвидший спосіб надання Україні зброї задля відбиття російського наступу з моря? Надати протикорабельні ракети Гарпун (US-AGM-84 Harpoon Block II), протикорабельні ракети великої дальності (AGM-158C LRASM), а також норвезькі протикорабельні ракети (Naval Strike Missile). Окрім того, Україна потребує платформи запуску та систему таргетингу.

***

Туреччина і чорноморська безпека: десять років після війни в Грузії

*Дімітар Бечев (Dimitar Bechev),
the Atlantic Council, незезедентний
старший науковий співробітник,
8 серпня 2018 р.*

<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/turkey-and-black-sea-security-ten-years-after-the-war-in-georgia>

Війна 2008 року розв'язана Росією у Грузії була критичною для Туреччини, адже підкреслила делікатне балансування Анкари між Заходом та Росією, якого президент Реджеп Таїп Ердоган досі дотримується сьогодні.

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

Грузія не була просто ще одним сусідом для Туреччини — обидві країни побудували міцні дипломатичні та торговельні зв'язки з моменту розпаду Радянського Союзу, але Росія також стала провідним комерційним та політичним партнером для Анкари. Турецькі полісімейкери сприймали російські дії у Чорному морі як серйозний виклик і намагалися пом'якшити конфлікт.

Коли ще тоді прем'єра Ердогана запитували про вторгнення Росії у Грузію у 2008 році, він відповідав: «Зі сторони Туреччини буде неправильно схилитися у бік однієї чи іншої сторони. Певні кола намагаються підштовхнути Туреччину у бік Росії або Сполучених Штатів після грузинського інциденту. Одна зі сторін, Сполучені Штати — наш найближчий союзник. Інша сторона, Росія — наш важливий торговельний партнер. Ми будемо діяти як того вимагають національні інтереси Туреччини».

12 серпня 2008 року турецький прем'єр поїхав до Москви просувати так званий Пакт стабільності на Кавказі — крок більш красномовний ніж заяви про нейтралітет. На угоду Москві, Туреччина наполягла щоб американські військові судна, які доставляли гуманітарну допомогу грузинам повинні дотримуватися спеціального положення Конвенції Монтре 1936 року, і не дала дозвіл на прохід у Чорне море двох госпітальних суден ВМС США. Турецьке Міністерство закордонних справ запевнило Москву, що американські судна меншої тоннажності, які натомість послали США, покинуть Чорне море протягом 21 дня — періоду встановленого договором.

Такі реверанси на користь Москви не залишилися непоміченими у Вашингтоні. Туреччина була виключена з переліку країн, які мав відвідати під час свого турне віце-президент США Дік Чейні, — тоді передбачались зупинки в Тбілісі, Баку та Києві. Натомість, Сергій Лавров, міністр закордонних справ Росії, прибув 2 вересня 2008 року до Стамбулу. Турецька реакція на кризу стала відображенням розгубленості заходу та особливо США. Туреччина піддала сумнівам той факт, що Америка мала жорсткі зобов'язання в чорно-

морському регіоні. В разі реалізації найгіршого сценарію, Анкара могла би залишитися один на один в суперечках з Росією.

Уроки 2008-го актуальні і сьогодні. Російсько-турецька безпекова співпраця після спаду у 2015-2016 роках через Сирію наразі процвітає, так само як і безпекова співпраця із західними союзниками, зокрема зі Сполученими Штатами знаходиться на найнижчому рівні за всі часи. Багато хто у Вашингтоні та Європі побоюється того, що Туреччина відвернеться від НАТО на користь партнерства з Путіним. Необмежена влада Ердогана схожа на намагання відтворити кремлінську систему управління.

Тим не менше, Туреччина більш схожа на попутника ніж на союзника Росії. Ердоган дотримується політики багатовекторності в Чорному морі, намагаючись підтримувати зв'язки з Україною та Грузією, і залишаючи відкритим поле для маневру. Тристороння співпраця між Туреччиною, Грузією та Азербайджаном посилюється. Турецький уряд продовжує підтримувати розширення НАТО. На останньому саміті НАТО в Брюсселі міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу зауважив, що НАТО має надати членство Грузії та Боснії і Герцеговині на додаток до Македонії, яка розпочала переговорний процес щодо вступу.

Таким чином, передчасно говорити про російсько-турецький союз, так як це було у 2008 році. Війна в Грузії нагадує Туреччині, що вона «грає другу скрипку» на Південному Кавказі після Росії. Анексія Криму екстраполювала це твердження на роль Туреччини загалом в Чорному морі. Відповідь Анкари: стратегія м'якого балансування та «подвійне парі» з НАТО. Проблема в тому, що зовнішня політика на основі закликів «зробимо Туреччину знов великою», яку проводить Ердоган є водночас націоналістичною за змістом та односторонньою за методами реалізації. З турецької перспективи Трансатлантична співпраця є скоріше інструментом просування національних цілей, а не спільних цінностей.

***

Російська стратегія «удава» в Азовському морі: прелюдія перед висадкою морського десанту

Ігор Кабаненко, адмірал ВМСУ у відставці, перший заступник начальника Генерального штабу ЗСУ (2012-2013), колишній заступник міністра оборони України. The Jamestown Foundation, 1 червня 2018 року
<https://jamestown.org/program/russias-boa-constrictor-strategy-in-the-sea-of-azov-a-prelude-to-amphibious-landings/>

Після офіційного відкриття 16 травня ц.р. Керченського мосту ФСБ почало систематично затримувати судна, що прямували в/з портів Азовського моря через Керченську протоку. Присутність підрозділів ВМС РФ суттєво зросла з початку року та продовжує збільшуватися, включаючи передислокацію артилерійських човнів та малих ракетних кораблів з місць дислокації Каспійської Флотилії. Поява в Азовському морі двох малих ракетних кораблів озброєних ракетами класу «Калібр» значно підвищило спроможність Москви здійснювати високоточні удари вглиб території України одночасно з двох морських оперативних районів — з обох сторін Керченської протоки. Чорноморський флот РФ суттєво збільшив частоту проведення морських навчань із задіянням авіації та засобів протиповітряної оборони.

Прикметним є нарощування Росією засобів океанографії, що здатні проводити морські операції гібридного типу. Окрім встановлення океанографічних засобів на морі, в тому числі поряд з підводними лініями зв'язку, активність була спрямована на посилення використання безпілотних підводних апаратів, які наразі залучені до комплексних океанографічних експедицій в Азовському морі. Російська «гібридна» морська активність в Азовському морі включає використання засобів

радіоелектронної розвідки.

Протягом кількох днів у травні-червні ц.р., автоматична ідентифікаційна система спостереження морського трафіку в реальному часі вийшла з ладу, і не відображала навігацію в критично важливих частинах Азовського моря. Можливою причиною експерти вважають некоректну роботу приймаючої станції в м. Темрюк, Росія. Проте, в цей час не було зафіксовано сповіщень міжнародної автоматизованої системи (NAVAREA) щодо ремонту чи несправності станції Темрюк. Більше того, станція була позначена зеленим кольором на картах морського трафіку системи, який використовується на позначення діючих станцій. Відтак тимчасове вимкнення системи було цілеспрямованою акцією з метою приховування переміщення російських човнів.

***

Головна ціль Росії

Януш Бугайські (Janusz Bugajski), Centre for European Policy Analysis (CEPA), 7 вересня 2018 року
<https://www.cepa.org/russias-primary-targets>

Падіння рейтингів популярності президента РФ Путіна на фоні зростання опозиційних настроїв та підняття пенсійного віку можуть знов підштовхнути Кремль до того, що потрібно відволікти увагу суспільства та мобілізувати його проти уявного іноземного ворога.

Російські інструменти агресії проти сусідніх країн — це хитрість та підступність, що стало очевидним під час наступу на Донбас та захоплення Кримського півострова. Така стратегія генерує конфуз, підриває здатність західних країн до колективної відповіді та максимізує можливості Кремля. Для того, щоб бути здатними вчасно реагувати, США та НАТО мають оцінити загрози для всіх потенційних об'єктів нападу Кремля вздовж російського кордону, віднайти фактори стримування для кожної потенційної цілі і підготувати пакет військових та дипломатичних наслідків якщо буде знов здійснена агресія.

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

Від Балтійського регіону і до Кавказу, Москва має в своєму арсеналі низку конфліктів, що поки знаходяться у латентній фазі, які вона здатна реанімувати. Естонія та Латвія були під прицілом ще з того часу як Путін прийшов до влади майже 20 років тому. Економічні та політичні успіхи цих країн після виходу з орбіти впливу Москви з іншого боку можуть бути названими поразками Росії. Малоімовірно, що Росія зважиться на повномасштабний наступ на ці країни і увійде у відкриту конфронтацію з НАТО, проте **Москва може спровокувати конфлікти в окремих регіонах обох країн, де проживає велика кількість російськомовного населення, в тому числі в історичному регіоні Латгалія у східній Латвії. Далі на південь вразливим до російського нападу залишається Сувалкський коридор між Польщею та Литвою. Підрозділи сухопутних сил РФ в разі наступу з Калінінграду та Білорусі зможуть відрізати Сувалкський коридор та завадити НАТО виступити гарантом безпеки своїх трьох країн-членів.** Нещодавнє (серпень 2018 р.) призначення Михайла Бабица, довіреної особи Путіна, послом Росії в Білорусі вказує на те, що Кремль поступово збільшує тиск на Лукашенка, щоб змусити його дати дозвіл на розташування російських військових баз ближче до кордону з Польщею та Литвою. М. Бабица також може створити загрозу перебування Лукашенка на посаді президента шляхом підбурювання проросійських протестів та проти зближення із заходом.

Україна залишається відкритою до наступної хвилі дестабілізації. Спостерігається ескалація в Азовському морі, де російські підрозділи ВМС блокують українські порти Бердянськ та Маріуполь вже кілька місяців. **Нарощування військової присутності в Азовському морі свідчить про наміри Росії захопити узбережжя Азовського моря.** Росія також інтенсифікує бойові дії на Донбасі. Вбивство Захарченка, ватажка сепаратистських угруповань ДНР, може свідчити про те, що Кремль вирішив поставити нових лідерів для інтенсифікації наступу. В Молдові, російські спецслужби грають на протиріччях проєвропейських та

проєвразійських сил. Лідери уряду та опозиції звинувачують один одного у зв'язках із російськими спецслужбами. В результаті протести та політичний параліч дестабілізують країну на перешкоджають прогресу на зближення з ЄС.

Москва посилює окупацію Абхазії та Південної Осетії, що може вилитися в «антитерористичну операцію» або ж місію на посилення російської військової присутності у Вірменії. З іншого боку, невдоволення Москви політикою прем'єр-міністра Вірменії Ніколи Пашиняна та його кампанією проти політичної корупції може також стимулювати Москву втрутитися у вірменську політику, або ж навіть до провокацій і підбурювання нової ескалації конфлікту з Азербайджаном в Нагорному Карабаху.

***

Напруження в Азовському морі

Даніель Шеліговські (Daniel Szeligowski), Польський Інститут міжнародних справ (The Polish Institute of International Affairs, PISM), 23 серпня 2018 р.

<http://www.pism.pl/publications/bulletin/no-114-1185>

Після анексії Криму та будівництва мосту через Керченську протоку Росія отримала майже повний контроль над Азовським морем і зараз використовує ситуацію для обмеження свободи судноплавства. Такі дії, в основному, є елементом економічного тиску на Україну, але Росія також може спровокувати збройні інциденти, які становлять загрозу стабільності в Чорноморському регіоні.

Росія збільшила свою військову присутність в Азовському морі, обґрунтувавши це необхідністю захисту Керченського мосту. За деякими оцінками, в басейні Азовського моря в даний час існує близько 40 російських кораблів, у тому числі два корвети класу «Буян-М», озброєні крилатими ракетами

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

«Калібр», які раніше брали участь у російській військовій операції в Сирії. Це дозволяє Росії здійснювати контроль над Азовським морем та проходженням торговельних суден, оскільки в цій місцевості дислокуються лише підрозділи берегової охорони Державної прикордонної служби України. Існує також мало можливостей посилення українських сил у регіоні, оскільки військово-морський флот втратив близько 70% свого потенціалу в результаті анексії Криму.

Російське обмеження свободи судноплавства в Азовському морі призводять до негативних наслідків для української економіки, зменшуючи комерційну привабливість українських портів Маріуполь та Бердянськ. Крім того, внаслідок будівництва мосту через Керченську протоку судна, висота яких над ватерлінією перевищує 33 метри і довжиною більше 160 метрів більше не можуть входити до акваторії Азовського моря. Це виключає майже 150 суден, які заходили в українські порти, включаючи судна класу Panamax.

Наслідки російських дій перш за все стосуються Маріуполя. Порт став другим за значенням (після Одеси) найважливішим для України пунктом експорту металу, який становить майже 25% загальних експортних надходжень країни. Вантажобіг порту знизився на 30%, він втратив щонайменше один великий контракт, і був змушений скоротити час роботи своїх співробітників. Крім того, великим металургійним підприємством, розташованим в Маріуполі, що належать олігарху Рінату Ахметову, довелося перенаправити частину своєї продукції до портів Чорного моря, що негативно вплинуло на їх фінансовий стан. Промисловий сектор є основним джерелом зайнятості в регіоні, тому втрати робочих місць можуть стати загрозою для соціальної стабільності.

Поки дискусія про необхідність припинення дії Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки 2003 року інтенсифікується в Україні,

малоймовірно, що таке рішення, хоча і виправдане з точки зору міжнародного права, буде втілено на практиці. Досягнення угоди з Росією на морському кордоні в Азовському морі буде неможливим, оскільки російська влада не погодиться визнати український суверенітет над Кримом і, як наслідок, права України контролювати Керченську протоку. Будь-яка спроба української берегової охорони забезпечити контроль територіальних вод України навколо Криму, ймовірно, зустрінеться військовою відповіддю РФ.

***

Одна з опор НАТО: румунські амбіції в Чорному морі

Володимир Сокор, The Jamestown Foundation, 7 серпня 2018 року
<https://jamestown.org/program/pillar-of-nato-romanas-ambition-in-the-black-sea-region/>

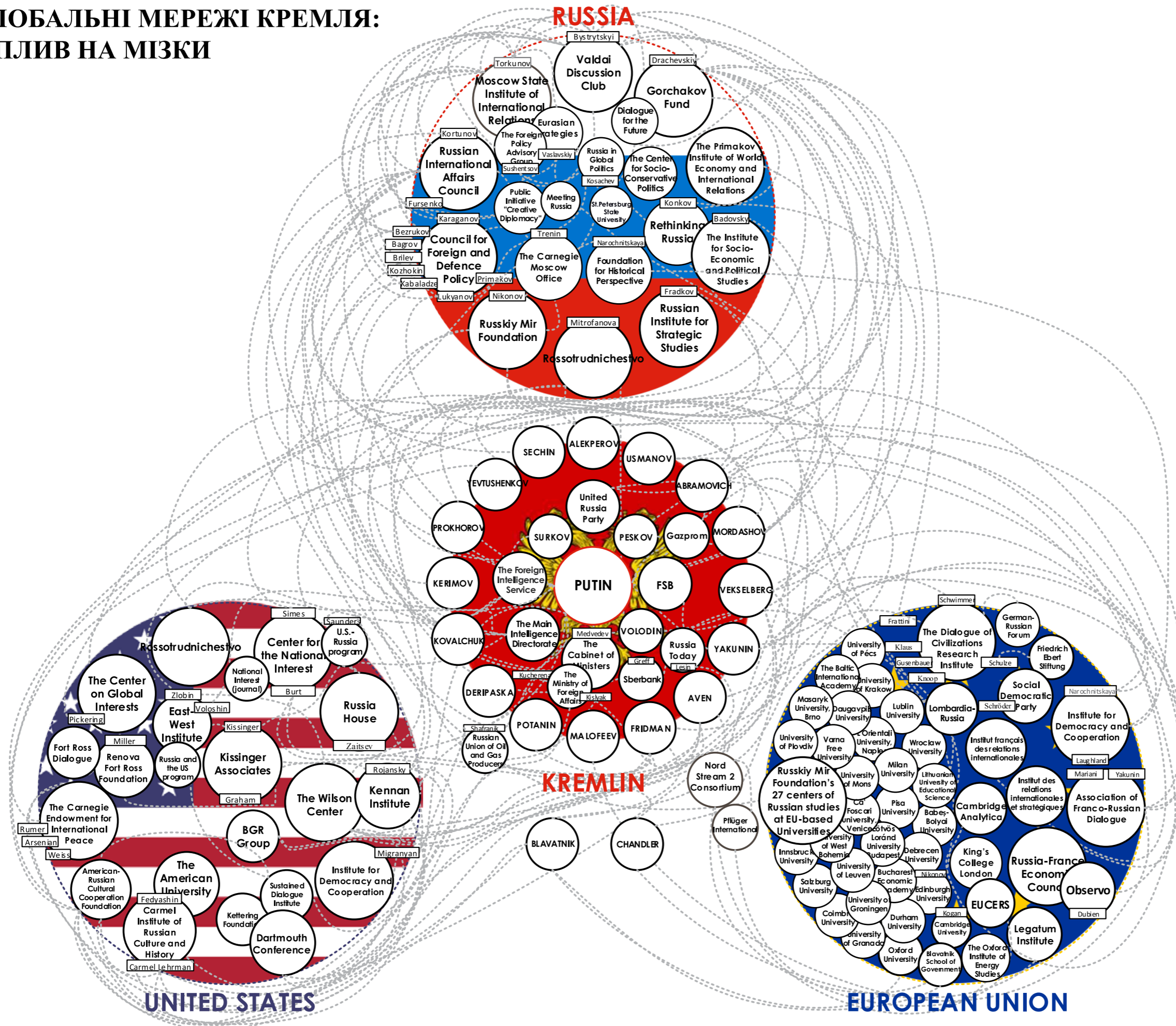
За результатами Саміту НАТО в Брюсселі, 11-12 липня 2018 року, можна стверджувати що Росію почали ідентифікувати головним джерелом загроз та викликів для Альянсу. Враховуючи політику Румунії в останні 15 років, країна збирається отримати статус головного гаранта стабільності та безпеки в регіоні Чорного моря та Західних Балкан, адже позиціонує себе найбільш проактивним членом Північноатлантичного альянсу в плані стратегічних ініціатив. Окрім того, Румунія є єдиною країною, що майже повністю незалежна від поставок російських енергоносіїв.

Румунія підтримує добрі відносини зі всіма сусідніми країнами, і є країною з найбільшим рівнем підтримки НАТО, США та європейських інституцій, або ж де євроскептицизм має найменше вираження. Таким чином вона перетворилась на найбільш надійний стовп НАТО в регіоні, на фоні Болгарії, яка демонструє лише обмежений інтерес участі в Альянсі, і Туреччини, яка вважалась головною опорою НАТО в Чорному морі в останні десять років, проте

ГЛОБАЛЬНІ МЕРЕЖІ КРЕМЛЯ: ВПЛИВ НА МІЗКИ

На інфографіці зображені зв'язки Кремля з аналітичними центрами, університетами та дослідницькими центрами в Росії, Європі та Сполучених Штатах Америки. Авторка показує, як московські аналітичні центри, наближені чи напряму підпорядковані Кремлю, розробляють нові ідеологічні доктрини для російського режиму та як наративи прокремлівської пропаганди просуваються через симпатиків чи апологетів російської політики на Заході. Також зображені організації російської "м'якої сили" — "Россотрудничество", Фонд "Русский мир" та Фонд ім. Горчакова, та засновані ними при університетах ЄС центри вивчення російської культури та історії (усього 27 центрів станом на момент дослідження). Інфографіка показує зв'язки російських олігархів з різноманітними західними освітніми та аналітичними центрами, через які наближені до Кремля представники великого бізнесу просувають власні інтереси, а також економічні та політичні інтереси путінського режиму.

Джерело: Kateryna Smaglyi, "Hybrid Analytica: Pro-Kremlin Expert Propaganda in Moscow, Europe and the U.S.: A Case Study on Think Tanks and Universities," Research Paper, Institute of Modern Russia, October 2018.

Керівник міжнародних програм Центру глобалістики «Стратегія XXI» Віталій Мартинюк виступив з доповіддю щодо аспектів енергетичної безпеки Чорноморського регіону під час заходу організованого Центром «Нова стратегія» 12-13 вересня 2018 року у Бухаресті, Румунія.

18 червня 2018 року в м. Одеса Центр «Стратегія XXI» виступив організатором міжнародної конференції «Російський неоімперіалізм: витоки, генезис та наслідки для країн Південно-Східної Європи» за підтримки Фонду Конрада Аденауера. Під час конференції у своїй доповіді М. Гончар підняв питання політичних бранців Кремля, зокрема членів редакційної колегії журналу «Чорноморська безпека», Дмитра Штиблікова та Олексія Бесарабова, які незаконно були ув'язнені російською окупаційною владою за сфальсифікованими звинуваченнями.

ЦЕНТР ГЛОБАЛІСТИКИ «СТРАТЕГІЯ XXI»
WWW.GEOSTRATEGY.ORG.UA

